

รายงานการศึกษากลุ่ม

(Group Report)

เรื่อง การศึกษาแนวทางการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา

จัดทำโดย กลุ่มนกหัวขวาน

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม
หลักสูตรการบริหารงานยุติธรรมระดับสูง รุ่นที่ 2
สถาบันพัฒนาบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม สำนักงานกิจการยุติธรรม
ประจำปี 2555

รายงานการศึกษากลุ่ม (Group Report)

เรื่อง การศึกษาแนวทางการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา

จัดทำโดย กลุ่มนทห้วขวาน

1. นายวสันต์	สิงคเสสิต
2. นางจันทร์ชม	จินตยานนท์
3. นายประยงค์	ปรียาจิตต์
4. นางอัมพวัน	ยุวกาญจน์
5. พลตำรวจตรี ชัชวาลย์	วชิรปาณีกุล
6. นาวาอากาศเอก สมภพ	อัมรินทร์รัตน์
7. นายณรงค์	บุญโญ
8. นายอภิชาติ	โตติลภเวชซ์
9. ว่าที่พันตรี สมบัติ	วงศ์กำแหง
10. นางรัตนวรางค์	วินทกร

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรม
หลักสูตรการบริหารงานยุติธรรมระดับสูง รุ่นที่ 2
สถาบันพัฒนาบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม สำนักงานกิจการยุติธรรม
ประจำปี 2555

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญ (ต่อ)	ค
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา	๒
๑.๓ ขอบเขตการศึกษา	๒
๑.๔ ประโยชน์ที่จะได้รับการศึกษา	๒
๑.๕ ระเบียบวิธีการศึกษา	๒
๑.๖ ระยะเวลาดำเนินการ	๕
บทที่ ๒ แนวความคิด และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังภายในเรือนจำ	๖
๒.๑.๑ กระบวนการยุติธรรมของไทย	๖
๒.๑.๒ วัตถุประสงค์ในการลงโทษ	๗
๒.๑.๓ รูปแบบของการลงโทษ	๑๑
๒.๒ แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำด้วยหลักทัณฑ์วิทยา	๑๒
๒.๓ แนวความคิดเกี่ยวกับหลักทัณฑ์วิทยา	๑๒
๒.๔ แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำด้วยหลักการราชทัณฑ์	๑๓
๑) วิวัฒนาการของระบบเรือนจำและทัณฑ์สถาน	๑๔
๒) การจัดประเภทของเรือนจำ	๑๔
๓) ลักษณะพิเศษของเรือนจำ	๑๖
๔) การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง	๑๗
๕) การควบคุมมิให้ผู้ต้องขังหลบหนี	๑๘
๖) การอบรมแก้ไขผู้ต้องขัง	๑๘
๗) การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยใช้เรือนจำ	๑๙
๘) สังคมของผู้ต้องขัง	๒๐
๙) ประเภทของผู้ต้องขัง	๒๐
๑๐) สภาพความเป็นอยู่ของผู้ต้องขัง	๒๖
๑๑) การกระทำผิดวินัยของผู้ต้องขัง	๒๗

สารบัญ (ต่อ)

๒.๕ แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบ	๒๘
๑) ความหมาย	๒๘
๒) หลักการของการศึกษานอกระบบ	๓๐
๓) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ	๓๒
๔) หลักการของการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย	๓๓
๕) ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้	๓๔
๖) ทฤษฎีการเรียนรู้และการสอนร่วมสมัย	๓๘
๗) หลักการสำคัญของทฤษฎี Constructivism	๔๐
๘) หลักการสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้	๔๑
บทที่ ๓ ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล (การจัดการศึกษาในเรือนจำของไทย)	๔๔
๓.๑ สภาพปัญหาของการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำ	๔๔
๓.๒ การแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังของราชทัณฑ์ไทยในปัจจุบัน	๔๕
๓.๓ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๗
๓.๔ โครงการนำร่องการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา	๔๘
๓.๕ ขั้นตอนการติดตามและประเมินผลในส่วนของกรมราชทัณฑ์	๕๑
๓.๖ การพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังด้วยระบบเรือนจำการศึกษา กรมราชทัณฑ์	๕๑
๓.๗ เครื่องมือการควบคุมวินัยผู้ต้องขังเรือนจำการศึกษา	๕๒
๓.๘ การคัดเลือกผู้ต้องขังเข้าสู่เรือนจำการศึกษา	๕๓
๓.๙ การบริหารจัดการเรือนจำการศึกษา	๕๓
๓.๑๐ การประเมินผล	๕๔
บทที่ ๔ สรุปรูป และข้อเสนอแนะ	๕๔
๔.๑ สรุปรูป	๕๕
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๕๖
๑) โครงสร้างทางกายภาพของเรือนจำการศึกษา	๕๖
๒) ประเภทผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา	๕๗
๓) โปรแกรมการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา	๕๘
๔) ระบบการเยี่ยมญาติในเรือนจำการศึกษา	๖๐
๕) ระบบการลงโทษทางวินัยผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา	๖๑
๖) ระบบการหมุนเวียนผู้ต้องขังเมื่อจบโปรแกรมการศึกษา	๖๒
๗) ระบบการบริหารงานเรือนจำการศึกษา	๖๒
๘) การประเมินผล	๖๒
๙) ข้อจำกัดและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในมุมมองของผู้ศึกษา	๖๓
บทที่ ๕ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและดำเนินการ	๖๔
๕.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๖๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะในการดำเนินการ	๖๔
บรรณานุกรม	๖๖
ประวัติผู้เขียน กลุ่ม นกหัวขวาน	๖๗

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาเรื่อง “การจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อพัฒนาแนวทางการแก้ไขพฤตินิสัยผู้ต้องขัง” ในครั้งนี้สามารถสำเร็จลุล่วงด้วยดี หม่อมกัญชวาท ขอขอบพระคุณผู้อำนวยการสำนักพัฒนาพฤตินิสัย และเจ้าหน้าที่สำนักพัฒนาพฤตินิสัยทุกคนที่ได้สนับสนุนข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์จนเสร็จสมบูรณ์

และขอขอบคุณสมาชิกหม่อมกัญชวาททุกคนที่ได้ร่วมแรงร่วมใจกัน จนกระทั่งการศึกษาครั้งนี้บรรลุผลตามที่มุ่งหวังไว้

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากการศึกษาในครั้งนี้แด่กรมราชทัณฑ์ เรือนจำ และทัณฑสถานทุกแห่งที่ได้ดำเนินการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ต้องขัง และผู้มีพระคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้

หม่อมกัญชวาท

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่าง ๆ ทั้งในเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี การพัฒนาทางเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วส่งผลให้โครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่ขาดพลังและขาดความสมดุลในการพัฒนาสถาบันหลักทางสังคมหลายสถาบันเกิดความอ่อนแอ รวมทั้งภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจได้นำไปสู่การเกิดปัญหาทางสังคม และการเพิ่มขึ้นของการก่ออาชญากรรม ซึ่งมีลักษณะที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต โดยเฉพาะปัญหาอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่เพิ่มมากขึ้น ได้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมและความสูญเสียทางเศรษฐกิจอย่างมากมายังต่อปัจเจกบุคคลและรัฐบาลในการที่จะต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม ทั้งในด้านการป้องกัน การปราบปราม และการควบคุมปริมาณอาชญากรรมมิให้เพิ่มสูงขึ้น

กรมราชทัณฑ์ เป็นหน่วยงานหนึ่งในหน่วยงานหลักของกระบวนการยุติธรรมที่มีภารกิจหลักในการควบคุมผู้ต้องขังไม่ให้หลบหนี และการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขัง โดยเฉพาะภารกิจในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยนั้น กรมราชทัณฑ์ได้มีการดำเนินการในหลายรูปแบบทั้งในด้านการพัฒนาทักษะทางวิชาชีพ การให้การศึกษาในระดับการศึกษาตั้งแต่ชั้นไม่รู้หนังสือจนถึงระดับอุดมศึกษา การให้การศึกษาที่มีความหลากหลายในสาขาวิชาที่จัดให้มีการเรียนการสอนในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ

การพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังที่ผ่านมา กรมราชทัณฑ์ได้ใช้โปรแกรมการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยในรูปแบบต่างๆ ทั้งในเรื่องของการใช้หลักศาสนา การกีฬาและนันทนาการ และกิจกรรมบำบัดอื่นๆ เช่น กิจกรรมวาดภาพ กิจกรรมประดิษฐ์สิ่งของต่างๆ เป็นต้น ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยให้กับผู้ต้องขัง ทั้งนี้ การจัดการศึกษาให้กับผู้ต้องขังนับได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยให้กับผู้ต้องขัง ซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง แต่ผลการดำเนินการในระยะเวลาที่ผ่านมา กรมราชทัณฑ์ยังประสบข้อจำกัดในด้านการบริหารจัดการหลายประการ ทั้งในด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร และข้อจำกัดด้านอื่นๆ ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการนำเอาเรื่องการจัดการศึกษาในเรือนจำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อจำกัดในเรื่องดังกล่าว ได้แก่ การเพิ่มจำนวนของผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถานที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เกินความจุของเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ รวมทั้งโครงสร้างทางกายภาพของเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศได้ถูกออกแบบเพื่อตอบสนองภารกิจของกรมราชทัณฑ์ ที่เน้นหนักไปในการควบคุมไม่ให้ผู้ต้องขังหลบหนี มากกว่าที่จะใช้เพื่อตอบสนองในการแก้ไขเพื่อพัฒนาพฤตินิสัยให้กับผู้ต้องขัง ข้อจำกัดดังกล่าว จึงส่งผลให้การใช้การศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยให้แก่ผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถานของกรมราชทัณฑ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ไม่บรรลุเป้าประสงค์ตามที่ต้องการ

ด้วยเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว กรมราชทัณฑ์ได้มีนโยบายจัดตั้งเรือนจำการศึกษาขึ้น โดยกำหนดให้มีการดำเนินการในเรือนจำและทัณฑสถานนำร่องจำนวน ๒ แห่ง ในปีงบประมาณ ๒๕๕๔ ที่เรือนจำจังหวัดมหาสารคามและทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง จังหวัดปทุมธานี และกำหนดให้มีการก่อสร้างเรือนจำการศึกษาต้นแบบเป็นแห่งแรกในปีงบประมาณ ๒๕๕๕ โดยตั้งเป้าหมายที่จะดำเนินการก่อสร้างและสามารถเปิดดำเนินการได้ภายใน ๒-๓ ปีที่จังหวัดนครนายก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือหลักในการพัฒนาแนวทางการแก้ไขพฤตินิสัยผู้ต้องขังที่ใช้การศึกษาที่มีรูปแบบมีแนวทางการบริหารจัดการด้านการเรียนการสอน ด้านการบริหารจัดการแนวใหม่แตกต่างไปจากการจัดการศึกษาในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วไปในปัจจุบัน เพื่อให้การแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยมีประสิทธิภาพ ทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับผู้ต้องขังในการเสริมสร้างทัศนคติ บุคลิกภาพ อาชีพ และองค์ความรู้ให้กับผู้ต้องขังและดำรงชีวิตอย่างปกติสุขในสังคมภายหลังการพ้นโทษได้อย่างยั่งยืนต่อไป จากนโยบายดังกล่าว คณะผู้ศึกษาเห็นว่า การกำหนดเรือนจำการศึกษาดังกล่าว จะสามารถแก้ไขพฤตินิสัยของผู้ต้องขัง และเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการแก้ไขพฤตินิสัยของผู้ต้องขังได้หรือไม่อย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อใช้ในการแก้ไขพฤตินิสัยผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๓ ขอบเขตการศึกษา

เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งแสวงหาข้อเสนอการเปลี่ยนแปลง (Blueprint for Change) เพื่อนำไปสู่แนวทางการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา ซึ่งเป็นเรือนจำแนวใหม่ที่จัดสร้างขึ้นเป็นการเฉพาะสำหรับใช้เป็นสถานที่ในการจัดการศึกษาให้กับผู้ต้องขังในเรือนจำ โดยอาศัยกระบวนการการศึกษาเป็นเครื่องมือหลักในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยให้กับผู้ต้องขังในเรือนจำ และมีช่วงระยะเวลาการศึกษาในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๔

๑.๔ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

- ๑.๔.๑ มุ่งองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการศึกษาให้กับผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถาน
- ๑.๔.๒ มีข้อเสนอแนะต่อผู้บริหารกรมราชทัณฑ์เกี่ยวกับรูปแบบ และกระบวนการบริหารจัดการการศึกษาภายในเรือนจำและทัณฑสถานแนวใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการปรับเปลี่ยนพฤตินิสัยผู้ต้องขังให้สามารถกลับตนเป็นคนดีและอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปกติสุข ภายหลังเมื่อพ้นโทษ

๑.๕ ระเบียบวิธีการศึกษา

ในการศึกษา เรื่องในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อพัฒนาแนวทางการแก้ไขพฤตินิสัยผู้ต้องขังในครั้งนี้ ใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิเคราะห์เนื้อหาเอกสาร (Content Analysis of Written Material) เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลา

๑.๕.๑ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเป็นการเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิเคราะห์เนื้อหาเอกสาร (Content Analysis of Written Material) ของกรมราชทัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเรือนจำการศึกษาทั้งในด้านนโยบาย หนังสือสั่งการ รายงานการประชุมเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

๑.๕.๒ วิธีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) ศึกษาจากนโยบาย หนังสือสั่งการ ระเบียบ แนวทางปฏิบัติของกรมราชทัณฑ์ในปัจจุบันที่กำหนดให้เรือนจำและทัณฑสถานดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้กับผู้ต้องขังทั้งในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วไป และในเรือนจำการศึกษานำร่อง ๒ แห่งได้แก่เรือนจำจังหวัดมหาสารคามและทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง จังหวัดปทุมธานี โดยศึกษาวิเคราะห์ว่า กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ แนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องส่วนใด ที่เป็นปัญหาและอุปสรรค ทำให้การจัดการเรียนการสอนให้กับผู้ต้องขังขาดประสิทธิภาพ และส่งผลต่อการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง

๒) ศึกษาข้อมูลจากการสำรวจ รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล จากข้อมูลทุติยภูมิ ผลการดำเนินการในเรือนจำนำร่อง ๒ แห่ง และเรือนจำอื่นที่เจ้าหน้าที่สำนักพัฒนาพฤตินิสัยได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูล จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ และผู้มีประสบการณ์ สอบถามความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องและผู้รับผิดชอบโครงการ ในประเด็นเกี่ยวกับ

(๑) โครงสร้างทางกายภาพของอาคาร สถานที่ พื้นที่ใช้สอยที่เหมาะสม สำหรับใช้ในการจัดการศึกษาภายในเรือนจำ ภายใต้รูปแบบของเรือนจำการศึกษา เช่น ประเภทของเรือนจำที่ควรนำมาใช้ในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา ขนาดพื้นที่ใช้สอยที่เหมาะสมสำหรับการจัดการเรียนการสอน และจำนวนผู้ต้องขังที่เหมาะสมในเรือนจำการศึกษา เป็นต้น

(๒) รูปแบบและวิธีการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำการศึกษา เช่น

- หลักเกณฑ์ และวิธีการในการคัดเลือกผู้ต้องขัง
- คุณสมบัติของผู้ต้องขัง ที่สามารถเข้ามาศึกษาในเรือนจำการศึกษา
- หลักสูตรการเรียน การสอน และการจัดกิจกรรมในเรือนจำการศึกษา
- วิธีการเรียน การสอน การวัดผล และการประเมินผลการศึกษา
- แนวทางและวิธีการ ในการหมุนเวียนผู้ต้องขังที่สำเร็จ/ จบการศึกษาในเรือนจำการศึกษา ซึ่งยังไม่พ้นโทษ เพื่อเปิดโอกาสให้กับผู้ต้องขังรายใหม่ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาในเรือนจำการศึกษา

(๓) กลไกการบริหารจัดการที่เหมาะสมในเรือนจำการศึกษา เช่น

- โครงสร้างการบริหารงาน และระบบงานของเรือนจำการศึกษา

- จำนวนอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ที่เหมาะสม เพื่อดำเนินงานในเรือนจำการศึกษา
- การเตรียมความพร้อม และการพัฒนาศักยภาพเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ เพื่อปฏิบัติงานในเรือนจำการศึกษา
- ระบบ แนวทาง และวิธีการ เพื่อรองรับ/สร้างโอกาสให้กับผู้ต้องขังที่สำเร็จการศึกษา/จบการศึกษา จากเรือนจำการศึกษา เพื่อไปประกอบอาชีพ/แสวงหาความก้าวหน้าในอาชีพภายหลังการพ้นโทษ

๓) วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้ซึ่งรูปแบบของเรือนจำการศึกษาที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยกับผู้ต้องขังในเรือนจำ

๔) สรุปรายงานผลการศึกษา และการจัดทำข้อเสนอแนะ

๕) บัณฑิตและเงื่อนไขสู่ความสำเร็จในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา

๑.๕.๓ นิยามศัพท์ในการศึกษา

การจัดการศึกษาแนวใหม่ หมายถึง แนวทางที่กรมราชทัณฑ์กำหนดให้มีกระบวนการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการจัดรูปแบบโครงสร้างทางกายภาพของเรือนจำที่มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพที่เป็นรูปแบบใหม่แตกต่างจากการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำและทัณฑสถานที่เป็นรูปแบบใหม่แตกต่างจากการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วไปในปัจจุบัน

เรือนจำการศึกษา หมายถึง เรือนจำที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อให้มีภารกิจหลักที่ใช้กระบวนการจัดการศึกษาให้กับนักโทษเด็ดขาดในรูปแบบใหม่ที่มีความแตกต่างจากการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วไปในปัจจุบันในการเป็นเครื่องมือหลักในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง นอกเหนือจากการควบคุมไม่ให้หลบหนี

ผู้ต้องขัง หมายถึง นักโทษเด็ดขาดที่ที่ได้รับการคัดเลือกให้มาคุมขังในเรือนจำการศึกษา

เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ หมายถึง ลูกจ้างชั่วคราว ลูกจ้างประจำ พนักงานราชการ ข้าราชการพลเรือนสังกัดกรมราชทัณฑ์ ที่ปฏิบัติหน้าที่ในเรือนจำการศึกษา

๑.๖ ระยะเวลาดำเนินการ

ลำดับ	รายละเอียดกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ	ระยะเวลาดำเนินการ (มี.ค. – ก.ย. ๕๔)						
		มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
๑	การจัดทำข้อเสนอโครงการศึกษา	←→						
๒	การนำเสนอโครงการศึกษา		↔					
๓	การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง			←→				
๔	การศึกษา สํารวจ และรวบรวมข้อมูล			←→	→			
๕	การนำเสนอบทที่ ๑-๒ พร้อมเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา				↔			
๖	การวิเคราะห์ข้อมูล				←→			
๗	การจัดทำรายงานการศึกษา					←→		
๘	การนำเสนอรายงานผลการศึกษา						↔	
๙	การปรับปรุงรายงานผลการศึกษา						←→	
๑๐	การนำเสนอรายงานฉบับสมบูรณ์							↔

บทที่ ๒

แนวความคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังภายในเรือนจำ

การเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องสร้างกฎ กติกา ข้อบังคับเพื่อกำหนดให้คนในสังคมปฏิบัติ เพื่อให้สังคมสามารถดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายในการที่จะตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานที่บุคคลคาดหวังว่าจะได้รับจากการมาอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความต้องการรักษาเผ่าพันธุ์ เหล่านี้ เป็นต้น

การกำหนดกติกาข้อบังคับเพื่อให้คนในสังคมปฏิบัติโดยมีหัวข้อกำหนดให้ปฏิบัติ และข้อกำหนดไม่ให้ปฏิบัติ หากผู้ใดฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าว ก็จะถูกลงโทษ ซึ่ง ประเสริฐ เมฆมณี (๒๕๒๒,๑) ได้กล่าวไว้ว่า “การลงโทษเป็นกระบวนการใช้มาตรการทางกฎหมายควบคุมสังคม (Law as a Form of Social Control) เพื่อจำกัดขอบเขตความประพฤติของแต่ละบุคคล ในอันที่จะรักษาไว้ซึ่งความปลอดภัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ศีลธรรมอันดีและเสถียรภาพทางสังคมโดยมีพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดูแลกดดันให้ประชาชนพลเมืองปฏิบัติตามหน้าที่ตามกฎหมาย ผู้ใดฝ่าฝืนย่อมได้รับการลงโทษทัณฑ์”

แนวคิดเกี่ยวกับระบบการดำเนินคดีอาญานั้นถือว่ารัฐมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การรักษาความสงบเรียบร้อยให้กับสังคมหรือประเทศ หรือที่เรียกกันว่า การรักษาความมั่นคงภายใน อันหมายถึง การรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน การป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม ตลอดจนการรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย และบังคับใช้กฎหมายอย่างยุติธรรมและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

บทบาทของรัฐเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในรูปของข้อบังคับระเบียบกฎหมาย นั้น ก็เพื่อเป็นกลไกในการควบคุมสังคมและจำกัดพฤติกรรมในสังคมให้ปฏิบัติตาม บุคคลใดละเลยฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษ จุดมุ่งหมายของการรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ก็คือ การป้องกันไม่ให้บุคคลในสังคมที่มีพฤติกรรมไม่ดี กระทำการสร้างความเดือดร้อนให้แก่สมาชิกที่มีพฤติกรรมดี สิ่งทีกล่าวมาข้างต้นสามารถกล่าวโดยรวมได้ว่าเป็น “กระบวนการยุติธรรมของสังคม” นั่นเอง

๒.๑.๑ กระบวนการยุติธรรมของไทย จะประกอบไปด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

๑) ขั้นตอนการสืบสวนสอบสวน ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการปฏิบัติต่อการกระทำผิดทางอาญา โดยมีเจ้าพนักงานตำรวจที่ทำหน้าที่เป็นพนักงานสืบสวนและพนักงานสอบสวน หรือพนักงานฝ่ายปกครอง เป็นผู้ทำการค้นหา สืบสวนสอบสวนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงและความจริงให้จนได้ เพื่อจะได้ดำเนินการต่อผู้ที่กระทำผิดตามกระบวนการต่อไป

๒) ขั้นตอนการฟ้อง เป็นขั้นตอนที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เรียกว่าพนักงานอัยการจะต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐในการรวบรวมข้อเท็จจริงหรือความจริงที่ได้มาจากขั้นตอนการสืบสวนสอบสวนแล้วนำไปยื่นกล่าวหาต่อผู้มีหน้าที่ชี้ขาดต่อการกระทำของบุคคลนั้นๆ ว่ามีความผิดตามที่ได้ไต่สวนมาหรือไม่

๓) ขั้นตอนการชี้ขาด ขั้นตอนนี้จะมีเจ้าหน้าที่ของรัฐฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้พิพากษา ทำหน้าที่ในการพิจารณาข้อคำฟ้องหรือข้อกล่าวหาของพนักงานอัยการได้นำเสนอประกอบ

คำกล่าวหาหรือคำฟ้องนั้น ว่าจะมีความผิดจริงหรือไม่และหากมีความผิดจริง ก็จะมีระบอบโทษแก่บุคคลนั้นต่อไป

๔) ขั้นตอนการลงโทษ ขั้นตอนการลงโทษนี้ ในทางกฎหมายอาญาแล้ว ปัจจุบันประเทศไทย มีรูปแบบการลงโทษในหลายวิธี ได้แก่ การลงโทษประหารชีวิต การจำคุก การปรับและการริบทรัพย์สิน การคุมประพฤติ การรอลงอาญาซึ่งในแต่ละวิธีการมีแนวทางปฏิบัติแตกต่างกันไปแต่การลงโทษที่จะต้องทำการควบคุมตัวผู้กระทำความผิดทางอาญาไว้อย่างเข้มงวด ได้แก่ การลงโทษประหารชีวิต การจำคุก โดยมีหน่วยงานของรัฐที่เรียกว่า “กรมราชทัณฑ์” ทำหน้าที่ดังกล่าว

การควบคุมตัวบุคคลในขั้นตอนที่ ๔ นี้ยังมีการควบคุมบุคคลที่อยู่ระหว่างการพิจารณาพิพากษาคดีหรือขั้นตอนที่ ๓ ด้วย ทั้งนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้หลบหนี จึงนับว่ากรมราชทัณฑ์ มีพันธกิจ (Mission) ที่เกี่ยวข้องกับความสุขของประชาชนในเรื่องการควบคุมผู้ถูกกล่าวหา ผู้ถูกพิพากษาลงโทษไม่ให้หลบหนีออกจากที่ควบคุม หรือที่เรียกว่า เรือนจำหรือทัณฑสถาน และให้เป็นไปตามคำสั่งของผู้มีอำนาจในการสั่งการดังกล่าว

๒.๑.๒ วัตถุประสงค์ในการลงโทษ

เมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นในสังคม สังคมจะต้องหาวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งในการจัดการกับคนที่ทำผิด ละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะหากสังคมไม่จัดการกับคนที่ทำผิด ก็เท่ากับว่าสังคมยอมรับการกระทำผิดดังกล่าว แต่การที่สังคมจะจัดการกับคนที่ทำผิดอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับความเชื่อของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยเกี่ยวกับสาเหตุของการกระทำผิดและเหตุผลที่จะต้องจัดการหรือปฏิบัติกับคนที่ทำผิด ซึ่งจะเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย ตามสถานการณ์ของแต่ละยุค โดยสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยจะมีจุดเน้นในวัตถุประสงค์และวิธีการที่จะปฏิบัติต่อคนที่ทำผิด หรือการลงโทษผู้กระทำความผิดที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติหรือการลงโทษผู้กระทำความผิดที่เกิดขึ้นในยุคต่างๆ ที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบันพอสรุปได้ดังนี้คือ

๑) การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทน (Retribution)

การลงโทษเพื่อเป็นการแก้แค้นทดแทนเป็นวัตถุประสงค์ในการลงโทษที่เก่าแก่ มีมาตั้งแต่สมัยที่มนุษย์ยังเป็นสังคมป่าเถื่อน รูปแบบการลงโทษก็จะมีลักษณะรุนแรงป่าเถื่อน เช่น การตัดอวัยวะ การเฆี่ยนตี ทรมาน และการประหารชีวิต เป็นการลงโทษที่ชดเชยและให้สาสมกับความผิดเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ตามหลัก “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” (An eye for an eye, a tooth for a tooth)

การที่สังคมเข้ามารับหน้าที่ลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อเป็นการทดแทนก็เพื่อป้องกันมิให้มีการแก้แค้นกันเอง ทำให้สังคมวุ่นวายเพราะจะมีการแก้แค้นกันเองโดยไม่สิ้นสุด ในขณะที่เดียวกันก็เพื่อช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอกว่าให้ได้รับความเป็นธรรม วัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อเป็นการแก้แค้น จึงเป็นวัตถุประสงค์ในการลงโทษที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน เพราะเป็นวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับความรู้สึกของประชาชน แม้ว่าจะเป็วัตถุประสงค์ที่ลดความสำคัญลงเพราะสังคมมีเหตุผลหรือวัตถุประสงค์อื่นในการที่จะต้องลงโทษผู้กระทำความผิดเข้ามาประกอบ และวัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนก็มีจุดอ่อนหลายประการคือ

(๑) การลงโทษเพื่อแก้แค้นทดแทนไม่ได้มองถึงประโยชน์ในอนาคต คือไม่ได้พิจารณาถึงว่าการลงโทษนั้นจะมีผลในการป้องกันมิให้มีการกระทำผิดเกิดขึ้นอีกหรือไม่

อย่างไรก็ตาม แม้หลักการของการลงโทษเพื่อเป็นการข่มขวัญยับยั้งจะมุ่งในการป้องกันอาชญากรรม แต่ก็ปรากฏว่าในประเทศที่มีการลงโทษอย่างเฉียบขาดและรุนแรงก็ยังมีอาชญากรรมเกิดขึ้นอยู่ทั่วไป ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าการลงโทษจะมีผลในการข่มขวัญยับยั้งการกระทำผิดได้จริงหรือและแค่ไหน เพียงไร นอกจากนี้ การลงโทษเพื่อข่มขวัญยับยั้งนั้นยังไม่สามารถทำให้ผู้กระทำผิดเกิดความสามารถที่จะยับยั้งได้ เพียงแต่ทำให้เกิดความเกรงกลัว อาจไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการยับยั้งได้ เช่น กรณีผู้กระทำผิดเพราะมีบุคลิกภาพบกพร่อง หรือขาดความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพ อันจะนำไปสู่การกระทำผิด ดังนั้น ไม่ว่าจะลงโทษรุนแรงอย่างไร ก็เพียงพอทำให้เกิดความเกรงกลัวแต่ไม่เกิดความสามารถที่จะยับยั้งนั้น คือไม่ทำให้เหตุผลผลักดันไปสู่การกระทำผิดหมดไป

ข้อจำกัดของวัตถุประสงค์ในการลงโทษเพื่อข่มขวัญยับยั้งอีกประการหนึ่งก็คือ การใช้โทษเป็นเครื่องมือในการยับยั้งเป็นการยับยั้งที่เกิดจากความเกรงกลัว การลงโทษไม่ได้เกิดจากจิตใจที่ติงามหรือการยับยั้งจากภายใน คือ เพราะการเป็นผู้มีวินัยหรือมีจิตใจที่ไม่คิดจะทำผิดแม้มีโอกาส ซึ่งเป็นเรื่องของ การขัดเกลาทางสังคมและเป็นปัจจัยที่สำคัญในการที่จะป้องกันอาชญากรรม

๓) การลงโทษเพื่อตัดโอกาสกระทำผิด (Incapacitation)

การป้องกันสังคมหรือการตัดโอกาสกระทำผิดนี้ มีหลักการว่า อาชญากรรมย่อมไม่เกิดขึ้นถ้าไม่มีอาชญากรหรืออาชญากรไม่มีโอกาสที่จะทำผิด การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสกระทำผิดมีวัตถุประสงค์ที่คล้ายกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษเพื่อข่มขวัญยับยั้ง คือ เพื่อการป้องกันอาชญากรรม แต่แตกต่างกันว่าตามหลักการของการลงโทษเพื่อข่มขวัญยับยั้งมุ่งให้เกิดความเกรงกลัวไม่กระทำผิดขึ้นอีก ส่วนการลงโทษเพื่อการตัดโอกาสมุ่งป้องกันการกระทำผิดซ้ำ โดยการทำให้เขาหมดโอกาสที่จะกระทำผิดขึ้นได้ ซึ่งวิธีการที่จะขจัดผู้กระทำผิดอาจทำได้โดยการเนรเทศเพื่อป้องกันสังคมจากอาชญากรโดยการกักอาชญากรไปอยู่ที่อื่นเพื่อให้สังคมปลอดภัย เช่น อังกฤษเคยส่งนักโทษไปไว้ที่ออสเตรเลีย หรือการตัดอวัยวะเพื่อตัดโอกาสผู้กระทำผิดในการประกอบอาชญากรรม เช่น ตัดมือพวกลักขโมย ทำให้หมดโอกาสลักขโมย หรือการประหารชีวิต

สำหรับวิธีการลงโทษที่สนองต่อวัตถุประสงค์นี้ และใช้กันแพร่หลายในปัจจุบันก็คือ การจำคุกโดยการกักผู้กระทำผิดออกไปจากสังคมปลอดภัย แต่การจำคุกเป็นวิธีที่แยกผู้กระทำผิดออกจากสังคมเป็นการชั่วคราว เพราะการลงโทษจำคุกเพื่อสนองต่อวัตถุประสงค์นี้ไม่ได้เป็นวิธีที่ดีที่สุด เนื่องจากผู้กระทำผิดยังคงต้องกลับมาอยู่ในสังคมในท้ายที่สุด แม้จะเป็นโทษจำคุกตลอดชีวิตซึ่งมักจะมีการลดโทษ และเมื่อกลับมาแล้ว ผู้กระทำผิดอาจมีความโกรธแค้นสังคมมากยิ่งขึ้นเป็นผลต่อเนื่องจากการลงโทษที่เขาได้รับ หรือปรับตัวเข้ากับสังคมยากขึ้น เพราะสังคมไม่ยอมรับเนื่องจากมีตราบาปเป็นคนชั่ว

๔) การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด (Rehabilitation)

แนวความคิดเกี่ยวกับการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเป็นแนวคิดของสำนักอาชญาวิทยาปฏิฐานนิยม (Positive School) ซึ่งเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับเจตจำนงกำหนด (Determinism) กล่าวคือ การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดจากปัจจัยต่างๆ มนุษย์ไม่สามารถเลือกกระทำได้อย่างอิสระใช้เหตุผลในการเลือก แต่มนุษย์ถูกกดดันหล่อหลอมจากสิ่งแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ จนมีบุคลิกภาพที่บกพร่องและหันไปสู่การกระทำผิด ดังนั้น การกระทำของมนุษย์เป็นผลมาจากปัจจัยหลายอย่างร่วมกัน ได้แก่ ปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยทางชีวภาค และปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ ดังนั้น การกระทำผิดจึงเกิดจากปัจจัยหลายอย่างร่วมกันด้วย

ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล การลงโทษจึงไม่ควรมุ่งเน้นที่การกระทำความผิดเป็นหลัก แต่ควรพิจารณาจากสาเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำความผิดและการแก้ไขไปที่สาเหตุนั้น

การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด จึงเน้นที่ตัวผู้กระทำผิดมากกว่าการกระทำความผิด โดยการเน้นการศึกษาผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคลหรือการจำแนกลักษณะเพื่อหาสาเหตุการกระทำความผิดและแนวทางแก้ไข ทั้งนี้ เพราะสังคมจัดให้มีการลงโทษขึ้นก็เพื่อเปิดโอกาสให้สังคมได้แก้ไขผู้กระทำผิด ทั้งนี้ ระยะเวลาของการลงโทษจำคุกขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้กระทำผิดที่จะแก้ไขตนเอง เช่น ผู้ต้องขังคดีฆ่า อาจได้รับการปล่อยตัวก่อนผู้ต้องขังคดีลักทรัพย์ที่กระทำผิดซ้ำซาก ถ้าผู้ต้องขังฆ่าสามารถสำนึกผิดและมีพฤติกรรมตามที่สังคมต้องการและมีแนวโน้มว่าจะไม่กระทำผิดซ้ำอีก

แนวความคิดในการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูจึงเป็นแนวคิดที่ให้โอกาสคนกลับตัวให้โอกาสแก้ไขปรับปรุงตัวโดยการทำให้คนที่ทำผิดไม่ให้เกิดตัวลึกลงไปสู่การกระทำความผิดมากขึ้น ทั้งนี้ โดยการพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำผิดถูกลงโทษในลักษณะที่เป็นการทำลายคุณลักษณะหรือศักยภาพในการกลับเข้าสู่สังคมของเขา โดยการใช้นโยบายการลงโทษที่ไม่ทำให้เกิดรอยมลทินและได้รับการขัดเกลาจากผู้กระทำผิดอื่นๆ วิธีการดังกล่าวได้แก่ การใช้นโยบายการเลี้ยงโทษจำคุก เช่น การรอกการลงอาญาโดยมีการคุมประพฤติ การใช้โทษปรับและการใช้นโยบายการในชุมชนอื่นๆ ทั้งนี้ เพื่อมิให้ผู้กระทำผิดได้รับผลกระทบในทางลบในเรือนจำ นอกจากนี้ยังใช้วิธีการเลี้ยงโทษจำคุกในกรณีที่ได้เข้าไปปรับโทษในเรือนจำาระดับหนึ่งแล้ว ก็ให้อยู่ในเรือนจำให้น้อยที่สุดเพื่อให้ได้รับผลกระทบน้อยที่สุดเช่นกัน โดยใช้วิธีการพักการลงโทษ การลดวันต้องโทษ หรือการทำงานสาธารณะและศูนย์ควบคุม ในขณะที่พวกที่ใช้วิธีการจำคุกในเรือนจำก็ให้การอบรมแก้ไขโดยการฝึกวิชาชีพ ให้การศึกษา การอบรมทางศีลธรรมและศาสนา การจัดสวัสดิการ การให้การบำบัดแก้ไขเป็นกลุ่มและรายบุคคล เพื่อมุ่งแก้ไขสาเหตุที่ทำให้ผู้กระทำผิดมีความบกพร่องและเป็นเหตุให้กระทำผิด

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง แนวความคิดการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู กลับไม่สามารถใช้ได้กับเรือนจำในนิวยอร์ก หรือในเพนซิลวาเนีย หรือที่อื่นๆ ที่ได้นำเอาแนวคิดและรูปแบบดังกล่าวไปใช้ ความล้มเหลวของระบบเรือนจำเกิดจากการบริหารงานที่ไม่ดี การขาดแคลนบุคลากรงบประมาณที่น้อยพอเพียง วินัยของเจ้าหน้าที่หย่อนยาน มีการคอร์รัปชัน ส่งผลต่อระบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในทุกๆ ด้าน เรือนจำกลางเป็นสถานที่เหยียดหยามต่อผู้ต้องขังในทุกๆ ด้าน ซึ่งไม่เป็นไปตามแนวคิดในการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู แต่ในประเทศอังกฤษ (Alexander Maconochie American Corrections/ Todd R. George F. ๑๙๓๕, ๕๕ - ๕๖) ผู้บัญชาการเรือนจำเบอร์มิงแฮม โบรอก ได้นำวิธีการที่เรียกว่า "Mark system" มาใช้กับ ผู้ต้องขัง เพราะเขาเชื่อว่า ระบบเรือนจำมีความเหมาะสมเฉพาะกับผู้กระทำผิดร้ายแรงหรือเฉพาะอาชญากรเท่านั้น ระบบ Mark system นี้ มีหลักการสำคัญคือ การให้คะแนน เป็นส่วนสำคัญในการเป็นแรงเสริมหรือเป็นรางวัลให้ผู้ต้องขังกันตั้งใจทำงาน หรือผู้ที่มีความตั้งใจเข้ารับการปรับปรุงแก้ไขในโรงเรียน โดยจำนวนคะแนนที่ได้จะมีผลกับระยะเวลาการต้องโทษ

อย่างไรก็ตาม แม้การลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูจะมีข้อจำกัดอยู่หลายประการดังกล่าว แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดที่ได้รับการยอมรับและปฏิบัติอยู่ในวงการราชทัณฑ์ของต่างประเทศต่างๆ โดยทั่วไป ทั้งนี้โดยผสมผสานไปกับวัตถุประสงค์ข้ออื่นๆ

วัตถุประสงค์ในการลงโทษทั้งสี่ข้อข้างต้น ยังเป็นวัตถุประสงค์ในการลงโทษที่แพร่หลายอยู่ในสังคมปัจจุบัน หากแต่จุดเน้นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เน้นการลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทนไปสู่การลงโทษเพื่อการอบรมแก้ไข แต่การลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทน

ก็ยังคงปรากฏ อยู่ใน ความคาดหวังของสังคม ซึ่งจะเป็นได้จากการที่รัฐยังต้องลงโทษเพื่อตอบสนอง ความรู้สึกของประชาชนในกรณีที่มีอาชญากรรมรุนแรงเกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันการลงโทษยังเป็นการทำให้คนทั่วไปเกิดความเกรงกลัวในการถูกลงโทษ การลงโทษจึงมุ่งเพื่อข่มขู่ยับยั้งเช่นกัน นอกจากนี้การลงโทษโดยการจำคุกยังถือเป็นการลงโทษเพื่อตัดออกจากสังคม ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการลงโทษทั้งสี่ข้อยังเป็นวัตถุประสงค์ที่ผสมผสานในการลงโทษอยู่ในปัจจุบัน

๒.๑.๓ รูปแบบของการลงโทษ

วิธีการลงโทษหรือรูปแบบในการที่สังคมจะนำมาใช้ในการลงโทษและการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดนั้นมีหลายรูปแบบ ซึ่งจะแปรเปลี่ยนไปตามความเชื่อของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยว่าวิธีการหรือรูปแบบดังกล่าวจะเป็นการลงโทษหรือการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดที่เหมาะสมที่สุดและทำให้สมประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ในการลงโทษได้

วิธีการลงโทษหรือรูปแบบในการลงโทษแบบต่างๆ ที่ได้มีการนำมาใช้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอาจจำแนกประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้ คือ

๑) การลงโทษต่อเนื้อตัวและทรมาณ

การลงโทษต่อเนื้อตัวของผู้กระทำผิดเป็นวิธีการลงโทษที่นิยมใช้ปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในโบราณ โดยเฉพาะในยุโรปสมัยกลาง ประเทศตะวันออกกลางและประเทศต่างๆ ในเอเชีย โดยมีวิธีการลงโทษหลายรูปแบบที่มุ่งแก้แค้นทดแทนผู้กระทำผิดให้สาสมกับความผิดที่ได้กระทำ เช่น การเขี่ยน การตัดอวัยวะผู้กระทำผิด การตีตรา การใส่ชื่อคา และการทรมาณอื่นๆ

๒) โทษประหารชีวิต (Capital Punishment)

การประหารชีวิตนับว่าเป็นวิธีการที่เก่าแก่ที่สุดอีกอย่างหนึ่ง ความมุ่งหมายในการลงโทษประหารชีวิตนี้มีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ เพื่อเป็นการแก้แค้นตอบแทนประการหนึ่งและประการสุดท้ายก็เป็นการป้องกันสังคม โดยการตัดผู้นั้นออกจากสังคมอย่างถาวร (Permanent removal from society) เพื่อมิให้ผู้นั้นกลับมาทำอันตรายแก่สังคมได้อีก

๓) โทษจำคุก (Imprisonment)

การลงโทษในสมัยโบราณจะเน้นการลงโทษต่อเนื้อตัวเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งในศตวรรษที่ ๑๓ จึงเริ่มมีการใช้โทษจำคุกกันขึ้น โทษจำคุกนี้ ความจริงเริ่มต้นด้วยการมีตระราง (Jail) สำหรับควบคุมผู้ที่อยู่ระหว่างไต่สวนหรือพิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิดกฎหมายก่อน ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๕๕๒ จึงได้มีการจัดตั้งโรงตัดสันดาน (Houses of Correction) ขึ้นในประเทศอังกฤษ เพื่อเป็นที่ควบคุมพวกที่จะจัดไปทำงานและเกียจคร้าน และคนจรจัด พวกเด็กเกเร และคนขอทาน และต่อมาก็ได้จัดตั้งเพิ่มเติมขึ้นเรื่อยๆ ในประเทศต่างๆ ในยุโรปจนศตวรรษที่ ๑๗ ทั้งคุกและโรงตัดสันดานก็ได้กลายเป็นสถานที่สำหรับคุมขังนักโทษที่มีโทษเบา และต่อมาได้พัฒนาไปสู่รูปแบบของการใช้สถานที่สำหรับคุมขังนักโทษที่มีโทษเบา และต่อมาได้พัฒนาไปสู่รูปแบบของการใช้สถานที่สำหรับควบคุมเพื่ออบรมฝึกวิชาชีพผู้กระทำผิดเช่นเดียวกับเรือนจำและทัณฑสถานที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน จึงนับว่าสถานตัดสันดานเป็นบ่อเกิดของเรือนจำและทัณฑสถานในปัจจุบัน

จากการที่ต้องทำการควบคุมตัวบุคคล ทั้งผู้ที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดี และผู้ถูกพิพากษาตัดสินให้ลงโทษ ให้ประหารชีวิตหรือจำคุกแล้วนั้นเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อบุคคลดังกล่าว ญาติพี่น้อง รวมถึงตลอดถึงสังคมทั้งระบบ ดังนั้น การปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้นจึงจำเป็นต้องมีระบบ มี

ขั้นตอน มีวิธีการที่ถูกต้องหรือ เป็น “กระบวนการ” (process) เพื่อให้เป็นไปตามแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องตามยุคตามสมัย ซึ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำ จะมีดังนี้

๒.๒ แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำ ด้วยหลักทัณฑ์วิทยา

แนวความคิดในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในเรือนจำด้วยหลักทัณฑ์วิทยา เป็นแนวคิดในอดีตที่มองว่ารัฐมีหน้าที่ที่จะต้องป้องกันสังคมให้พ้นจากผู้ก่ออาชญากรรมและ ผู้ก่ออาชญากรรมจะต้องได้รับการปฏิบัติจากสังคมในลักษณะ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” ซึ่งเป็นรูปแบบ ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาเก่าแก่แพร่หลายที่สุดจนตราถึงปัจจุบัน ดังนั้นการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด หรืออาชญากรจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะลงโทษต่อผู้กระทำผิดไม่ว่าจะเป็นคุมขังไว้ในเรือนจำหรือการลงโทษ ต่อร่างกาย แนวความคิดในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในเรือนจำด้วยหลักทัณฑ์วิทยาได้มีนักวิชาการ ทางด้านทัณฑ์วิทยาได้ให้นิยามความหมายของคำว่า “ทัณฑ์วิทยา” ดังนี้

ชาย เสวิกุล (อ้างถึงใน นที จิตสว่าง ไม่ระบุปีที่พิมพ์,๑) ได้ให้ความหมายของ ทัณฑ์วิทยาไว้ว่า หมายถึง การศึกษาถึงวิธีการต่างๆ ในอันที่จะปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด และแก้ไขผู้กระทำผิด ต่อกฎหมายให้กลับเป็นคนดีมีประโยชน์ต่อสังคม การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดและการแก้ไขผู้กระทำผิดนี้ เป็นได้ทั้งวิธีการลงโทษและไม่ใช่เป็นการลงโทษ

นที จิตสว่าง (ไม่ระบุปีที่พิมพ์,๑) ได้ให้ความหมายของทัณฑ์วิทยาไว้ว่า คำว่าทัณฑ์วิทยา มีความหมายสองนัย คือในความหมายเก่า หมายถึงการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการกับ ผู้กระทำผิดหรือการศึกษาเกี่ยวกับการลงโทษ สำหรับในความหมายใหม่คำว่า ทัณฑ์วิทยา ได้เปลี่ยนมาเป็นคำว่าการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในหน่วยงานสุดท้ายของ กระบวนการยุติธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ตำรวจ อัยการ ศาล และราชทัณฑ์

๒.๓ แนวความคิดเกี่ยวกับหลักทัณฑ์วิทยา

การใช้หลักทัณฑ์วิทยา เพื่อปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ถือเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ที่เป็นระบบ มีรูปแบบวิธีการลงโทษที่ชัดเจน ตามลักษณะของการกระทำผิด โดยมีแนวคิดจาก สำนักวิชาการทางอาชญาวิทยา เป็นปรัชญาในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ซึ่งแตกต่างกันตาม ช่วงระยะเวลาและมีวิวัฒนาการดังต่อไปนี้

๑) สำนักอาชญาวิทยาคลาสสิก (Classical School) หรือสำนักอาชญาวิทยาดั้งเดิม สำนักนี้ถือกำเนิดและพัฒนาในประเทศอังกฤษในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และขยายไปสู่ภาคพื้นยุโรป และอเมริกา ปรัชญาแนวคิดของสำนักคลาสสิกได้รับอิทธิพลจาก รูสโซ (Rousseau) มองเตสกีเอร์ (Montesquieu) และ วอลแตร์ (Voltaire) ซึ่งเชื่อว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์จะแสวงหาความสุข และหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด หรือความไม่พึงพอใจเป็นพื้นฐานอยู่เสมอ (Hedonistic Psychology) ฉะนั้นแนวคิดทางอาชญาวิทยาในเรื่อง การลงโทษจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อก่อความเจ็บปวดให้แก่ผู้กระทำผิด ในลักษณะสัมพันธ์กับความรุนแรงของอาชญากรรม นักคิดที่สำคัญ ได้แก่ ซี แซร์ เบคคาเรีย (Cesare Beccaria) และ เจอร์มัย เบนธัม (Jeremy Bentham) แนวความคิดหลักสำนักอาชญาวิทยาคลาสสิก คือ

(๑) การประกาศใช้กฎหมายต้องมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ส่วนใหญ่และต้องประกาศให้ประชาชนรับรู้อย่างชัดเจน

(๒) การบังคับใช้กฎหมาย ต้องเป็นไปอย่างชัดเจนและเสมอภาค และมีหลักประกันว่า เมื่อมีการกระทำผิดเกิดขึ้นจะต้องมีการพิจารณาพิพากษาลงโทษ

(๓) ประชญาการลงโทษผู้กระทำผิดจะต้องกระทำโดยเปิดเผยและมีมนุษยธรรม

๒) สำนักอาชญาวิทยานิโคลาสสิก (Neoclassical School) แนวความคิดของสำนักนี้ถือกำเนิดในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยเสนอหลักปรัชญาการลงโทษที่สำคัญ คือ เชื่อว่าการที่บุคคลกระทำผิด หรือประกอบอาชญากรรมมีสาเหตุมาจากอิทธิพลผลักดันต่างๆ ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แนวทางที่ดีที่สุดคือการแสวงหามาตรการปฏิบัติ ในทางบำบัดแก้ไขปรับปรุงจิตใจ โดยยึดหลักการทางวิทยาศาสตร์ แทนที่จะเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดแต่เพียงอย่างเดียว นักคิดที่มีบทบาทในแนวคิดนี้ คือ ซีแซร์ ลอมโบโรโซ (Cesare Lombroso) ซึ่งได้เสนอการจำแนกลักษณะของอาชญากร (Classification of Criminals) ที่มุ่งไปที่สภาพทางชีววิทยาว่ามีส่วนสำคัญต่อการกระทำผิด ตลอดจนให้ความสนใจศึกษาลักษณะทางร่างกายของอาชญากร สำหรับการลงโทษ และระบบเรือนจำ ลอมโบโรโซถือว่า อาชญากรกับการลงโทษเป็นสิ่งคู่กัน แต่การลงโทษที่ชอบธรรมจะต้องเป็นไปเพื่อป้องกันสังคม และต้องมีระดับการลงโทษที่มีสัดส่วนเหมาะสมกับสภาพการกระทำอาชญากรรมของอาชญากรและยังต้องมุ่งที่จะแก้ไขผู้กระทำผิดให้กลับตนเป็นคนดีด้วย

๓) สำนักอาชญาวิทยาป้องกันสังคม (The Social Defense School) ถือได้ว่าเป็นแนวคิดสำหรับแก้ไขปัญหาอาชญากรรมแผนใหม่ ที่มีจุดกำเนิดในแควยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ โดยยึดหลักการผสมผสานระหว่างหลักทางอาชญากรรมกับหลักทางกฎหมายและสังคม มีการเน้นปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคลเพื่อมุ่งหวังต่อการฟื้นฟูบูรณภาพทางสังคมอย่างมีระบบ และต่อเนื่อง พยายามเน้นการพิจารณาทั้งหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ และค่านิยมในสังคมประกอบการวินิจฉัยลงโทษผู้กระทำผิด

๒.๔ แนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำด้วยหลักการราชทัณฑ์

จากพัฒนาการแนวความคิดในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในเรือนจำด้วยหลักทัณฑ์วิทยาที่มุ่งศึกษารูปแบบ วิธีการลงโทษต่อผู้กระทำผิด มาสู่แนวความคิดที่มุ่งใช้การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล ทำให้มีการเสนอคำนิยามความหมายของคำว่า “ทัณฑ์วิทยา” ซึ่งเป็นวิชาที่ศึกษาวิธีการลงโทษต่อผู้กระทำผิดเปลี่ยนแปลงไปในช่วงทศวรรษ ๑๙๕๐ เป็นต้นมา ได้มีการนำเอาคำว่า “การราชทัณฑ์” มาใช้แทนคำว่า “ทัณฑ์วิทยา” สืบมาจนถึงปัจจุบันและถือว่า “การราชทัณฑ์” เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรม สำหรับนิยามความหมายของ “การราชทัณฑ์” ได้มีนักวิชาการด้านทัณฑ์วิทยาได้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

ประเสริฐ เมฆมณี (๒๕๒๒, ๑๔๔) ได้ให้ความหมายของการราชทัณฑ์ไว้ว่า “ทัณฑ์วิทยาแผนใหม่ หรือการราชทัณฑ์แผนใหม่ มีความหมาย ๒ นัย ในประการแรกหมายถึง การพัฒนาระบบการราชทัณฑ์ก้าวหน้าในนานาอารยประเทศซึ่งเน้นถึงการใช้กระบวนการของการลงอาญาด้วยการคุมประพฤติ การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล การพักการลงโทษ การก่อสร้างเรือนจำและทัณฑสถานแบบขนาดกลางและการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีความรู้ความสามารถเชื้อสัจสุจริตต่อหน้าที่ และ ฯลฯ ความหมายประการที่สองได้แก่ การจัดระบบเรือนจำโดยคำนึงถึงหลักการอันเป็นเลิศ (An Ideal Penal System) กอปรด้วยความเพียรพยายามของนักทัณฑ์วิทยาที่จะกำหนดมาตรฐานการลงโทษผู้กระทำผิด ให้สอดคล้องสมานฉันท์กับ

หลักวิทยาการแผนใหม่ หลักพฤติกรรมศาสตร์ และใช้เรือนจำหรือทัณฑสถานให้น้อยลง (Deinstitutionalization in Correction) กว่าเดิม

นัทธิ จิตสว่าง (ไม่ระบุปีที่พิมพ์,๓) ได้ให้นิยามความหมายของการราชทัณฑ์ไว้ว่า หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานในกระบวนการยุติธรรม ขั้นตอนสุดท้ายในการปฏิบัติตามคำพิพากษาต่อผู้กระทำผิด ซึ่งรวมถึงการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ทั้งที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่ด้วยมาตรการในชุมชน และมาตรการจำคุก ซึ่งอาจดำเนินการโดยเอกชนหรือรัฐก็ได้

ติน เขมเปียน (อ้างถึงในนัทธิ จิตสว่าง. ไม่ระบุปีที่พิมพ์,๒) ให้จำกัดความไว้ว่า การราชทัณฑ์ประกอบด้วยบุคคล หน่วยงาน และองค์กร ทำหน้าที่ในการจัดการกับผู้ถูกกล่าวหาผู้ต้องขัง เด็กและเยาวชนที่กระทำผิด

วอนอน ฟอกซ์ (อ้างถึงในนัทธิ จิตสว่าง. ไม่ระบุปีที่พิมพ์,๒) ได้ให้นิยามไว้ว่า การราชทัณฑ์เป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานในสังคมที่ทำหน้าที่ในการควบคุมทางสังคม ที่พยายามที่จะอบรมแก้ไขพฤติกรรมเบี่ยงเบนของผู้กระทำผิด ผู้ใหญ่ เด็กและเยาวชนที่กระทำผิด

กล่าวโดยสรุป การราชทัณฑ์ หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ที่เป็นผู้ใหญ่ เด็กและเยาวชน โดยวิธีการใช้เรือนจำและไม่ใช้เรือนจำเพื่อมุ่งแก้ไขพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนของผู้กระทำผิดเหล่านั้น

๑) วิวัฒนาการของระบบเรือนจำและทัณฑสถาน

ระบบเรือนจำและทัณฑสถานที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ได้กำเนิด ขึ้นมาประมาณ ๒๐๐ ปี เรือนจำในอดีตจะมีรูปแบบปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับแนวความคิดของผู้นำหรือผู้ที่มีอำนาจในการปกครองของแต่ละรัฐแต่ละสังคมที่เห็นว่าเหมาะสม และที่ผ่านมารีเรือนจำมักจะเป็นสถานที่สำหรับใช้ลงโทษผู้กระทำผิดในลักษณะทารุณโหดร้ายเพื่อเป็นการ แก้แค้นตอบแทน และก่อให้เกิดความเจ็บปวดสาสมตามสัดส่วนของการกระทำผิดที่เกิดขึ้น

ระบบเรือนจำได้ถูกแนวความคิดที่ต้องการแปรเปลี่ยนวิธีการลงโทษ แบบกระทำทารุณกรรมแก่ผู้กระทำผิด ไปสู่ระบบการใช้สถานที่คุมขังในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ในประเทศ แควยุโรป ต่อมาได้แพร่ขยาย และ วิวัฒนาการ ไปสู่ ระบบ การ ราช ทัณฑ์ ใน ฐา น ะ ส ถา บั น ป็ อ ง กั น สั ง ค ม ไปสู่ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศต่างๆ เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงปัจจุบัน

๔) การจัดประเภทของเรือนจำ

การที่จะควบคุมผู้ต้องขังไว้เพื่อการอบรมแก้ไขนั้น จำเป็นจะต้องมีการจัดประเภทเรือนจำเพื่อแยกปฏิบัติให้เหมาะสมกับผู้ต้องขังประเภทต่างๆ แต่การจะจัดเรือนจำแยกเป็นประเภทใดบ้างนั้น ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ในการที่นำมาใช้ในการจัดประเภท ซึ่งนัทธิ จิตสว่าง (ไม่ระบุปีที่พิมพ์,๔๔ - ๔๘) ได้เสนอเกณฑ์ที่จะนำมาใช้ในการจัดประเภทเรือนจำที่สำคัญ ได้แก่ เกณฑ์เกี่ยวกับระดับความมั่นคงของเรือนจำ และเกณฑ์การจัดประเภทเรือนจำตามวัตถุประสงค์ของงานเรือนจำ ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

ก) การจัดประเภทเรือนจำตามระดับความมั่นคง

การจัดเรือนจำในลักษณะนี้เป็นรูปแบบของจัดประเภทเรือนจำ ที่ยึดถือเกณฑ์ด้านความมั่นคงแข็งแรงในการควบคุมที่ลดหลั่นไปตามความมั่นคงแข็งแรงของเรือนจำและความร้ายแรงของการกระทำผิดและระยะเวลาที่ถูกลงโทษ การจัดเรือนจำตามระดับความมั่นคงนี้นิยมจัด ๓ ระดับ คือ

(๑) เรือนจำระดับความมั่นคงสูง (Maximum Security Prison) เป็นเรือนจำที่เน้นการควบคุมเป็นหลัก ใช้สำหรับคุมขังผู้กระทำผิดที่มีลักษณะร้าย มีโทษสูงหรือกระทำผิดโดยสันดาน เรือนจำประเภทนี้จะประกอบด้วยกำแพงสูง มีเรือนนอนที่เข้มแข็ง จัดห้องขังเป็นสัดส่วน มีอุปกรณ์แจ่งเหตุร้ายและเครื่องมือสังเกตความเคลื่อนไหวของผู้กระทำผิดภายในเรือนจำอย่างทั่วถึง รวมทั้งมีเจ้าหน้าที่ถืออาวุธบนป้อมยาม และเจ้าหน้าที่ตรวจตราดูแลการเข้าออกและควบคุมผู้กระทำผิดอย่างใกล้ชิด การอบรมและฝึกวิชาชีพแก่ผู้กระทำผิด ก็จัดดำเนินการเฉพาะภายในเรือนจำและทัณฑสถานเท่านั้น

(๒) เรือนจำระดับความมั่นคงปานกลาง (Medium Security Prison) เป็นเรือนจำที่มีความมั่นคงรองลงมา เน้นการควบคุมพอสมควร แต่ยังไม่เป็นเรือนจำเปิด ใช้ควบคุมผู้กระทำผิดที่มีความร้ายแรงน้อยกว่าประเภทแรก หรือเป็นผู้กระทำผิดที่ผ่านเรือนจำที่มีความมั่นคงสูงมาแล้ว เมื่อโทษลดลงมาก็นำมาทำการควบคุมไว้ในบรรยากาศที่ผ่อนคลายการควบคุมคุมมากกว่าเรือนจำระดับความมั่นคงสูงสุด การฝึกวิชาชีพแก่ผู้กระทำผิดในเรือนจำระดับความมั่นคงปานกลางจะเน้นหนักไปในด้านอุตสาหกรรมภายในเรือนจำและมีการเกษตรบางส่วน

(๓) เรือนจำระดับความมั่นคงต่ำ (Minimum Security Prison) เป็นเรือนจำที่ไม่ได้เน้นหนักด้านการควบคุม ใช้คุมขังผู้ต้องขังที่ใกล้พ้นโทษโดยให้อิสระเสรีภาพในการเคลื่อนไหวแก่ผู้ต้องขัง โดยการให้ระบบให้ผู้ต้องขังรักษาระเบียบวินัย และรับผิดชอบต่อหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการตอบแทนคุณความดีของนักโทษ โดยจะคัดเลือกผู้กระทำผิดที่มีความมั่นคงต่ำสุดซึ่งได้เรือนจำเปิดหรือเรือนจำชั่วคราว เรือนจำประเภทนี้ไม่มีรั้วไม่มีกำแพงกรงขัง ไม่มีผู้คุมถืออาวุธ มีแต่รั้วลวดหนาม การฝึกวิชาชีพก็เน้นหนักในด้านเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมเบาเป็นส่วนใหญ่

การจัดประเภทเรือนจำและทัณฑสถานตามระดับความมั่นคงแข็งแรง เป็นการจัดรูปแบบเรือนจำยึดมั่นในหลักการควบคุมผู้กระทำผิดแบบดั้งเดิม คือมุ่งคำนึงถึงการควบคุมผู้ต้องขังไว้อย่างมั่นคงแข็งแรงเพื่อป้องกันการหลบหนี ทำให้ไม่ได้เน้นในด้านการอบรมแก้ไข เป็นผลให้มีมีการคุมขังผู้ต้องขังให้อยู่ร่วมกันภายใต้ระบบการควบคุมที่เข้มงวดกวดขันมากเกินไป จนเป็นอุปสรรคต่อการปรุงแต่งแก้ไขจิตใจผู้กระทำผิด

ข) การจัดประเภทเรือนจำตามประเภทของผู้กระทำผิด

การจัดประเภทเรือนจำตามประเภทของผู้กระทำผิดนี้ เป็นการจัดประเภทเรือนจำโดยมุ่งที่จะอบรมแก้ไขผู้ต้องขังเป็นหลัก ยิ่งไปกว่าความมั่นคงปลอดภัยในการควบคุม โดยมุ่งควบคุมผู้ต้องขังประเภทต่างๆ ไปด้วยกัน เพื่อให้การอบรมแก้ไขสอดคล้องและเหมาะสมกับผู้ต้องขังแต่ละประเภท การจัดประเภทเรือนจำตามประเภทของผู้กระทำผิดนี้ อาจแยกได้ดังนี้

(๑) เรือนจำชาย เรือนจำประเภทนี้เป็นเรือนจำที่ใช้คุมขังผู้ต้องขังชายประเภททั่วไป หลายประเภทไว้ด้วยกัน เพียงแต่การจัดแยกแดนผู้ต้องขังประเภทต่างๆ ออกจากกัน เช่น ผู้ต้องขังในคดีประเภทต่างๆ เช่น ผู้ต้องขังในคดีเกี่ยวกับทรัพย์ ผู้ต้องขังในคดีเกี่ยวกับชีวิตร่างกาย

และผู้ต้องขังในคดีอาญาเสพติด เป็นต้น เรือนจำประเภทนี้นับเป็นเรือนจำที่มีอยู่แพร่หลายเพราะผู้ต้องขังส่วนใหญ่เป็นผู้ต้องขังที่ถูกควบคุมอยู่ในเรือนจำประเภทนี้

(๒) เรือนจำหญิงหรือทัณฑสถานหญิง เป็นเรือนจำที่ใช้สำหรับคุมขังผู้ต้องขังหญิงโดยเฉพาะ โดยเป็นการแยกออกจากผู้ต้องขังชายโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในการอบรมแก้ไขจะมีแนวทางในการดำเนินการที่แตกต่างจากผู้ต้องขังชาย นอกจากนี้การดำเนินการในการควบคุมและการอบรมแก้ไขจะใช้ผู้หญิงเกือบทั้งหมด เจ้าหน้าที่ชายที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในทัณฑสถานหญิงต่างๆ มักอยู่ภายนอกกำแพงเรือนจำ ทำหน้าที่บริหาร

(๓) ทัณฑสถานวัยหนุ่ม เป็นทัณฑสถานที่ใช้คุมขังผู้ต้องขังวัยหนุ่มเพื่อป้องกันการรังแกและการถ่ายทอดนิสัยหรือเทคนิคการกระทำผิดจากผู้ต้องขังที่มีความเชี่ยวชาญ ดังนั้นเพื่อให้การอบรมแก้ไขผู้ต้องขังวัยหนุ่มเป็นพิเศษ จึงต้องเน้นการศึกษาอบรมที่แตกต่างจากผู้ต้องขังทั่วไป

(๔) ทัณฑสถานบำบัดพิเศษ เป็นทัณฑสถานที่ใช้สำหรับคุมขังผู้ต้องขังคดีอาญาเสพติด โดยเฉพาะผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติด เพื่อให้การบำบัดรักษาผู้ต้องขังเหล่านี้โดยเฉพาะ ทั้งนี้โดยถือว่าผู้ต้องขังเหล่านี้เป็นผู้ป่วยที่จำเป็นต้องได้รับการบำบัดรักษามากกว่าการลงโทษในฐานะที่เป็นอาชญากร

(๕) ทัณฑสถานเปิด เป็นทัณฑสถานที่มุ่งเน้นในเรื่องการเตรียมการปลดปล่อยผู้ต้องขังที่ใกล้พ้นโทษและจะกลับเข้าสู่สังคมชนบทให้ได้รับการฝึกอาชีพด้านการเกษตร สภาพของทัณฑสถานเปิดจึงแตกต่างไปจากเรือนจำปิดโดยทั่วไป กล่าวคือ ทัณฑสถานเปิดจะไม่มีการกำแพงหรือป้อมยาม มีเพียงรั้วลวดหนามธรรมดา โดยมีลักษณะเช่นเดียวกับสวนเกษตรโดยทั่วไป ทั้งนี้เพราะมีวัตถุประสงค์ในการใช้ควบคุมผู้ต้องขังแตกต่างไปจากเรือนจำโดยทั่วไป

(๖) เรือนจำชั่วคราว เป็นเรือนจำที่ใช้เพื่อกิจการใดกิจการหนึ่งโดยเฉพาะเป็นการชั่วคราว เช่น เรือนจำชั่วคราวสำหรับคุมขังผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี โดยใช้สถานี่ตำรวจเป็นเรือนจำชั่วคราว หรือเรือนจำชั่วคราวเพื่อการเกษตร เป็นการจัดพื้นที่ด้านการเกษตรสำหรับให้ผู้ต้องขังฝึกวิชาชีพด้านการเกษตร และประกาศเป็นเรือนจำชั่วคราว ซึ่งอาจจะเป็นกรณีที่ส่งผู้ต้องขังไปทำงานแบบไปเข้าเย็นกลับ หรือจะส่งไปประจำเลยก็ได้

(๗) เรือนจำพิเศษ เรือนจำพิเศษเป็นเรือนจำที่ใช้สำหรับคุมขังผู้ต้องขังระหว่างการพิจารณาคดี หรือคดียังไม่เสร็จเด็ดขาดตามกฎหมาย การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีในเรือนจำพิเศษจะแตกต่างไปจากนักโทษเด็ดขาด กล่าวคือ ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดียังถือว่าเป็นผู้ที่บริสุทธิ์อยู่จนกว่าศาลจะพิพากษาว่าเป็นผู้กระทำผิด ผู้ต้องขังเหล่านี้จึงมีสิทธิมากกว่านักโทษเด็ดขาดในเรือนจำทั่วไป

๕) ลักษณะพิเศษของเรือนจำ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เรือนจำเป็นหน่วยปฏิบัติสุดท้ายของกรมราชทัณฑ์ที่มีภารกิจในการควบคุมผู้ต้องขังและให้การแก้ไขฟื้นฟู เรือนจำจึงเป็นองค์กรสำหรับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขัง (The People Changing Organization) ที่จะต้องยึดหลักกฎหมาย ระเบียบ วินัย การควบคุมอย่างเข้มงวดกวดขัน พร้อมกับการให้รางวัลสิทธิประโยชน์ ผลประโยชน์ตอบแทนแก่ผู้ต้องขังที่ประพฤติตนดี อยู่ในระเบียบวินัย ให้ความร่วมมือในการแก้ไขฝึกอบรม ซึ่งถือเป็นกลไกในการปกครองของเรือนจำ โดยอาศัยมาตรการปฏิบัติที่สำคัญ ๔ ขั้นตอน คือ

(๑) การใช้มาตรการเชื่อฟังและรักษาระเบียบวินัย (Obedience-Conformity) โดยอาศัยกระบวนการทางวินัย ทำการควบคุมและลงโทษ เป็นเงื่อนไขเชิงจูงใจโน้มน้ำหนักให้ผู้ต้องขังปฏิบัติตามคำสั่งอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าหน้าที่ เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยของการดำรงชีวิตของผู้ต้องขังในเรือนจำ

(๒) การใช้มาตรการให้การศึกษาใหม่และพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขัง (Reeducation-Development) โดยการส่งเสริมอบรมให้ผู้ต้องขังมีทัศนคติที่ดี มีทักษะในการประกอบอาชีพและสามารถพัฒนาบุคลิกภาพให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมทั่วไปภายหลังการพ้นโทษ

(๓) การใช้มาตรการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล (Individual Treatment) ประกอบไปด้วยกระบวนการจิตบำบัด การแก้ไขพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่สอดคล้องกับหลักพฤติกรรมศาสตร์ ยิ่งไปกว่าการลงโทษ

(๔) การใช้หลักปฏิบัติแบบผสม (Mixed Goals Type) เป็นการเลือกใช้มาตรการต่าง ๆ ดังที่กล่าวข้างต้นปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในลักษณะสอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล รวมทั้งการขอความร่วมมือจากประชาชนในลักษณะสอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล รวมถึงการขอความร่วมมือจากประชาชนและสถาบันสังคมต่าง ๆ เกี่ยวกับการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ต้องขัง เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังได้กลับประพฤติตนเป็นพลเมืองดีได้เร็วยิ่งขึ้น ปฏิบัติต่อผู้ต้องขังแบบใช้อำนาจเด็ดขาดเพื่อลงโทษให้เกิดความสำนึกที่แท้จริง ควรเลือกใช้เฉพาะผู้ต้องขังที่มีลักษณะเป็นอาชญากรเท่านั้น

๖) การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นกระบวนการในการที่จะทำความรู้จักกับผู้ต้องขังเป็นรายกลุ่มและรายบุคคล เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเหล่านั้นให้เหมาะสมเป็นรายกลุ่มหรือรายบุคคลแล้วแต่กรณี การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจึงมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

(๑) การศึกษาประวัติผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล การศึกษาประวัติเป็นรายบุคคล จะทำให้เจ้าหน้าที่รู้จักผู้ต้องขังแต่ละบุคคลได้อย่างลึกซึ้ง อาจได้จากการศึกษาจากเอกสารทางคดีของทางราชการ จากการสัมภาษณ์ผู้ต้องขัง จากรายงานการสืบเสาะก่อนการพิจารณาคดีของพนักงานคุมประพฤติ (ถ้ามี) และจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้ต้องขังในการใช้ชีวิตในเรือนจำ

(๒) การวิเคราะห์และจัดประเภทผู้ต้องขัง จากการศึกษารวบรวมข้อมูลประวัติและพฤติกรรมมาของผู้ต้องขัง จะเป็นพื้นฐานที่จะนำมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุการกระทำผิดและกำหนดแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้เหมาะสม ทั้งด้านการควบคุมดูแลและด้านการอบรมแก้ไข เพื่อให้สามารถกลับเข้าสู่สังคมได้โดยไม่กระทำผิดซ้ำอีก

(๓) การติดตามประเมินผล จากการที่ได้วิเคราะห์และจัดประเภทผู้ต้องขังรวมตลอดถึงการแยกปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลหรือรายประเภทไปแล้ว ก็ต้องมีการติดตามประเมินผลว่าผลการดำเนินการในการอบรมแก้ไขเหมาะสมกับผู้ต้องขังเพียงไร หรือมาตรการในการควบคุมควรมีการผ่อนปรนเพียงไร เหมาะสมหรือไม่ ทั้งนี้เป็นการประเมินการวิเคราะห์ และการใช้มาตรการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหลังการวิเคราะห์ว่าเหมาะสมเพียงใด หากไม่เหมาะสมหรือมีข้อมูลเปลี่ยนไป ก็ต้องมีการจำแนกลักษณะซ้ำ

จากขั้นตอนในการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นเพียงเครื่องมือ ไม่ใช่เป้าหมายในการอบรมแก้ไขผู้ต้องขัง การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจะทำให้การอบรมแก้ไขผู้ต้องขังมีประสิทธิภาพเหมาะสมกับผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มมากขึ้น ดังนั้น การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจึงอาจนำไปใช้ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรื่องจำเพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ต้องขังเข้าใหม่หรือกลุ่มผู้ต้องขังใกล้พ้นโทษหรืออาจนำไปใช้กับผู้ต้องขังทุกคนที่เข้าสู่เรือนจำตั้งแต่แรกจับไปจนพ้นโทษก็ได้

นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่าการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังไม่ใช่การแยกขัง แต่การแยกขังเป็นส่วนในการเสริมการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง กล่าวคือ ในการที่จะศึกษาประวัติผู้ต้องขังเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม และในการที่จะปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกลุ่มต่างๆ แตกต่างกันนั้น จำเป็นต้องมีการแยกขัง ดังนั้นการแยกขังเป็นเพียงส่วนเสริมการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเท่านั้น และการแยกขังก็ไม่ได้หมายถึงจะต้องแยกแดน อาจแยกโดยอาศัยห้องนอน หรือเขตแดน หรืออาณาบริเวณหนึ่งๆ ก็ได้

๗) การควบคุมมิให้ผู้ต้องขังหลบหนี

การหลบหนีของผู้ต้องขังนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่องานราชทัณฑ์เป็นอย่างยิ่ง เพราะหากมีการหลบหนีเกิดขึ้นเมื่อใดก็จะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อหลายฝ่าย ทั้งในด้านความสงบสุขและสวัสดิการของสังคมที่จะได้รับการกระทบกระเทือนจากภัยอันอาจจะเกิดขึ้นจากการหลบหนีของผู้ต้องขัง นอกจากนี้ยังเป็นการทำลายรากฐานความยุติธรรมของบ้านเมือง เนื่องจากผู้กระทำผิดมิได้มีการถูกลงโทษครบตามคำพิพากษาของศาล และทางฝ่ายบ้านเมืองจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจับกุมตามตัวผู้ต้องขังที่หลบหนี และที่สำคัญที่สุดก็คือ การหลบหนีของผู้ต้องขังเป็นการทำลายศรัทธาของประชาชนต่องานราชทัณฑ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไร้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของฝ่ายราชทัณฑ์ในการควบคุมผู้ต้องขัง

การที่มีผู้ต้องขังหลบหนีเป็นจำนวนมากดังกล่าวนี้อาจก่อให้เกิดผลเสียหายในหลายๆ ด้านดังกล่าวข้างต้น และนับได้ว่าเป็นปัญหาเรื่องการหลบหนีของผู้ต้องขังเป็นปัญหาที่มีความสำคัญปัญหาหนึ่งในการปฏิบัติงานของฝ่ายราชทัณฑ์ ดังนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการหลบหนี โดยเฉพาะสาเหตุของการหลบหนีจะเป็นประโยชน์ต่อแนวทางการป้องกันการหลบหนีได้ต่อไป

๕) การอบรมแก้ไขผู้ต้องขัง

การอบรมแก้ไขผู้ต้องขังเป็นกิจกรรมที่มุ่งที่จะให้ผู้ต้องขังสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้โดยไม่กระทำผิดซ้ำอีก โดยการแก้ไขปรับปรุงบุคลิกภาพที่เสียไปของผู้ต้องขัง ให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของสังคมเมื่อพ้นโทษ และโดยการให้ทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในสังคม เช่น การฝึกวิชาชีพ การให้การศึกษาและการอบรมทางศีลธรรม ดังนั้น ในการอบรมแก้ไขผู้ต้องขังจึงมีลักษณะที่สำคัญ ๒ ลักษณะ คือ

(๑) การเสริมทักษะในด้านอาชีพ การศึกษา และการอบรมทางศีลธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักในการอบรมแก้ไขผู้ต้องขังที่ปฏิบัติอยู่ในทุกเรือนจำ

(๒) การปรับปรุงบุคลิกภาพให้สามารถมีภูมิคุ้มกันต่อสิ่งยั่วยุในการกระทำผิดและการปรุงแต่งจิตใจที่ตึงตัง ไม่คิดที่จะกระทำผิดอีก ซึ่งจะต้องอาศัยเทคนิคหลายทาง เช่น การใช้กระบวนการกลุ่ม การใช้ความสัมพันธ์กับครอบครัว และการใช้วิธีการทางสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น

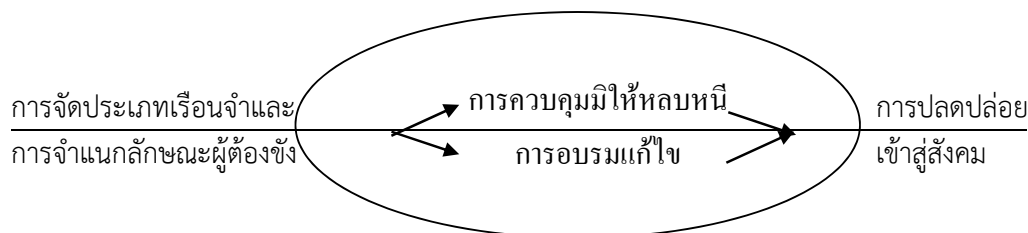
ขอบเขตการราชทัณฑ์ หรือทัณฑวิทยาแนวใหม่นี้ ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของสำนักปฏิฐานนิยม ที่เน้นการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดด้วยวิธีการแก้ไขให้ผู้กระทำผิดสามารถกลับเข้า

สู่สังคมได้อย่างคนทั่วไป และมีความเชื่อมั่นว่า วิธีการที่จะแก้ไขได้ดีที่สุดนั้นก็คือ การแก้ไขในชุมชน ซึ่งจะทำให้ผู้กระทำผิดไม่ได้รับผลกระทบในทางลบ เฉกเช่นการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยใช้เรือนจำ ที่มีอุปสรรคและมีความรู้สึกเป็นตราบาบต่อการกลับเข้าสู่สังคมของผู้กระทำผิด

๗) การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยใช้เรือนจำ

การใช้เรือนจำเพื่อเป็นมาตรการในการปฏิบัติต่อคนที่ทำผิด ได้มีวิวัฒนาการมาเป็นเวลาเกือบสองศตวรรษ โดยได้มีการนำมาใช้แทนการลงโทษต่อเนื่องต่อตัว เช่น การทรมานหรือการเขี่ยนตี การใช้เรือนจำในยุคแรก ๆ เน้นการลงโทษเพื่อการแก้แค้นทดแทนและข่มขู่ยับยั้ง แต่ต่อมาในระยะหลัง ได้หันมาเน้นในเรื่องการแก้ไขอบรมให้กลับเข้าสู่สังคมนรูปแบบและกิจกรรมในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำจึงได้เปลี่ยนแปลงไป จากการเน้นการควบคุมอย่างเคร่งครัดมาสู่การจัดกิจกรรมในเชิงแก้ไข เช่น การให้การศึกษา การฝึกวิชาชีพและการจัดสวัสดิการต่างๆ จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังจะมีลักษณะของการปฏิบัติงานที่เป็น “กระบวนการ” (process) ซึ่ง นัทธี จิตสว่าง (ไม่ระบุปีที่พิมพ์, ๔๓) ได้เสนอกระบวนการการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยใช้เรือนจำ ไว้ดังนี้

แผนภูมิแสดงกระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำ

๘) สังคมของผู้ต้องขัง

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยใช้เรือนจำ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษเกี่ยวกับ สังคมผู้ต้องขัง เพราะ เรือนจำหรือทัณฑสถาน มีผู้ต้องขังรวมอยู่เป็นจำนวนหนึ่งมีการใช้ชีวิตร่วมกันภายใต้กฎระเบียบเดียวกัน จึงมีสภาพเป็นเสมือนสังคมหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของงานเรือนจำก็คือ การป้องกันสังคมให้ปลอดภัยโดยการควบคุมผู้ต้องขังไว้ตามคำพิพากษาของศาล เพื่อให้การอบรมฟื้นฟูและแก้ไขให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของสังคมภายนอกได้ ดังนั้น ในการดำเนินการอบรมแก้ไขผู้ต้องขังนั้น เรือนจำต่างๆ ได้จัดให้มีการฝึกวิชาชีพ การจัดการศึกษา การอบรมทางศีลธรรม ตลอดจนการจัดสวัสดิการและบริการทางสังคมสงเคราะห์อีกหลายประการ เพื่อช่วยให้การแก้ไขอบรมให้ผู้ต้องขังกลับเข้าสู่สังคมโดยไม่กระทำความผิดขึ้นอีก อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการแก้ไขอบรมมิได้ขึ้นอยู่กับดำเนินการของฝ่ายเรือนจำเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับฝ่ายผู้ต้องขังด้วยเพราะเรือนจำมิได้ประกอบด้วยการจัดแบ่งส่วนราชการของทางราชการ หรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของทางฝ่ายเจ้าหน้าที่เท่านั้น แต่ยังมีผู้ต้องขังจำนวนมากเป็นร้อยเป็นพันมาอยู่รวมกันที่เดียวกัน กินด้วยกัน อาศัยอยู่ในสถานที่เดียวกันเป็นเวลานาน จนก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น สังคมย่อย ๆ ของผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นสังคมที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากสังคมภายนอก เพราะสังคมในเรือนจำประกอบไปด้วยวัฒนธรรมและระบบค่านิยมของผู้ต้องขังดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของผู้ต้องขังในเรือนจำตลอดจนการกลับเข้าสู่สังคมของผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษ ทั้งนี้เพราะมีวัฒนธรรมและค่านิยมของผู้ต้องขังในบางลักษณะที่ต่อต้านเจ้าหน้าที่เรือนจำ ในขณะที่การที่ผู้ต้องขังอยู่รวมกันนาน ๆ ทำให้มีการถ่ายทอด

ค่านิยมและแบบแผนความประพฤติที่ต่อต้านสังคมและนิสัยอาชญากรให้แก่กัน รวมตลอดถึงการทำให้ผู้ต้องขังเกิดความเคยชินต่อสภาพภายในเรือนจำ ดังนั้น ความพยายามในการอบรมสั่งสอนหรือกิจกรรมในการช่วยเหลือหรือแก้ไขของเรือนจำจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขังไปในทางที่สังคมพึงปรารถนาได้น้อยมาก หากเจ้าหน้าที่ของทางเรือนจำไม่เข้าใจสภาพสังคมของผู้ต้องขัง ตลอดจนวัฒนธรรมและค่านิยมของเขาเหล่านั้น เพราะการดำเนินการในการอบรมแก้ไขและสงเคราะห์ผู้ต้องขังจะไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงและเหมาะสมกับผู้ต้องขังได้ในทางตรงกันข้าม หากทางฝ่ายเรือนจำมีความเข้าใจถึงลักษณะและผลกระทบของสังคมผู้ต้องขังต่อการปรับตัวและใช้ชีวิตในเรือนจำ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนงานในการแก้ไขอบรมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ต้องขังได้ ในการศึกษาของผู้ต้องขังนั้น วิธีการที่ดีที่สุดก็คือการศึกษาถึงแบบพฤติกรรมของผู้ต้องขังในเรือนจำ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ค่านิยม และแบบแผนความประพฤติของผู้ต้องขังในเรือนจำแต่ละประเทศได้เป็นอย่างดี

พฤติกรรมของผู้ต้องขังแต่ละแบบแต่ละประเภทเป็นเรื่องที่น่าสนใจและสมควรที่จะมีการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะการกำหนดแบบพฤติกรรมของผู้ต้องขังแบบต่างๆ นั้นทำให้สามารถเปรียบเทียบพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ และเข้าใจพฤติกรรมแต่ละประเภทดียิ่งขึ้น ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมหรือแก้ไขอบรมผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับผู้ต้องขังแต่ละประเภทได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

แต่การจะแบ่งผู้ต้องขังออกเป็นกี่ประเภทและประเภทใดบ้างนั้น ก็ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการแบ่ง เช่น หากนำเกณฑ์ด้านกฎหมายหรือประเภทคดีมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งก็มักจะนิยมแบ่งผู้ต้องขังออกเป็น ๒ ประเภท คือ ผู้ต้องขังคดีประทุษร้ายต่อร่างกาย และผู้ต้องขังในคดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สินหรืออาจแบ่งตามสถานภาพทางกฎหมาย เช่น ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี นักโทษเด็ดขาดคนฝากหรือนักโทษพิเศษ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการแบ่งประเภทของผู้ต้องขังโดยอาศัยเกณฑ์ด้านกฎหมายดังกล่าวจะมีข้อจำกัดในการทำความเข้าใจพฤติกรรมของผู้ต้องขัง เพราะวิธีการดังกล่าวไม่สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้ต้องขังได้ เช่น ผู้ต้องขังคดีลักทรัพย์ อาจมาจากผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมที่เป็นผู้ร้ายโดยสันดานหรืออาจทำไปเพราะการบีบคั้นทางสังคม นอกจากนี้การแบ่งประเภทโดยอาศัยเกณฑ์ด้านกฎหมายยังจำกัดขอบเขตเฉพาะผู้ต้องขังในคดีที่ตนถูกพิพากษาลงโทษเท่านั้น เช่น ผู้ต้องขังในคดีลักทรัพย์ก็ได้หมายความว่าจะมีพฤติกรรมในการลักทรัพย์เท่านั้น มีหลายกรณีที่ผู้ต้องขังติดยาเสพติดแล้วจึงไปลักทรัพย์และถูกจับในคดีลักทรัพย์ เป็นต้น

ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้ต้องขังให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นักทฤษฎีวิทยาจึงนิยมที่จะใช้ “แบบพฤติกรรม” มาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของผู้ต้องขัง ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากวิถีชีวิต การปฏิบัติตนในเรือนจำ ความสัมพันธ์กับผู้ต้องขังอื่นและเจ้าหน้าที่ตลอดจนโลกทัศน์และค่านิยมของผู้ต้องขังแต่ละประเภท

๙) ประเภทของผู้ต้องขัง

สำหรับผู้ต้องขังในประเทศไทย นันทิ จิตสว่าง (ไม่ระบุปีที่พิมพ์, ๑๐๓-๑๑๑) แบ่งประเภทผู้ต้องขังโดยยึดเอาแบบพฤติกรรมที่แสดงออกในเรือนจำหรือทัณฑสถานมาเป็นเกณฑ์แบ่งออกเป็น ๑๑ ประเภท ดังนี้

- ๑) พวกเก๋าคูก
- ๒) พวกขาใหญ่
- ๓) พวกเบาปัญญา

- ๔) พวกเพี้ยน
- ๕) พวกหัวหมอ
- ๖) พวกอิทธิพล
- ๗) พวกแท้กชี้
- ๘) พวกขี้ยา
- ๙) พวกพ่อค้า
- ๑๐) พวกน้อง
- ๑๑) พวกเสื่อเดียว

วสันต์ ลิงคเสถิต (๒๕๔๔,๒๖-๒๗) ได้เสนอเพิ่มเติมอีก คือ

- ๑) พวกกัปตัน
- ๒) พวกซามูไร

๑) พวกเก่าๆ คือ พวกที่อยู่คู่มานานจนเสมือนว่าคือบ้าน พวกเก่าๆ ส่วนใหญ่จะมาจากพวกผู้ต้องขังในคดีเกี่ยวกับการลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ฉ้อโกง ยักยอก และ ยาเสพติด พวกเก่ามีความชินชาต่อการถูกจองจำในเรือนจำ เพราะจะวนเวียนเข้าออกในเรือนจำอยู่ เสมอ ดังนั้น จึงไม่ค่อยรู้สึกกับความผิดที่ตนกระทำในเรือนจำ เพราะชินชาต่อการถูกลงโทษแล้วเช่นกัน เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่จะไม่ชอบพวกนี้เพราะถือว่าเป็นพวกต่อต้าน บางครั้งแกล้งโง่ บางครั้งแกล้งป่วย เพื่อไม่ต้องทำงาน แต่ชอบก่อการวิวาท จับกลุ่มนิทาเจ้าหน้าที่และแสวงหาพรรคพวกที่มีคดีคล้ายๆ กัน หรือเป็นพวกเก่าๆเหมือนกัน รวมตัวกันทำผิดระเบียบของเรือนจำ หรือชอบแสดงพฤติกรรมที่ผู้ต้องขัง อื่น ๆ ไม่กล้าทำ เพื่อแสดงว่าตนนั้น “เก่า” บางคนชอบดมทินเนอร์ บางคน “เลี้ยงน้อง” บางคน ก็รับจ้างเป็น “ซามูไร” บางคนชอบแสดงตนเป็นอันธพาลหรือนักเลงรังแกผู้ต้องขังอื่นๆ บางคนถนัด ด้านการต้มตุ๋นกะล่อนบางคนชอบแสดงความเก่งให้ผู้ต้องขังอื่น ๆ ดูเสมอ เช่น ยียวนกับเจ้าหน้าที่ พวกเก่าๆจะพ้นโทษออกจากเรือนจำไปได้ไม่นานแล้วก็กลับไปเข้ามาอีก เพราะพวกเขา “โตในคุก” และ “คุกคือบ้านของเขา”

๒) พวกขาใหญ่ หมายถึง พวกผู้ต้องขังที่กล่าวกันว่ามีเส้นใหญ่หรือ มีความสนิทชิดชอบกับเจ้าหน้าที่หรือได้รับการดูแลจากเจ้าหน้าที่ชั้นสูงหรือมีคนฝากมา ขาใหญ่มีหลายพวก พวกแรกเป็นพวกเด็กฝาก คือ ได้รับฝากจากผู้ใหญ่หรือนักการเมืองให้ได้รับความสะดวกในเรือนจำ หรือเป็นพวกที่เคยรู้จักกับเจ้าพนักงานมาก่อน พวกที่สองเป็นพวกมีเงิน เช่น พวกคดีเช็ค คดีแชร์ พวกนี้ฝากตัวเองกับเจ้าหน้าที่โดยทำความรู้จักคุ้นเคยและให้ความสะดวกกับเจ้าหน้าที่ โดยการ แลกเปลี่ยนกับความสะดวกของตนในเรือนจำ พวกสุดท้าย คือพวกผู้ต้องขังที่เจ้าหน้าที่ที่คิดไว้ เป็นคนของตนเพื่อใช้งาน เช่น ให้เป็นผู้ช่วยหรือเป็นสายหรือทำงานในหน่วยงานต่าง ๆ แทนเจ้าหน้าที่ พวกสุดท้ายนี้ปกติจะเป็นผู้ที่ฉลาดและรู้จักประจบเจ้าหน้าที่โดยชอบการแสดงผลงานของตนให้เห็น เพื่อผลประโยชน์ของตนในการได้อยู่สบาย พวกขาใหญ่ส่วนใหญ่จะเป็นพวกผู้ต้องขังที่มีพื้นฐาน การศึกษาดี เคยผ่านงานเป็นพนักงานของบริษัทเอกชนหรือเคยรับราชการมาก่อน หรืออาจจะ เป็น นักธุรกิจ พวกขาใหญ่มักจะถือการติดคุกเป็นเพราะพลาดพลั้งไปถูกกักขังแกล้ง ตนนั้นไม่ใช่ผู้ร้าย การมาอยู่ในคุกจึงเป็นการชั่วคราว และโดยเหตุที่ตนรู้จักกับคนใหญ่คนโต ดังนั้นควรได้รับการคุ้มครอง เจ้าหน้าที่เองก็ควรให้ความสะดวกต่อพวกเขาบ้าง เพราะผู้ต้องขังที่มาติดคุกมีพื้นเพที่แตกต่างกัน เรือนจำควรใช้คนให้เหมาะสมกับงาน พื้นเพ และสติปัญญาของผู้ต้องขัง โดยทั่วไปพวกขาใหญ่ไม่กลัวคุก

เพราะถือว่าตนสามารถอยู่ได้ไม่ลำบากนัก อย่างไรก็ตาม พวกเขาใหญ่ก็ทำทุกวิถีทางที่ไม่ทำให้ตนเองติดคุกเช่นกัน

โดยปกติพวกเขาใหญ่จะเป็นพวกที่ชอบคุยว่าตนได้รับความสะดวกหลายประการ ซึ่งเรียกว่าเป็นการผ่อนปรนมากกว่าผู้ต้องขังอื่น เช่น กินอาหารที่หลังหรือขึ้นเรือนนอนที่หลัง อาจถูกตัดเป็นยอคลายไม่ต้องทำงาน หรือละเลยที่จะปฏิบัติตามกฎของเรือนจำอื่น ๆ ที่เป็นเรื่องที่ไม่ร้ายแรงนัก พวกนี้เป็นพวกที่คิดว่าตนมีเส้นใหญ่ จึงมักจะไม่เกรงกลัวเจ้าหน้าที่และทำความหนักใจให้เจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อย ทำให้เจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยมักไม่ชอบพวกเขาใหญ่ เพราะเห็นว่าพวกเขาใหญ่ประจบแก้ง หลีกเลียงงาน ชอบสบาย ชอบสร้างอิทธิพลเหนือผู้ต้องขังอื่น ๆ โดยอ้างเจ้าหน้าที่ตีสันทินเจ้าหน้าที่ในระยะแรกแล้วใช้เป็นเครื่องมือระยะหลัง พวกผู้ต้องขังเองส่วนใหญ่ก็ไม่ชอบพวกเขาใหญ่เพราะชอบเบ่ง ชมชู้ตน พวกเขาใหญ่แม้จะดูเหมือนกับมีอิทธิพลไปในทางแสวงหากิจกรรมที่ผิดกฎหมายในเรือนจำเหมือน “พวกอิทธิพล” แต่ในความเป็นจริงพวกเขาใหญ่เพียงแต่ต้องการความสบายส่วนตนเท่านั้น โดยปกติในเรือนจำหนึ่ง ๆ จะมีพวกเขาใหญ่ไม่มาก แต่ก็เป็นที่จุดเด่นซึ่งผู้ต้องขังทั้งหลายจะทราบกันดีว่าใครอยู่ในจำพวกนี้บ้าง พวกเขาใหญ่จะอยู่ในเรือนจำแบบฆ่าเวลาให้หมดไปวัน ๆ จนกว่าจะถึงวันออก

๓) พวกเบาปัญญา พวกนี้เป็นพวกผู้ต้องขังที่โง่เขลาเบาปัญญา ซึ่งจะได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกและเป็นที่ยอมรับกันดีในเรือนจำ ส่วนใหญ่จะเป็นพวกยากจนและไม่ได้รับการศึกษามาก่อน อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ หรือมีการศึกษาน้อย ปัญญาทึบ ส่วนใหญ่เข้ามาในคดีโทษไม่สูง มักจะถูกผู้ต้องขังอื่น ๆ หลอกเอาหรือตกเป็นเครื่องมือของผู้ต้องขังอื่น ๆ เสมอๆ โดยเฉพาะพวกหัวหมอ อิทธิพล และพวกเขาใหญ่ เพราะพวกนี้ใช้ง่าย ทำทุกอย่างโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อย่างไรก็ตามในการทำงานให้กับทางเรือนจำ พวกนี้ขยันมาก แม้ส่วนใหญ่จะเป็นงานใช้แรงงานมากกว่าใช้ฝีมือจนเป็นที่พอใจของเจ้าหน้าที่ โดยปกติเจ้าหน้าที่จะให้ความสงสารพวกนี้เพราะไม่มีปัญหาในการปกครองและมักจะถูกผู้ต้องขังอื่นหลอกเพราะ หูเบา ไม่มีความคิดของตัวเอง ชอบมึนยาหรือลูกพี่ อย่างไรก็ตามพวกนี้ตกไปอยู่ในอิทธิพลของพวกผู้ต้องขังอื่น ๆ ก็จะเป็นภัยต่อเรือนจำเช่นกัน พวกเบาปัญญาจะอยู่ในเรือนจำแบบเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการฝึกวิชาชีพและการศึกษาผู้ใหญ่ของเรือนจำ แต่บางส่วนก็อยู่แบบฆ่าเวลา พวกเบาปัญญาไม่มีปัญหาในการใช้ชีวิตในเรือนจำเท่าใด เพราะสามารถปรับตัวได้ คิดว่าอยู่ในเรือนจำก็มีข้าวกิน มีที่นอน ป่วยเจ็บก็มีคนรักษาไม่มีความเดือดร้อน การที่ต้องมาติดคุกก็นึกเสียว่าเนื่องจากกรรมเก่า แม้หลายคนจะถูกเพื่อนหลอกให้ทำผิดก็ตาม พวกเบาปัญญาจะยอมทำงานรับใช้เจ้าหน้าที่และผู้ต้องขังที่เป็นลูกพี่ แต่การรับใช้ของพวกเบาปัญญาจะต่างไปจากพวกแท้ที่เป็นการรับใช้แบบมีค่าตอบแทน การรับใช้ของพวกเบาปัญญาเป็นเพราะถูกหลอกหรือทำเพราะความเกรงใจโดยไม่ได้ค่าตอบแทน

๔) พวกเพี้ยน พวกเพี้ยนหมายถึง ผู้ต้องขังที่มีจิตใจไม่สมประกอบ เช่น เป็นพวกโรคจิตหรือโรคประสาท โดยมักจะแสดงพฤติกรรมที่เพี้ยน ๆ ออกมาให้ผู้ต้องขังอื่น ๆ และเจ้าหน้าที่เห็นอยู่เสมอ แม้ในแต่ละเรือนจำจะมีพวกเพี้ยนอยู่ไม่มากแต่พวกเพี้ยนก็จะมีอยู่แทบทุกเรือนจำและในบรรดาผู้ต้องขังด้วยกันเองหรือเจ้าหน้าที่ก็จะทราบดีกว่าผู้ต้องขังคนใดจัดอยู่ในประเภทนี้ โดยปกติผู้ต้องขังส่วนใหญ่จะไม่ยุ่งหรือคบหาสมาคมกับพวกเพี้ยน นอกเสียจากจะมีบางคนที่ชอบแหงหรือล้อเลียนเพื่อความตลกขบขัน เจ้าหน้าที่เองก็ต้องยุ่งยากกับพวกเพี้ยนพอสมควร โดยเฉพาะที่มีอาการหนักก็จะเป็นภาระมากขึ้น บางครั้งถึงกับจำต้องแยกขังเดี่ยวหรือดำเนินการให้ได้รับการรักษาตามขั้นตอนต่อไป พวกเพี้ยนนี้อาจจะเพี้ยนมาก่อนเข้าเรือนจำหรืออาจจะเพี้ยนภายหลังจากที่เข้าเรือนจำมาแล้ว แต่ไม่ว่าในกรณีใดพวกเพี้ยนจะไม่มีวันที่จะออกจากเรือนจำไปโดยหายขาดจากอาการเพี้ยนของพวกเขาได้

๕) พวกหัวหมอ ผู้ต้องขังพวกนี้เป็นพวกที่มีการศึกษาดี หรืออาจเคยรับราชการมาก่อนหรือไม่ก็เป็นพวกที่เคยติดคุกมาหลายครั้งจนรู้เรื่องเรือนจำดีและเป็นผู้มีความรู้หรือพอจะมีความรู้ในเรื่องกฎหมาย มีทักษะในการพูดและการเขียน มักจะเป็นพวกที่คอยให้คำปรึกษาแนะนำผู้ต้องขังอื่น ๆ โดยทำตัวเป็นทนายความประจำเรือนจำ มีอาชีพที่สำคัญในเรือนจำก็คือการรับจ้างเขียนคำอุทธรณ์ ฎีกาเกี่ยวกับคดี และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับคดีและลู่ทางต่างๆ พวกหัวหมอมักมีทัศนคติว่าผู้ต้องขังมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองในฐานะของความเป็นมนุษย์เช่นกัน แม้ว่าจะเสียสิทธิในเสรีภาพไปตั้งนั้น บ่อยครั้งที่การแนะนำของพวกหัวหมอได้ขยายขอบเขตไปมากกว่าการแนะนำโดยทั่วไป และถูกมองโดยเจ้าหน้าที่ว่าเป็นการยุยงส่งเสริมให้ผู้ต้องขังอื่น ๆ ร้องเรียนเกี่ยวกับสวัสดิการของเรือนจำ เช่น ในเรื่องอาหารการกิน หรือที่อยู่อาศัยหรือร้องเรียนเกี่ยวกับระเบียบของเรือนจำต่าง ๆ ดังนั้นพวกหัวหมอมักเป็นพวกที่เจ้าหน้าที่เรือนจำไม่ชอบหน้า เพราะถือว่าเป็นตัวก่อความยุ่งยากให้กับเรือนจำ หัวหมอมักเป็นพวกที่อยู่ตรงข้ามกับเจ้าหน้าที่ของเรือนจำ ทั้งเจ้าหน้าที่ระดับสูงและระดับน้อย อย่างไรก็ตามพวกหัวหมอมักจะไม่แสดงตัวอย่างเปิดเผยในการต่อต้านเรือนจำ แต่จะใช้วิธีการแนะนำสั่งสอนผู้ต้องขังอื่น ๆ นอกจากจะยุยงพวกแก่ๆให้ร่วมต่อต้านหรือประท้วงระเบียบต่าง ๆ

๖) พวกอิทธิพล ผู้ต้องขังพวกนี้เคยเป็นพวกมีอิทธิพลมาก่อนและมาต้องคดีภายหลัง ส่วนมากจะเป็นคดีเกี่ยวกับการค้าของเถื่อน คดีจัดหาหาหญิงและคดีห่วยเถื่อน เป็นต้น พวกนี้มักชอบทำตัวเป็นผู้มีอำนาจ คอยสะสมพรรคพวกและลูกน้องในเรือนจำ โดยทั่วไปพวกนี้จะมีเงินที่ใช้หาว่ากับลูกน้องและมีความเป็นนักเลงอยู่ในตัว แต่ภายนอกมักจะแสดงตนว่าเป็นผู้ประพฤติตนเรียบร้อย ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับใคร แต่ความจริงมีเล่ห์เหลี่ยมมากและชอบอยู่เบื้องหลังการกระทำผิดในเรือนจำต่าง ๆ โดยมีลูกน้องเป็นคนปฏิบัติการ เช่น ตั้งพรรคพวกขายของราคาแพงในร้านค้าสงเคราะห์ของเรือนจำ เพื่อขายให้กับผู้ต้องขังหน้าใหม่ ซึ่งไม่รู้ราคาที่เหมาะสม นอกจากนั้นพวกนี้สามารถมีเงินได้จากการลักลอบค้าของสิ่งผิดกฎหมายในเรือนจำ เช่น การค้ายาเสพติด หรือการเป็นเจ้ามือบ่อนพนัน อย่างไรก็ตามแม้เรือนจำจะพยายามปราบปรามกิจกรรมเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา พวกนี้มักจะหลุดรอดการจับกุมของเจ้าหน้าที่เพราะส่วนใหญ่จะใช้ลูกน้องดำเนินการ ส่วนตนเองอยู่เบื้องหลัง การอยู่ในเรือนจำของพวกอิทธิพลเป็นการอยู่แบบฆ่าเวลา เพื่อรอวันออกไปประพฤติปฏิบัติเช่นเดิมกับที่อยู่นอกเรือนจำ

แม้พวกอิทธิพลจะมีพวกมากในขณะที่อยู่ภายนอกและส่วนใหญ่จะได้รับการฝากมาแต่พวกอิทธิพลก็ไม่ใช่พวกขาใหญ่ เพราะพวกอิทธิพลไม่เข้ามาอยู่ข้างเดียวกับเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้พวกขาใหญ่ก็จะไม่ทำสิ่งที่ผิดกฎระเบียบของเรือนจำ ยกเว้นเรื่องที่จะก่อให้เกิดความสะอึกสะอื้นต่อตนเองเท่านั้น แต่พวกอิทธิพลมักใช้ลูกน้องทำกิจกรรมตลาดมืดหรืออยู่เบื้องหลังการกระทำผิดต่าง ๆ ลูกน้องพวกอิทธิพลมีหลายพวกที่เงินซื้อได้ ตั้งแต่พวกขี้ยา พวกแก่ๆ พวกเบาปัญญา พวกแท็กซี่และบางครั้งก็พยายามที่จะครอบงำเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยให้หลงผิด

เจ้าพนักงานโดยทั่วไปไม่ชอบพวกอิทธิพลเพราะก่อให้เกิดปัญหาในการปกครองของเรือนจำ ซ้ำยังชอบดูถูกเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยและเอาอำนาจเงินและผู้ต้องขังอื่นๆ ที่เป็นพวกมาเป็นเครื่องต่อรองกับเจ้าพนักงานโดยเฉพาะในเรือนจำเล็ก ๆ หรือในต่างจังหวัดที่พวกอิทธิพลมีอิทธิพลอยู่

๗) พวกแท็กซี่ พวกแท็กซี่จะเป็นพวกผู้ต้องขังที่ถูกญาติตัดขาด ทำให้ขาดแคลนเงินทองใช้สอยในเรือนจำ พวกนี้จึงพยายามเอาตัวรอดโดยหันไปใช้ชีวิตแท็กซี่ โดยการรับจ้างพวกผู้ต้องขังที่มีเงิน แท็กซี่จะยอมทำทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการไปซื้อของ ซักผ้า นวด ยกเมล์ทำงานให้ได้ยอด ดูหมิ่นหรือเป็นม้าเร็วในกรณีที่มีของต้องห้ามเข้ามาในเรือนจำจะนำข่าวไปบอกคนอื่น ๆ

แท็กซี่บางคนที่ร่างกายกำยำ จะรับจ้างตีหัวผู้ต้องขังอื่น ๆ เรียกว่า “ซามูไร” แท็กซี่จะอยู่อย่างเป็นอิสระ กระจัดกระจายกัน ไม่รวมกลุ่มและไม่ขึ้นต่อใคร แต่จะทำงานให้กับคนที่มีความจำเป็นแท็กซี่ จึงใช้ชีวิต ในเรือนจำโดยแทนที่จะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากทางฝ่ายเรือนจำกลับเป็นเก็บเกี่ยวจากผู้ต้องขัง ด้วยกันเอง แท็กซี่บางคนอยู่ในเรือนจำเหมือนอยู่บ้านเพราะเข้ามาหลายครั้งและบางคนก็ใช้เวลา ด้วยการเล่นการพนันซึ่งได้มาจากการรับจ้างของตน พื้นเพของพวกแท็กซี่เป็นพวกที่ฐานะยากจน ไม่เคยมีอิทธิพลภายนอกเรือนจำมาก่อน ส่วนใหญ่มักจะติดคดียาเสพติดและคดีเกี่ยวกับทรัพย์สิน โดยเฉพาะลักทรัพย์ พวกแท็กซี่จะเป็นพวกหัวอ่อนที่พร้อมไปปรับใช้ทั้งเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขังอื่น เพื่อความอยู่รอดของตนเอง ในทัศนะของเจ้าหน้าที่พวกนี้เป็นพวกที่ปกครองง่ายและเชื่อสัตย์ต่อ ผู้มีพระคุณ ดินรนเพื่อเอาตัวรอดในเรือนจำโดยการรับใช้ผู้อื่น ผู้ต้องขังอื่น ๆ ก็ชอบพวกแท็กซี่เพราะ ไม่เป็นพิษเป็นภัยและยังทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนผู้ต้องขัง

๘) **พวกขี้ยา** เป็นพวกผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติด ซึ่งอาจจะจะเป็นพวกที่เข้ามา ในเรือนจำในคดียาเสพติดหรือในคดีอื่น ๆ เช่น ลักทรัพย์ก็ได้ พวกขี้ยาจะเป็นกลุ่มผู้ต้องขังที่ชอบ รวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม มักจะมีจุดนัดพบในเรือนจำที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน ความเป็นอยู่ของพวกนี้ สกปรกไม่มีระเบียบ พื้นเพเป็นเด็กจากสลัมและครอบครัวแตกแยกเป็นส่วนใหญ่ แต่บางส่วนก็มาจาก ครอบครัวฐานะดี พวกนี้วนเวียนอยู่ในเรือนจำหลายครั้ง แต่ละครั้งที่กลับเข้ามามักอ้างว่า “เสียเพื่อนไม่ได้” ในขณะที่อยู่ในเรือนจำจะหลบซ่อนไม่กล้าสู้หน้าเจ้าหน้าที่เพราะมักจะก่อเรื่องวุ่นวาย เช่น ลักขโมยของ ของผู้ต้องขังอื่นอยู่เสมอ หรือไม่ก็หาทางเสพยาอยู่ตลอดเวลา โดยขี้ยาจะพยายามหาหาเสพติดจาก นอกเรือนจำเข้ามาด้วยวิธีทางต่าง ๆ หรือไม่ก็คอยรับซื้อจากกลุ่มของพวกอิทธิพล หากไม่สามารถหา ยาเสพติดจากภายนอกได้ เนื่องจากเรือนจำปราบปรามหนักก็จะหาทินเนอร์ในโรงงานแทนหรือ ถ้าไม่ได้จริง ๆ ก็ใช้ยาต้มใจ

สำหรับพวกขี้ยาแล้ว เรือนจำคือบ้านของเขา การอยู่ในเรือนจำจึงเหมือน เป็นการอยู่บ้าน แต่เป็นการอยู่อย่างไร้จุดหมายไปวัน ๆ เท่านั้นเอง แต่ก็เป็นที่พวกเขาพอใจเพราะ พวกเขาไร้ญาติขาดมิตรอยู่แล้ว การกลับไปอยู่บ้านมีแต่จะพบกับความเอือมระอาของญาติพี่น้อง สู้อยู่กับเพื่อนในเรือนจำไม่ได้ และยังไม่ต้องทำมาหากินเพราะมีข้าวกินฟรีอีกด้วย นอกจากนี้การมาอยู่ ในเรือนจำก็เป็นการดีที่เข้ามา “บำรุงร่างกาย” หรือพักผ่อนชั่วคราว เพื่อกลับออกไปเสพอีก พวกขี้ยา ไม่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อเรือนจำและเจ้าหน้าที่ ชอบสร้างวิมานในอากาศจะพยายามหาโอกาสตีสนิทกับ เจ้าหน้าที่หรือเข้ามาปรับใช้เจ้าหน้าที่เพื่อให้เจ้าหน้าที่ไว้ใจ แต่พอผลออกก็จะลักลอบเสพยา บางครั้งตีสนิท เจ้าหน้าที่เพื่อใช้ให้เจ้าหน้าที่เป็นเครื่องมือ พวกขี้ยาบางพวกชอบใช้ชีวิตแบบแท็กซี่คือ รับจ้างทั่วๆ ไป ในเรือนจำ เช่น บีบ นวด ชงน้ำชา กาแฟ หรือขับรถรถเท้า

ในทัศนะของเจ้าหน้าที่เรือนจำแล้ว พวกขี้ยาไม่เป็นที่พอใจเท่าใดนักเพราะ พวกนี้ชอบก่อเรื่องผิดระเบียบเรือนจำอยู่เสมอ และยังเกียจคร้านไม่ชอบทำงานของเรือนจำ ชอบหนีงาน โดยอ้างป่วยอยู่บ่อยครั้ง ในขณะที่พวกผู้ต้องขังโยกย้ายไปก็ไม่ชอบพวกนี้เช่นกันเพราะชอบลักขโมยของ อยู่เป็นประจำ

๙) **พวกพ่อค้า** คำว่าพ่อค้าเป็นคำแสลงของคนคุก หมายถึง ผู้ต้องขัง ที่ชอบค้าขายในเรือนจำซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีฐานะดี ส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะพ่อค้าเร่มากกว่า พวกนี้จะไม่สนใจอะไรนอกจากการค้าขายในเรือนจำ การติดคุกของพวกเขาก็คือการใช้เวลาว่า ให้เกิดประโยชน์ที่สุด ด้วยการหากำไร พวกพ่อค้าอาจเป็นพวกอิสระหรือเป็นลูกน้องของขาใหญ่ พื้นเพส่วนใหญ่จะเป็นพวกที่เคยค้าขายมาก่อน พ่อค้าจะรู้จักผู้ต้องขังในเรือนจำมากมาย เพราะพยายาม สร้างมนุษยสัมพันธ์ วิธีการของพ่อค้าก็คือพยายามหาเงินทุนสำรองมารับซื้อของจากร้านสงเคราะห์

หรือรับฝากจากญาติแล้วขายต่อให้ผู้ต้องขังในราคาผ่อนหรือเงินเชื่อ แต่ราคาสูงกว่าปกติ ในวันหนึ่ง ๆ พ่อค้าจะตระเวนขายขนม บุหรี่ ยาต้มใจ หรือของใช้อื่น ๆ ให้ผู้ต้องขังอื่น ๆ แต่ที่ทำกำไรมากที่สุดคือพวกขนมและของกินที่ตนเองเอาไปขายในห้องนอนตอนกลางคืน ซึ่งราคาขึ้นเท่าตัว นอกจากนี้ยังมีบริการรับซื้อเงินปันผลของผู้ต้องขังอีกด้วย (เช่นเดียวกับการซื้อเงินเดือน)

พ่อค้าไม่เป็นภัยต่อการปกครองของเรือนจำเท่าใดนัก เพราะพวกนี้จะไม่ยุ่งกับการค้ายาเสพติดหรือของผิดกฎหมายของเรือนจำ เพราะลำพังรายได้จากการค้าขายก็เพียงพออยู่แล้ว และไม่เป็นเป้าสายตาของเจ้าหน้าที่ อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งพวกพ่อค้าก็ทำให้เกิดเรื่องขึ้นจนได้เมื่อเกิดทะเลาะกับลูกค้า แต่สำหรับผู้ต้องขังโดยทั่วไปแล้ว พ่อค้าก็คือนายทุนหน้าเลือดที่ชอบเอาเปรียบกินกำไร ดังนั้น พวกพ่อค้าจึงไม่เป็นที่ชื่นชอบของผู้ต้องขังทั่วไป ยกเว้นลูกพี่ของพวกพ่อค้าโดยเฉพาะพวกขาใหญ่

๑๐) พวกน้อง คือผู้ต้องขังที่เป็นกะเทยโดยเพศเป็นชายแต่ทำตัวเป็นหญิง และมีเพศสัมพันธ์กับชายด้วยกัน ในเรือนจำมีกะเทยอยู่ ๒ ประเภท คือ พวกที่เป็นกะเทยอยู่ก่อนแล้วกับพวกเด็กหนุ่มหน้าตาดีที่มาพบกับพฤติกรรมรักร่วมเพศในเรือนจำ แต่ไม่ว่าจะเป็นประเภทใดพวกนี้จะถูกเรียกว่า “น้อง” พวกนี้จะได้รับการเอาอกเอาใจและได้รับฝากสิ่งของจากผู้ต้องขังอื่นที่มีรสนิยมทางด้านนี้ ในบางครั้งอาจมีเรื่องทะเลาะแย่งชิงกัน คนที่ชนะก็จะเข้าครอบครองและทำการ “เลี้ยงน้อง” ต่อไป จนผู้ต้องขังอื่นเรียกว่า “ติดเหลือง” (เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกผู้ต้องขังที่มีรักร่วมเพศที่แสดงออกเป็นชายในลักษณะเย้ยหยันมีความหมายเป็นที่เข้าใจกันในหมู่ผู้ต้องขังว่าเป็นผู้ที่มีการร่วมเพศกับน้องทางทวาร : ผู้ศึกษา) พวกที่เลี้ยงน้องอาจมาได้จากผู้ต้องขังแทบทุกประเภท เช่น ขาใหญ่ อิทธิพล เก้าคุก พ่อค้าหรือซี่ยา แต่พวกที่เป็นกะเทยจะมีแบบพฤติกรรมพิเศษแยกมาจากพวกอื่น ๆ ที่สามารถพิจารณาแยกแยะได้อย่างไม่ยากนักโดยอาศัยกิริยาท่าทางพวกน้องอาจจะต้องคดีทั้งในคดียาเสพติด คดีลักทรัพย์ และคดีทำร้ายร่างกายอันเนื่องมาจากเหตุชู้สาว

พวกน้องไม่ประสบความสำเร็จกับความยากลำบากมากมายนักเมื่อมาอยู่ในเรือนจำ เพราะอ่อนน้อมเข้ากับเจ้าหน้าที่และปรับตัวเข้ากับชีวิตในเรือนจำได้ดี การเข้ามาอยู่ในเรือนจำพวกน้องถือว่าการดีที่ได้มารู้จักเพื่อนใหม่หรือหาคู่รักใหม่ได้ อย่างไรก็ตาม พวกน้องจะรู้สึกอึดอัดเมื่อถูกทางเรือนจำพยายามแยกไปจากคู่ของตน พวกน้องบางคนอาจหารายได้จากการมีพฤติกรรมเช่นนี้ บางคนมีความเป็นอยู่ที่ดีเพราะมีแต่คนเอาใจ ได้รับของกินของใช้มากมายและยังมีคนเอาใจ ดังนั้นผู้ต้องขังคนใดที่คิดจะเลี้ยงน้องจึงต้องทำงานหนักเพื่อจะต้องหาเงินมาเลี้ยงน้องด้วย

ในทัศนะของเจ้าหน้าที่ พวกนี้ไม่เป็นภัยต่อเจ้าหน้าที่และเรือนจำ ยกเว้นจะเป็นเหตุให้มีทะเลาะกัน พวกนี้จึงรักภักดีต่อเจ้าหน้าที่และไว้ใจได้ ถ้าจะมีข้อเสียก็ตรงไม่ขยันทำงานไม่เอาการเอางาน ไม่ชอบทำงานหนัก ชอบลอยไปลอยมานั่นเอง

๑๑) พวกเสือเดียว มีอยู่ ๒ ประเภท พวกแรกเป็นผู้ต้องขังที่มีโทษสูงหรือคดีร้ายแรง เช่น คดีปล้น ฆ่า หรือเป็นพวกที่ก่อคดีร้ายแรงของท้องถิ่น พวกนี้จะวางตัวเสีย ๆ ไม่ยุ่งกับใคร เสือเดียวพวกนี้จะเก็บความรู้สึกได้ดีและไม่แสดงออก เป็นที่ยำเกรงของผู้ต้องขังอื่น ไม่มีผู้ต้องขังอื่น ๆ เข้าไปยุ่งด้วย เจ้าพนักงานเองก็พยายามจับตาดูพวกนี้อยู่ห่าง ๆ เพราะรู้ว่าพวกนี้สามารถหนีได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง การอยู่ในเรือนจำของพวกเสือเดียวเป็นการอยู่เพื่อ “ฆ่าเวลา” และรอวันที่จะออกไปว่าโดยการหลบหนีหรือการได้รับการปลดปล่อย โดยปกติเสือเดียวพวกนี้จะทำตัวให้อยู่ในระเบียบวินัยของเรือนจำเป็นอย่างดี โดยทำงานฝึกอาชีพไปเรื่อย ๆ ไม่ยุ่งกับเจ้าหน้าที่และก็ไม่อยากให้เจ้าหน้าที่ไปยุ่งกับตน

เสียเที่ยวอีกพวกหนึ่งเป็นพวกผู้ต้องขังในคดีทั่ว ๆ ไป แต่มีพฤติกรรมในการทำงานชอบเก็บตัวไม่ยุ่งเกี่ยวหรือสังสรรค์กับใคร ซึ่งเป็นลักษณะนิสัยประจำตัว ส่วนใหญ่จะเป็นพวกไร้ญาติและเป็นตาสีตาสามีอาชีพทำไร่นานามาก่อน ไม่ชอบที่จะวุ่นวายกับโลกภายในเรือนจำ แต่อยู่เพื่อ “ฆ่าเวลา” ไปวัน ๆ เพื่อรอเวลาออกไปเท่านั้นเอง การทำงานของพวกนี้ในเรือนจำจึงเป็นการทำเพื่อฆ่าเวลาด้วย มิได้มุ่งจะเอาประโยชน์ในภายภาคหน้าแต่ประการใด ในทัศนะของเจ้าหน้าที่เสียเที่ยวพวกหลังนี้ไม่มีปัญหาในการปกครองแต่อย่างใด

๑๒) พวกกักขัง พวกนี้จะมีบุคลิกเป็นคนใจกว้าง มีบริวารในอาณัติ เป็นผู้ต้องขังที่มีศักยภาพในการแสวงหาสิ่งของต้องห้ามภายในเรือนจำ โดยเฉพาะการลักลอบนำยาเสพติดเข้าไปจำหน่ายในเรือนจำและให้กับลูกน้องในอาณัติของตนโดยนำมาให้ลักษณะให้ฟรีเพื่อเป็นสินน้ำใจที่เป็นมือจำหน่ายยาเสพติดหรือเป็นคนรับใช้ ในกรณีที่น่ายาเสพติดมาแจกจ่ายให้ลูกน้องของตนจะถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กักขังยอด” พวกกักขังจะเป็นที่ยอมรับในความสามารถในทางใช้กำลังเงินและกำลังกายหรือเป็นพวกที่กล้าชกต่อยกับผู้ต้องขังอื่นโดยไม่เกรงกลัวการบาดเจ็บหรือการถูกลงโทษใด ๆ

สำหรับเจ้าหน้าที่แล้วจะจับตามดูความเคลื่อนไหวพวกนี้เป็นกรณีพิเศษเพราะส่วนใหญ่พวกนี้จะเกี่ยวข้องกับขบวนการลักลอบนำยาเสพติดเข้าไปในเรือนจำในทุกวิถีทาง ปัจจุบันพวกกักขังในลักษณะนี้ลดน้อยลงเพราะ เรือนจำมีระบบการตรวจค้นจุกใจและดำเนินการกับเจ้าหน้าที่ที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติดอย่างเฉียบขาด ทำให้พวกกักขังไม่ค่อยจะมียาเสพติดมาแจกจ่ายให้กับลูกน้องของตน พวกกักขังมักจะคูกันกับพวกขามูไร

๑๓) พวกขามูไร เป็นคำศัพท์ที่ผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ในเรือนจำใช้เรียกผู้ต้องขังที่ทำหน้าที่ให้กับพวกขาใหญ่ พวกอิทธิพล พวกพ่อค้า หรือพวกกักขัง ในการทวงถามหนี้สินหรือตอบแทนบุญคุณให้กับผู้ที่ขามูไรจงรักภักดี ปฏิสัมพันธ์ของขามูไรจะเกิดขึ้นโดยเคารพและภักดีต่อลูกพี่ของตน ไม่นิยมรับจ้างแต่จะกระทำด้วยความจงรักภักดี ในการทวงถามหนี้สินที่อาจจะเป็นสิ่งของ บุกเงินฝาก หรือแม้แต่เงินสดที่มีผู้ต้องขังอื่นติดค้างผู้ที่ตนเป็นขามูไรให้ การตอบแทนบุญคุณก็ด้วยการเข้าทำร้ายผู้ต้องขังที่ลูกพี่ของตนไม่พอใจและสั่งให้จัดการกับผู้ต้องขังคนนั้นพวกนี้จะถูกเปรียบเปรยเหมือนกับพวกขามูไรในประวัติศาสตร์ของชาติญี่ปุ่นในอดีต การทวงถามหนี้สินหรือการตอบแทนบุญคุณด้วยการเข้าทำร้ายผู้ต้องขังอื่นบางครั้งมีการทำร้ายร่างกายจนได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่ชีวิต ซึ่งอาจจะเป็นตัวขามูไรเอง หรือ ผู้ถูกกำหนดเป็นเป้าหมาย

สำหรับเจ้าหน้าที่แล้วไม่ค่อยชอบพวกขามูไรนักเพราะมักสร้างปัญหาให้ต้องชี้แจงต่อผู้บังคับบัญชา เมื่อมีการทำร้ายร่างกายกัน ปัจจุบันพวกขามูไรได้ลดน้อยลงมากในแต่ละเรือนจำ อาจสืบเนื่องมาจาก จำนวนผู้ต้องขังมากขึ้น ความแออัด และเรือนจำได้มีการปรับปรุงระบบการปกครองที่ดีขึ้น ทำให้พวกนี้ลดน้อยลงไป

๑๐) สภาพความเป็นอยู่ของผู้ต้องขัง

จากการที่มีปริมาณผู้ต้องขังที่มีเป็นจำนวนมากในเรือนจำและทัณฑสถานหลายแห่ง ส่งผลให้ผู้ต้องขังต้องอยู่ในสภาพที่แออัด ทั้งการกิน การนอน และการว่างงาน เนื่องจากไม่มีโรงงานและสถานที่ฝึกวิชาชีพอย่างเพียงพอกับปริมาณของผู้ต้องขัง ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพอนามัย ตลอดจนจนปัญหา ด้านการอบรมแก้ไขพัฒนาพฤติกรรมนิสัยของผู้ต้องขังในเรือนจำ เนื่องจากผู้กระทำผิดที่มีลักษณะเป็นผู้ร้าย โดยสันดานกับผู้กระทำผิดโดยพลั้งพลาดหรือประมาทเลินเล่อจะอยู่ปะปนกันและได้รับการปฏิบัติที่ไม่แตกต่างกันในเรือนจำ ส่งผลให้เกิดความเสี่ยงในการที่ผู้ต้องขังจะถ่ายทอดอาชญากรรมกัน

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่ากรมราชทัณฑ์จะต้องรับภาระอย่างหนักต่อการเพิ่มขึ้นของปริมาณผู้ต้องขัง แต่ทรัพยากรการบริหารของกรมราชทัณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ งบประมาณ อุปกรณ์เครื่องมือในการปฏิบัติงาน ตลอดจนความรู้ความเข้าใจทางวิชาการ ด้านอาชีวศึกษา ทัณฑวิทยา และพฤตินิยมศาสตร์ กลับไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร กล่าวคือ ทรัพยากรทางการบริหารของกรมราชทัณฑ์ยังอยู่ในสถานะที่จำกัดและขาดแคลน ดังจะเห็นได้จากอัตราส่วนระหว่างเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ต่อจำนวนผู้ต้องขังในประเทศที่ยังเป็นอัตราส่วน ๑ ต่อ ๒๐ กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ ๑ คน จะต้องดูแลผู้ต้องขังถึง ๒๐ คน ซึ่งเป็นอัตราส่วนที่สูงที่สุดในโลก ในขณะที่เกณฑ์มาตรฐานขององค์การสหประชาชาติกำหนดอัตราส่วนระหว่างจำนวนเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ต่อจำนวนผู้ต้องขังไว้เพียง ๑ ต่อ ๕

จากสถานะอัตรากำลังที่มีอยู่อย่างจำกัดและขาดแคลนของกรมราชทัณฑ์ส่งผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวังและเหน็ดเหนื่อยเป็นอย่างมาก และเนื่องจากลักษณะการปฏิบัติงานในเรือนจำเป็นงานที่ต้องใช้คนเป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นงานด้านการควบคุม การแก้ไขอบรมผู้ต้องขัง หรือการป้องกันเหตุร้าย

๑๑) การกระทำผิดวินัยของผู้ต้องขัง

การกระทำผิดวินัยของผู้ต้องขัง เป็นการกระทำที่เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความคิดและปฏิกิริยาของผู้ต้องขังในเชิงต่อต้านและขัดขืนกฎระเบียบของเรือนจำ ซึ่งหากทำการวิเคราะห์ถึงสาเหตุในการกระทำผิดวินัยของผู้ต้องขัง จะสามารถอธิบายถึงสาเหตุในการกระทำผิดวินัยของผู้ต้องขังได้ ดังต่อไปนี้

(๑) สาเหตุประการหนึ่งในการกระทำผิดวินัยของผู้ต้องขัง เกิดจากภาวะความแออัดของ ผู้ต้องขังในเรือนจำ และเกิดจากผู้ต้องขังที่มีอิทธิพลทางการเงิน จากภาวะดังกล่าวส่งผลให้การควบคุมดูแลผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่ไม่สามารถที่จะกระทำได้อย่างทั่วถึง จึงอาจเป็นช่องว่างที่ทำให้เกิดการกระทำผิดวินัย เช่น การข่มขู่รีดไถในหมู่ผู้ต้องขังด้วยกัน การทะเลาะวิวาทอันเนื่องมาจากการแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากรอันมีอยู่อย่างจำกัดในเรือนจำ ตลอดจนการทำร้ายร่างกายระหว่างผู้ต้องขัง ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวจะส่งผลให้สภาพสังคมในเรือนจำกลายเป็นสังคมที่ไร้ระเบียบในที่สุด

(๒) สภาวะที่ผู้ต้องขังรู้สึกไม่คุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมทางสังคมในเรือนจำ หรือไม่อาจปรับสภาพจิตใจให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับเมื่อเข้ามาอยู่ในเรือนจำ ก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้ต้องขังกระทำผิดวินัยในรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่น การกระด้างกระเดื่องต่อเจ้าพนักงาน เป็นต้น

(๓) การกระทำผิดวินัยในเรือนจำของผู้ต้องขังอาจมีสาเหตุประการหนึ่งมาจากการถ่ายทอดพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาในด้านต่าง ๆ ระหว่างผู้ต้องขังด้วยกันเอง เนื่องจากสภาพสังคมในเรือนจำเป็นสภาพสังคมของอาชญากรที่มาอยู่รวมกลุ่มกัน ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการถ่ายทอดพฤติกรรมในการก่ออาชญากรรมในหมู่ผู้ต้องขังที่กระทำผิดประเภทต่าง ๆ และนำไปสู่การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่เป็นการกระทำผิดวินัยของเรือนจำในที่สุด เช่น การลักขโมย การชิงทรัพย์ เป็นต้น

(๔) ปัญหาด้าน อัตรากำลังเจ้าหน้าที่ การขาดแคลนอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ ทั้งในด้านการควบคุม และการฝึกวิชาชีพ อีกทั้งเจ้าหน้าที่ที่มีอยู่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ขาดประสบการณ์และขาดการฝึกฝนอบรมอย่างต่อเนื่องในด้านการควบคุมดูแลผู้ต้องขัง อาจก่อให้เกิดช่องโหว่ในการควบคุมอันเป็นโอกาสให้ผู้ต้องขังกระทำผิดวินัยในด้านต่าง ๆ ได้ เช่น การลักลอบเล่น

การพนัน การจับกลุ่มมั่วสุมเสพยาเสพติด การทะเลาะวิวาท รวมไปถึงการวางแผนเพื่อพยายามหลบหนี เป็นต้น

(๕) สาเหตุจากกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของเรือนจำไม่ชัดเจน เรือนจำไม่ได้จัดให้มีการอบรมหรือชี้แจงให้ผู้ต้องขังทราบถึงกฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับของเรือนจำ ผู้ต้องขังจึงไม่ทราบว่ากรกระทำใดหรือสิ่งใดที่เป็นข้อห้ามของเรือนจำ หรือการกระทำใดที่อนุญาตให้ปฏิบัติได้ในเรือนจำ และนอกจากนี้การเลือกปฏิบัติ (Discrimination) ของเจ้าหน้าที่ที่มีต่อผู้ต้องขังบางราย เช่น ผู้ต้องขังที่มีอิทธิพล หรือผู้ต้องขังที่มีฐานะทางการเงินดี เป็นต้น การเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่จะแสดงออกในรูปแบบของการให้อภิสิทธิ์หรือสิทธิประโยชน์บางประการแก่ผู้ต้องขังเหล่านั้น การเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ในลักษณะดังกล่าวจะก่อให้เกิดความรู้สึกสับสนแก่ผู้ต้องขังส่วนใหญ่และอาจนำไปสู่การกระทำผิดวินัยในรูปแบบต่าง ๆ ได้ในที่สุด เช่น การมีโทรศัพท์มือถือในเรือนจำ หรือมีสิ่งของต้องห้ามบางอย่างในเรือนจำ เป็นต้น

(๖) ปัญหาการใช้ดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ในการเลือกใช้บทลงโทษทางวินัยกับผู้ต้องขังตาม พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. ๒๕๔๙ และกฎกระทรวงมหาดไทยที่เกี่ยวข้องในความผิดเล็กน้อย มีผลกระทบต่อการใช้สิทธิประโยชน์ของผู้ต้องขัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิประโยชน์ที่จะได้รับการเลื่อนชั้น และสิทธิประโยชน์ที่จะได้รับการลดวันต้องโทษจำคุก ทำให้ความรู้สึกและทัศนคติของผู้ต้องขังที่มีต่อเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์เป็นไปในลักษณะที่ไม่ไว้วางใจหรือตื่นกลัวอยู่ตลอดเวลา ส่งผลกระทบต่อจิตใจของผู้ต้องขัง เพราะหากถูกลงโทษตามตัวบทกฎหมายดังกล่าวแล้วนั้นหมายถึงผู้ต้องขังจะไม่มีโอกาสได้รับสิ่งที่สูญเสียไปกลับคืนมา

(๗) การลงโทษที่รุนแรงและไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่ที่กระทำต่อผู้ต้องขัง เช่น การทำร้ายร่างกาย หรือการกักขัง อาจทำให้ผู้ต้องขังเกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ตลอดจนต่อเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ของเรือนจำ และอาจนำไปสู่การกระทำที่แสดงออกถึงการต่อต้านขัดขืน ซึ่งเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนระเบียบวินัยของเรือนจำ

จากการกระทำผิดวินัยของผู้ต้องขัง ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์มีความจำเป็นที่จะต้องนำมาตราการในการลงโทษมาใช้กับผู้ต้องขังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และผลจากการใช้มาตรการในการลงโทษผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ในเรือนจำนี้ นำไปสู่ข้อสงสัยที่สำคัญประการหนึ่งจากสังคมภายนอก คือ เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ใช้ความรุนแรงในการลงโทษผู้ต้องขังจนทำให้เกิดการบาดเจ็บหรือถึงขั้นเสียชีวิตในบางครั้งจริงหรือไม่ ซึ่งข้อสงสัยที่ถูกสังคมตั้งคำถามขึ้นในลักษณะดังกล่าว นำมาซึ่งความเสียหายต่อภาพลักษณ์ในการปฏิบัติงานของกรมราชทัณฑ์ และแสดงให้เห็นว่าสังคมภายนอกยังคงมีทัศนคติในเชิงลบต่องานราชทัณฑ์ ส่งผลให้การดำเนินงานของกรมราชทัณฑ์ได้รับการต่อต้านจากสังคมภายนอก อันอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการขอความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขผู้กระทำผิดเพื่อให้บรรลุตามเป้าประสงค์ของแผนทิศทางการราชทัณฑ์

๒.๕ แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบ

๑) ความหมาย

การศึกษานอกระบบหรือ Non-formal Education (NFE) ได้เกิดขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๙๘๗ ในการประชุมของ UNESCO เรื่อง The World Educational Crisis ซึ่งได้นิยามการศึกษานอกระบบ หมายถึง “การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ แต่นอกกรอบของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ โดยมุ่งบริการให้คนกลุ่มต่างๆ ของประชากร ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และ

เด็ก” โดยเน้นการเรียนรู้ (Learning) แต่ในปัจจุบันการศึกษานอกระบบคือ กระบวนการจัดการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ทั้งที่เป็นทัศนคติ ทักษะ และความรู้ซึ่งทำได้ยืดหยุ่นกว่าการเรียนในระบบโรงเรียนทั่วไป สมรรถนะที่เกิดจากการศึกษานอกระบบมีตั้งแต่ทักษะในการเรียนรู้ด้วยตนเอง การทำงานเป็นกลุ่ม การแก้ไข ความขัดแย้งการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การเป็นผู้นำ การแก้ปัญหา ร่วมกัน การสร้างความเชื่อมั่น ความรับผิดชอบและความมีวินัย การศึกษานอกระบบยุคใหม่จึงเน้น การเรียนรู้และสมรรถนะ (Learning and Competency) (จรวยพร ธรณินทร์, ๒๕๕๐)

การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non – Formal Education) เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการศึกษาซึ่งเปิดโอกาสให้กับผู้ที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนตามปกติ ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ พัฒนาตนเอง ให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะอ่อนตัวให้ผู้เรียนมีความสะดวกเลือกเรียนได้หลายวิธีจึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนและสังคมเป็นอย่างยิ่ง การศึกษานอกโรงเรียนมีความหมายครอบคลุมถึงมวลประสบการณ์การเรียนรู้ทุกชนิดที่บุคคลได้รับจากการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติการเรียนรู้จากสังคม และการเรียนรู้ที่ได้รับจากโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียนตามปกติ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนปกติ ได้มีโอกาสแสวงหาความรู้ ทักษะ ทัศนคติ เพื่อมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ฝึกฝนอาชีพ หรือการพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่อง ตามที่ตนสนใจ (อาชัญญา รัตนอุบล ๒๕๔๒ : ๑)

การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่มุ่งจัดให้กลุ่มเป้าหมายได้พัฒนาชีวิตและสังคม โดยมีหลักการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีโอกาสพลาดหรือขาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ ฝึกทักษะ ปลูกฝังเจตคติที่จำเป็นในการดำรงชีวิต และการประกอบสัมมาชีพ อีกทั้งสามารถปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการต่าง ๆ ที่เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วได้อย่างมีความสุข ตามควร แก่อัตภาพ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๓๘ อ้างถึงในอาชัญญา รัตนอุบล, ๒๕๔๒ : ๓) งานด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง การจัดกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ชัดเจน กิจกรรมการศึกษาดังกล่าวมีทั้งที่จัดกิจกรรมโดยเอกเทศ และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนนั้น เป็นทั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรง และหน่วยงานอื่น ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนชุมชนที่อาศัย การศึกษาเป็นเครื่องมือนำไปสู่วัตถุประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคม ในทางทฤษฎีจึงได้นับเนื่องเอาการศึกษานอกโรงเรียนเป็นระบบหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต ที่มีส่วนเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นและต่อเนื่องกับการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ทำให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นความหวังของวงการศึกษา และเป็นกลไกที่สำคัญของรัฐในการพัฒนาคุณภาพของคนส่วนใหญ่ในประเทศได้ (รณรงค์ เมฆานูวัฒน์, ๒๕๔๓ : ๖ – ๗) การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงถือเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งมีภารกิจสำคัญที่จะต้องให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ตามมาตรฐานของสังคมที่เป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับการศึกษา นอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาขั้นพื้นฐานของชีวิต เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพของตน (กองส่งเสริมปฏิบัติการ, ๒๕๔๑ : ๑)

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๑๕ การศึกษานอกระบบ หมายถึง การศึกษาซึ่งจัดขึ้นนอกระบบปกติ ที่จัดให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัย ไม่มีการจำกัดพื้นฐาน การศึกษาอาชีพประสบการณ์หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ในด้านพื้นฐาน

แก่การดำรงชีวิต ความรู้ทางด้านทักษะ การประกอบอาชีพและความรู้ด้านอื่น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การจัดการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดผลและประเมินผล ซึ่งเงื่อนไข การสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. ๒๕๕๑ ระบุว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้นและวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การศึกษานอกระบบหมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อเพิ่มหรือพัฒนาศักยภาพให้แก่ประชาชน ทั้งในด้านความรู้ ความชำนาญ หรืองานอดิเรกต่างๆ ผู้ที่สำเร็จการศึกษาอาจได้รับหรือไม่ได้รับเกียรติบัตรก็ได้ ซึ่งเกียรติบัตรนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบเงินเดือนหรือศึกษาต่อ ยกเว้นการศึกษาสายสามัญของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีการมอบวุฒิบัตรที่สามารถเปรียบเทียบเงินเดือนหรือศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นได้

การศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายรูปแบบ ไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุและสถานที่โดยมุ่งหมายให้เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนา คุณภาพมนุษย์ มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน สื่อ การวัดผลและประเมินผลที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทความรู้พื้นฐานสายสามัญประเภทความรู้และทักษะอาชีพ และประเภทข้อมูลความรู้ ทั่วไป

๒) หลักการของการศึกษานอกระบบ

การจัดกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบจึงยึดหลักการสำคัญ ๕ ประการ คือ หลักความเสมอภาคทางการศึกษา หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง หลักการบูรณาการการเรียนรู้และวิถีชีวิต หลักความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้(สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน ๒๕๔๖ : ๓-๔)

(๑) **หลักความเสมอภาคทางการศึกษา** เน้นความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ครอบคลุมและทั่วถึง กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นผู้พลาดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพในสังคม อาชีพเศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

(๒) **หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง** การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองสามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

(๓) **หลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต** หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็น

หลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สิ่งดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการคุณภาพชีวิตของผู้เรียน อย่างเป็นองค์รวม

(๔) หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน

หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ครูคน. มีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียน ร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการการศึกษานอกระบบที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

(๕) หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกัน

ในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลุกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญ ในการจัดการศึกษานอกระบบ ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรร ทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

หลักการจัดการศึกษานอกระบบ ยึดหลักการและความมุ่งหมายโดยภาพรวมตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ควบคู่กับหลักการการศึกษานอกระบบ หลักความเสมอภาค การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบ กระบวนการเรียนรู้ ความหลากหลาย ความยืดหยุ่น การบูรณาการ การกระจายอำนาจ เพื่อให้การศึกษานอกระบบเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน ความเชื่อพื้นฐาน ของการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นความเชื่อที่แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่า การศึกษาอาจเกิดขึ้น ได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น การศึกษานอกระบบอาจพิจารณาได้ ๒ มิติ คือ

มิติที่ ๑ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมีหลักสูตร วิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มีคามยืดหยุ่นสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของ ผู้เรียนมากำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความ เป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิต จิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มิใช่เครื่องจักรหรือผู้จำนน ที่จะถูกใครบังคับขืนใจได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักผิดชอบ ชั่วดี ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มิใช่ถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียน ก็จะสามารถหาวิธีที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งจนนำความรู้ที่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้

มิติที่ ๒ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถ เข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้าน ร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและ การทำงานมาระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และ ครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียน ที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้

ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและครูว่าจะเรียนอะไร อย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์ของกลุ่มเป้าหมายและจัดโอกาสให้เรียนด้วยตนเอง เรียนจากของจริง เอาความรู้และประสบการณ์จากการทำงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สติปัญญา และสภาพแวดล้อม

ความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษานอกระบบ ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นของประเทศไทย คือ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนต้องการความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การคิดตัดสินใจ การเลือกกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ล้วนใช้เหตุผล ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้านอย่างน้อย ๓ ด้าน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านร่างกาย สุขภาพ อนามัย จิตใจ ฐานะความเป็นอยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ทั้งสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการคือความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้น ๆ การคิดแบบคิดเป็นจึงเป็นการใช้ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้าน นำมาสู่การตัดสินใจเลือกที่จะเชื่อ เลือกที่จะกระทำ โดยสามารถอธิบายเหตุผลของตนเองได้ ซึ่งความคิดของแต่ละคนไม่จำเป็นต้องเหมือนกันเสมอไป การจัดการศึกษานอกระบบ จึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง หัวใจสำคัญคือการยอมรับและเคารพในการตัดสินใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นรากฐานของความเป็นประชาธิปไตยในระดับพื้นฐานด้วย

กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีวุฒิภาวะ มีประสบการณ์ มีความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพ ดูแลครอบครัว และมีข้อจำกัดมากมายในการเรียนรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้การจัดการกระบวนการเรียนรู้ไม่เหมือนกับเด็ก เพราะมีอะไรที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น ความคิดอ่าน ประสบการณ์ ความพร้อม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม นำความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

การศึกษานอกระบบเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต มีภารกิจสำคัญที่มุ่งให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ตามมาตรฐานของสังคมซึ่งเป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับ นอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาพื้นฐานนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาชุมชนและสังคมในที่สุด

๓) ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ

การจัดการศึกษานอกระบบมีปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นพื้นฐานของความคิดในการจัดกิจกรรมที่ควรเรียนรู้ทำความเข้าใจ ได้แก่(สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน.๒๕๔๗: ๓๐-๓๑)

(๑) ปรัชญาพัฒนาการนิยม (Progressivism) เน้นแนวความคิดในเรื่องการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งเป็นการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา มุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาสังคม

(๒) ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ยอมรับในความต่างนั้น การพัฒนาคนจึงมุ่งไปที่การพัฒนาเป็นรายบุคคล จึงต้องคำนึงถึงความต้องการของบุคคลและยอมรับความรู้และประสบการณ์ของบุคคลซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้

(๓) ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เน้นความเคารพในเสรีภาพส่วนบุคคล การยอมรับผลของการกระทำและการตัดสินใจให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบของตนเองต่อการกระทำทางสังคม การจัดการศึกษาจึงมุ่งเสริมสร้างพลังในการพัฒนาและการตัดสินใจของบุคคล

(๔) ปรัชญาการศึกษาในกลุ่มปฏิรูปก้าวหน้า (Radicalism) กลุ่มปรัชญานี้เป็นที่รวมของแนวคิดที่วิพากษ์การศึกษาที่จัดอยู่โดยทั่วไป มุ่งใช้การศึกษาเป็นกลไกของการแก้ปัญหาและแสวงหาทางออกในสังคม เช่น กลุ่มที่ปฏิเสธรูปแบบโรงเรียน (DE schooling) ของอิวาน อิลลิช กลุ่มของเปาโล แพร์ ที่วิพากษ์การศึกษาซึ่งสะท้อนนัยของการกดขี่ จำเป็นที่จะต้องสร้างมโนสำนึกใหม่ในการเรียนรู้ เป็นต้น

หากจะพิจารณาถึงการศึกษานอกระบบที่จัดในประเทศไทยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษานอกระบบของไทยมีได้ยึดมั่นในหลักปรัชญาใดปรัชญาหนึ่งโดยตรง แต่ได้ผสมผสานแนวคิดจากหลักปรัชญาต่าง ๆ เข้ามาในแนวความคิดของการจัดการศึกษานอกระบบ นอกจากนั้นยังผสมผสานแนวคิดภูมิปัญญาอารยะธรรมตะวันออก เข้ามาเป็นพื้นฐานความคิดจัดการศึกษานอกระบบ แนวความคิดเชิงปรัชญาที่โดดเด่นของการศึกษานอกระบบของประเทศไทย คือ แนวคิดเรื่องคิดเป็น ซึ่งเป็นได้ทั้งปรัชญาในตัวเอง และเป็นความเชื่อพื้นฐานของการจัดการศึกษานอกระบบของประเทศไทย

สรุป การศึกษานอกระบบ เป็นกระบวนการจัดการศึกษาให้ผู้พลาดโอกาสเรียนจากระบบการศึกษาปกติ หรือผู้ต้องการพัฒนาตนเอง ได้รับการเรียนรู้ โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนพึงได้รับดังกล่าว ส่งผลให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ที่กว้างขวางและเป็นไปในอัตราที่รวดเร็ว อันจะส่งผลให้ประเทศมีศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยมุ่งเน้นให้คนมีคุณธรรมนำความรู้ อันจะเป็นสะพานทอดนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญาต่อไป

๔) หลักการของการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติมาตรา ๑๕ (๓) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยว่าเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

ชัยยศ อิมสุวรรณ์ (๒๕๔๔ :๓) อธิบายว่า การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยคือ การจัดสภาพแวดล้อม สถานการณ์ ปัจจัยเกื้อหนุน สื่อ แหล่งความรู้ และบุคคล เพื่อส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (กรมการศึกษานอกโรงเรียนอ้างอิงจากคมกฤษ จันทร์ขจร : ๒๕๕๑ :๑๗) อธิบายว่า การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการจัดกิจกรรม ที่เป็นกระบวนการเพื่อให้บุคคลได้ศึกษา ได้เรียนรู้ ได้รับทั้งความรู้ และการเรียนรู้ การที่จะให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย จำเป็นต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน เช่น การให้ความรู้ และ

ประสบการณ์ผ่านสื่อหลาย ๆ ประเภท แหล่งความรู้ที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียน เลือกหาประสบการณ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้

สนอง โลหิตวิเศษ (๒๕๔๘ : ๗๔) อธิบายว่า การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นกิจกรรมการศึกษาที่บุคคลกระทำตลอดชีวิตมากกว่าการศึกษาในระบบ เช่น ห้องสมุด การศึกษา ขั้นพื้นฐานสำหรับผู้ใหญ่ ห้องสมุดและที่อ่านหนังสือในประเทศไทย ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดเคลื่อนที่ ศูนย์วิทยาศาสตร์ และศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา

ดังนั้น อาจกล่าวสรุปนิยามการศึกษาตามอัธยาศัยว่าสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือในแง่ผู้เรียนและแง่มุมของผู้จัด หรือสภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ๒๕๔๔ : ๓๘)

๖) ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้เป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถใช้อธิบาย ลักษณะของการเกิดการเรียนรู้ หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ส่วนหลักการสอนก็คือ แนวคิด ที่เป็นหลักของการปฏิบัติทางการสอนที่สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ต่างๆทฤษฎีการเรียนรู้ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังต่อไปนี้

(๑) ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐

๑) ทฤษฎีของกลุ่มที่เน้นการฝึกจิตหรือสมอง (Mental Discipline) นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่อว่า จิตหรือสมองหรือสติปัญญา (mind) สามารถพัฒนาให้ปราดเปรื่อง ได้โดยการฝึก ในการฝึกจิตหรือสมองนี้ทำได้โดยให้บุคคลเรียนรู้สิ่งที่ยากๆ ยิ่งยากมากเท่าไร จิตก็จะได้รับการฝึกให้แข็งแกร่งขึ้นเท่านั้น หลักการในการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้ เน้นการพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการกระตุ้นความรู้ในตัวผู้เรียนให้แสดงออกมา วิธีการสอน แบบโสเครติส (Socratic Method) และวิธีการสอนแบบบรรยาย (Didactic Method) เป็นวิธีการสอน ตามทฤษฎีนี้ที่ใช้คำถามเพื่อดึงความรู้ในตัวผู้เรียนออกมาให้กระจ่างชัดและช่วยเพิ่มเติมประสบการณ์ ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

๒) ทฤษฎีของกลุ่มที่เน้นการพัฒนาไปตามธรรมชาติ (Natural Enfoldment) นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่อว่า ธรรมชาติคือแหล่งเรียนรู้สำคัญ เด็กควรจะได้เรียนรู้ไปตามธรรมชาติ การใช้ของจริงเป็นสื่อในการสอนจะช่วยให้เด็กเรียนรู้ได้ดี การเล่นเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญของเด็ก เด็กไม่ใช่ผู้ใหญ่ตัวเล็กๆ เด็กมีสภาวะของเด็ก ซึ่งแตกต่างไปจากวัยอื่น การจัดการศึกษาให้เด็ก จึงควรพิจารณาระดับอายุเป็นหลัก การจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้เน้นการจัดการประสบการณ์เรียนรู้ ให้แก่เด็กจะต้องมีความแตกต่างไปจากการจัดให้ผู้ใหญ่ และยึดเด็กเป็นศูนย์กลางให้เสรีภาพแก่เด็ก ได้เรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจของตน ให้เด็กได้เรียนรู้ตามธรรมชาติและเป็นไปตามธรรมชาติ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและความพร้อมของเด็ก

๓) ทฤษฎีของกลุ่มที่เน้นการรับรู้และการเชื่อมโยงความคิด (Apperception) นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่อว่า การเรียนรู้เกิดจากแรงกระตุ้นภายนอกหรือสิ่งแวดล้อม (neutral - passive) การเรียนรู้เกิดจากการที่บุคคลได้รับประสบการณ์ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ (sensation) และ ความรู้สึก (feeling) คือ การตีความหรือแปลความหมายจากการสัมผัส การจัดการเรียนการสอน ตามทฤษฎีนี้จึงเน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจได้เป็นอย่างดี

(๒) ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20

๑) **ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism)** นักคิดในกลุ่มนี้ มองธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะที่เป็นกลาง คือ ไม่ดี - ไม่เลว การกระทำต่างของมนุษย์เกิดจาก อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (stimulus response) การเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง กลุ่มพฤติกรรมนิยมให้ความสนใจกับ “พฤติกรรม” มากเพราะพฤติกรรมเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด สามารถวัดและทดสอบได้ ทฤษฎีการเรียนรู้ในกลุ่มนี้ ประกอบด้วยแนวคิดสำคัญๆ ๓ แนวด้วยกัน คือ

- ทฤษฎีการเชื่อมโยง (Classical Connectionism) ของธอร์นไดค์ (Thomdike) มีความเชื่อว่าการเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ซึ่งมีหลายรูปแบบ บุคคลจะมีการลองผิดลองถูกปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ จนกว่าจะพบรูปแบบการตอบสนองที่สามารถให้ผลที่พึงพอใจมากที่สุด เมื่อเกิดการเรียนรู้แล้ว บุคคลจะใช้รูปแบบการตอบสนองที่เหมาะสมเพียงรูปแบบเดียว และจะพยายามใช้รูปแบบนั้นเชื่อมโยงกับสิ่งเร้าในการเรียนรู้ต่อไปเรื่อยๆ การจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จึงเน้นที่การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนแบบลองผิดลองถูกบ้าง มีการสำรวจความพร้อมของผู้เรียนซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องกระทำก่อนการสอนบทเรียน เมื่อผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แล้วครูควรฝึกให้ผู้เรียนฝึกการนำการเรียนรู้ไปใช้บ่อยๆ การศึกษาว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเร้าหรือรางวัลที่ผู้เรียนพึงพอใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

- ทฤษฎีการวางเงื่อนไข (Conditioning Theory) ประกอบด้วยทฤษฎีย่อย ๔ ทฤษฎี ดังนี้ ๑) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบอัตโนมิติของพافلอฟ (Pavlov's Classical Conditioning) เน้นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข สรุปลักษณะตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตเกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข ๒) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบอัตโนมิติของวัตสัน (Watson's Classical Conditioning) เน้นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขเช่นกัน สรุปลักษณะตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การเรียนรู้จะคงทนถาวรหากมีการให้สิ่งเร้าที่สัมพันธ์กันนั้นควบคู่กันไปอย่างสม่ำเสมอ ๓) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบต่อเนื่องของกัทธรี (Guthrie's Contiguous Conditioning) เน้นหลักการจูงใจ สรุปลักษณะตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การเรียนรู้เมื่อเกิดขึ้นแล้วแม้เพียงครั้งเดียว ก็นับว่าได้เรียนรู้แล้ว ไม่จำเป็นต้องทำซ้ำอีก ๔) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบโอเปอเรนต์ของสกินเนอร์ (Skinner's Operant Conditioning) เน้นการเสริมแรงหรือให้รางวัล สรุปลักษณะตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การกระทำใดๆ ถ้าได้รับการเสริมแรงจะมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอีก การเสริมแรงที่แปรเปลี่ยนทำให้การตอบสนองคงทนกว่าการเสริมแรงที่ตายตัว การจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จึงเน้นที่การเสนอสิ่งเร้าในการเรียนการสอน การจัดการกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการเสริมแรงหรือให้รางวัลเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความพึงพอใจที่จะเรียนรู้

- ทฤษฎีการเรียนรู้ของฮัลล์ (Hull's Systematic Behavior Theory) มีความเชื่อว่าถ้าร่างกายเมื่อยล้า การเรียนรู้จะลดลง การตอบสนองต่อการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีที่สุดเมื่อได้รับแรงเสริมในเวลาใกล้เคียงบรรลุเป้าหมาย หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จึงมักคำนึงถึงความพร้อม ความสามารถและเวลาที่ผู้เรียนจะเรียนได้ดีที่สุด การจัดการเรียนการสอนควรให้ทางเลือกที่หลากหลายเพื่อตอบสนองระดับความสามารถของผู้เรียน

๒) **ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยม (Cognitivism)** เน้นกระบวนการทางปัญญาหรือความคิด ซึ่งเป็นกระบวนการภายในของสมอง นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องของพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพียงเท่านั้น การเรียนรู้

ของมนุษย์มีความซับซ้อนยิ่งไปกว่านั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดที่เกิดจากการสะสมข้อมูล การสร้างความหมายและความสัมพันธ์ของข้อมูลและการดึงข้อมูลออกมาใช้ในการกระทำและการแก้ปัญหาต่างๆ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญาของมนุษย์ในการที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ตนเอง ทฤษฎีในกลุ่มนี้ที่สำคัญๆ มี ๕ ทฤษฎี คือ

- ทฤษฎีเกสตัลท์ (Gestalt Theory) แนวความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทฤษฎีนี้ คือ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดซึ่งเป็นกระบวนการภายในตัวมนุษย์ บุคคลจะเรียนรู้จากสิ่งเร้าที่เป็นส่วนรวมได้ดีกว่าส่วนย่อย หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จะเน้นกระบวนการคิด การสอนโดยเสนอภาพรวมก่อนการเสนอส่วนย่อย ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีประสบการณ์มากและหลากหลายซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดแก้ปัญหา คิดริเริ่มและเกิดการเรียนรู้แบบหยั่งเห็นได้

- ทฤษฎีสนาม (Field Theory) แนวความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทฤษฎีนี้ คือ การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีแรงจูงใจหรือแรงขับที่จะกระทำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตนต้องการ หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้เน้นการเข้าไปอยู่ใน “โลก” ของผู้เรียน การสร้างแรงจูงใจหรือแรงขับโดยการจัดสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและจิตวิทยาให้ดึงดูดความสนใจและสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสิ่งจำเป็นในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

- ทฤษฎีเครื่องหมาย (Sign Theory) ของทอลแมน (Tolman) แนวความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทฤษฎีนี้ คือ การเรียนรู้เกิดจากการใช้เครื่องหมายเป็นตัวชี้ทางให้แสดงพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทาง หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้เน้นการสร้างแรงขับและหรือแรงจูงใจให้ผู้เรียนบรรลุจุดหมายใดๆ โดยใช้เครื่องหมาย สัญลักษณ์หรือสิ่งอื่นๆ ที่เป็นเครื่องชี้ทางควบคู่ไปด้วย

- ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Intellectual Development Theory) นักคิดคนสำคัญของทฤษฎีนี้มีอยู่ ๒ ท่าน ได้แก่ เพียเจต์ (Piaget) และบรุนเนอร์ (Bruner) แนวความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทฤษฎีนี้เน้นเรื่องพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลที่เป็นไปตามวัยและเชื่อว่ามนุษย์เลือกที่จะรับรู้สิ่งที่ตนเองสนใจและการเรียนรู้เกิดจากระบวนการการค้นพบด้วยตนเอง หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้ คือ คำนี้ถึงพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนและจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการนั้น ให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมมากๆ ควรเด็กได้ค้นพบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้คิดอย่างอิสระและสอนการคิดแบบรวบยอดเพื่อช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน

- ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย (A Theory of Meaningful Verbal Learning) ของออสเชล (Ausubel) เชื่อว่า การเรียนรู้จะมีความหมายแก่ผู้เรียน หากการเรียนรู้นั้นสามารถเชื่อมโยงกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่รู้มาก่อน หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้ คือ มีการนำเสนอความคิดรวบยอดหรือกรอบมโนทัศน์ หรือกรอบแนวคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแก่ผู้เรียนก่อน การสอนเนื้อหาสาระนั้นๆ จะช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนเนื้อหาสาระนั้นอย่างมีความหมาย

๓) ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) นักคิดกลุ่มมนุษยนิยมให้ความสำคัญของความเป็นมนุษย์และมองมนุษย์ว่ามีคุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการ และมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตน หากบุคคลมีอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทฤษฎีและแนวคิดที่สำคัญๆ ในกลุ่มนี้มี ๒ ทฤษฎีและ ๕ แนวคิด คือ

- ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทฤษฎีนี้ คือ มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติเป็นลำดับขั้น และต้องการที่จะรู้จักตนเองและ พัฒนาตนเอง หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้เน้นการเข้าถึงความต้องการพื้นฐานของ ผู้เรียน และตอบสนองความต้องการพื้นฐานนั้นอย่างพอเพียง ให้อิสระภาพและเสรีภาพแก่ผู้เรียน ในการเรียนรู้ มีการจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ซึ่งช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ ในการรู้จักตนเองตามสภาพความเป็นจริง

- ทฤษฎีการเรียนรู้ของรอเจอร์ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทฤษฎีนี้ คือ มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้ดีหากอยู่ในสภาวะที่ผ่อนคลายและเป็นอิสระ การจัดบรรยากาศ ที่ผ่อนคลายและเอื้อต่อการเรียนเรียนรู้และเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยครูเป็นผู้ชี้แนะและทำหน้าที่ อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนและการเรียนรู้จะเน้นกระบวนการเป็นสำคัญ หลักการ จัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้เน้นการเรียนรู้กระบวนการเป็นสำคัญ ควรจัดสภาพแวดล้อมทางการ เรียนให้อบอุ่น ปลอดภัย ครูควรสอนแบบชี้แนะโดยให้ผู้เรียนเป็นผู้นำทางในการเรียนรู้ของตนและ คอยช่วยเหลือผู้เรียนให้เรียนอย่างสะดวกจนบรรลุผล

- แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของโคลส์ เชื่อว่าความรู้สึกรักของผู้เรียนมี ความสำคัญต่อการเรียนรู้มาก เพราะความรู้สึกรักและเจตคติของผู้เรียนมีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ ของผู้เรียน หลักการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดนี้จึงเน้นถึงความรู้สึกรักของผู้เรียนเป็นหลัก การสร้างเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

- แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของโนลส์ เชื่อว่าผู้เรียนจะเรียนรู้ได้มาก หากมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ มีอิสระที่จะเรียนและได้รับการส่งเสริมในการพัฒนาด้วยตนเอง หลักการ จัดการเรียนการสอนตามแนวคิดนี้เน้นการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ เลือกสิ่งที่เรียนและวิธีเรียนด้วยตนเอง ลงมือกระทำและยอมรับผลของการตัดสินใจหรือการกระทำ ของตนเอง

- แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของแฟร์ เชื่อว่าผู้เรียนต้องถูกปลดปล่อยจากการกวดขี่ ของครูที่สอนแบบเก่า ผู้เรียนมีศักยภาพและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่จะกระทำการสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง หลักการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดนี้เน้นการให้อิสระภาพและเสรีภาพในการเรียนรู้ แก่ผู้เรียน

- แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของฮิลลิช เชื่อว่าสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคม ที่ต้องล้มเลิกระบบโรงเรียน การศึกษาควรเป็นการศึกษาตลอดชีวิตแบบเป็นไปตามธรรมชาติ โดยให้ออกาสในการศึกษาเล่าเรียนแก่บุคคลอย่างเต็มที่ หลักการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดนี้ เน้นการจัดการศึกษาต่อเนื่องไปตลอดชีวิตไปตามธรรมชาติ

- แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของนีล เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้มีศักดิ์ศรี มีความดี โดยธรรมชาติ หากมนุษย์อยู่ในสภาพแวดล้อมที่อบอุ่น บริบูรณ์ด้วยความรัก มีอิสระภาพและ เสรีภาพ มนุษย์จะพัฒนาไปในทางที่ดีทั้งต่อตนเองและสังคม หลักการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิด นี้ คือ การให้เสรีภาพอย่างสมบูรณ์แก่ผู้เรียนในการเรียน จัดให้เรียนเมื่อพร้อมจะเรียนจะช่วยให้ผู้เรียน พัฒนาไปตามธรรมชาติ

๔) ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสานของกานเย (Gagne's eclecticism)

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทฤษฎีนี้ คือ ความรู้มีหลายประเภท บางประเภทสามารถเข้าใจได้ อย่างรวดเร็วไม่ต้องใช้ความคิดที่ลึกซึ้ง บางประเภทมีความซับซ้อนมาก จำเป็นต้องใช้ความสามารถ

ในชั้นสูง หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้ คือ การจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบซึ่งเริ่มจากง่ายไปหายากมีทั้งหมด ๙ ชั้น ดังนี้

- ชั้นที่ ๑ สร้างความสนใจ (Gaining attention)
- ชั้นที่ ๒ แจ้งจุดประสงค์ (Informing the learning)
- ชั้นที่ ๓ กระตุ้นให้ผู้เรียนระลึกถึงความรู้เดิมที่จำเป็น (Stimulating recall of prerequisite learned capabilities)
- ชั้นที่ ๔ เสนอบทเรียนใหม่ (Presenting the stimulus)
- ชั้นที่ ๕ ให้แนวทางการเรียนรู้ (Providing learning guidance)
- ชั้นที่ ๖ ให้ลงมือปฏิบัติ (Eliciting the performance)
- ชั้นที่ ๗ ให้ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback)
- ชั้นที่ ๘ ประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ (Assessing the performance)
- ชั้นที่ ๙ ส่งเสริมความแม่นยำและการถ่ายโอนการเรียนรู้ (Enhancing retention and transfer)

๕) ทฤษฎีการเรียนรู้และการสอนร่วมสมัย

(๑) ทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลข้อมูล (Information Processing Theory) เป็นทฤษฎีที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ โดยให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำงานของสมอง ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่าการทำงานของสมองมนุษย์มีความคล้ายคลึงกับการทำงานของคอมพิวเตอร์ หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้ คือ การนำเสนอสิ่งเร้าให้ผู้เรียนรู้จักหรือมีข้อมูลอยู่จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนหันมาใส่ใจและรับรู้สิ่งนั้น จัดสิ่งเร้าในการเรียนรู้ให้ตรงกับความสนใจของผู้เรียน สอนให้ฝึกการจำโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย หากต้องการให้ผู้เรียนจดจำเนื้อหาสาระใดๆ ได้เป็นเวลานาน สาระนั้นจะต้องได้รับการเข้ารหัส (encoding) เพื่อนำไปเข้าหน่วยความจำระยะยาว วิธีการเข้ารหัสสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การท่องจำซ้ำๆ การทบทวน หรือการใช้กระบวนการขยายความคิด

(๓) ทฤษฎีพหุปัญญา (Theory of Multiple Intelligences) ทฤษฎีนี้มีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

- ๑) เซวาร์ปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษาและทางคณิตศาสตร์เท่านั้น แต่มีอยู่อย่างหลากหลายถึง ๘ ประเภทด้วยกัน ประกอบด้วย
 - เซวาร์ปัญญาด้านภาษา (Linguistic intelligence)
 - เซวาร์ปัญญาด้านคณิตศาสตร์หรือการใช้เหตุผลเชิงตรรกะ (Logical mathematical intelligence)
 - สติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ (Spatial intelligence)
 - เซวาร์ปัญญาด้านดนตรี (Musical intelligence)
 - เซวาร์ปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ (Bodily kinesthetic intelligence)
 - เซวาร์ปัญญาด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น (Interpersonal intelligence)
 - เซวาร์ปัญญาด้านความเข้าใจตนเอง (Intrapersonal intelligence)

- เชาวน์ปัญญาด้านความเข้าใจธรรมชาติ(Naturalist intelligence)

เชาวน์ปัญญาของแต่ละคนอาจจะมียากกว่านี้ คนแต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะด้านที่แตกต่างไปจากคนอื่นและมีความสามารถในด้านต่างๆ ไม่เท่ากัน ความสามารถที่ผสมผสานกันออกมา ทำให้บุคคลแต่ละคนมีแบบแผนซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

๒) เชาวน์ปัญญาของแต่ละบุคคลจะไม่ยู่คงที่อยู่ที่ระดับที่ตนมีตอนเกิด แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากได้รับการส่งเสริมที่เหมาะสม หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้คือ มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่สามารถส่งเสริมเชาวน์ปัญญาหลายๆ ด้าน ให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการของผู้เรียน การสอนควรเน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของตน ภาควิชาในเอกลักษณ์ของตนเอง และเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่นรวมทั้งเห็นคุณค่าและเรียนรู้ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ระบบการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ควรมีการประเมินหลายๆ ด้าน และในแต่ละด้านควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาด้านนั้นๆ การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหาหรือการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาด้านนั้นๆ อีกวิธีหนึ่ง

๓) ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการและวิธีการของบุคคลในการสร้างความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์รวมทั้งโครงสร้างทางปัญญาและความเชื่อที่ใช้ในการแปลความหมายเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนจะต้องจัดกระทำกับข้อมูล นอกจากกระบวนการเรียนรู้จะเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในสมองแล้ว ยังเป็นกระบวนการทางสังคมด้วย การสร้างความรู้จึงเป็นกระบวนการทั้งด้านสติปัญญาและสังคมควบคู่กันไป หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการสร้างความรู้ (process of knowledge construction) เป้าหมายของการสอนจะเปลี่ยนจากการถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับสาระความรู้ที่แน่นอนตายตัว ไปสู่การสาคิกระบวนการแปลและสร้างความหมายที่หลากหลาย ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้จัดกระทำกับข้อมูลหรือประสบการณ์ต่างๆ และจะต้องสร้างความหมายให้กับสิ่งนั้นด้วยตนเอง โดยการให้ผู้เรียนอยู่ในบริบทจริง ในการจัดการเรียนการสอนครูจะต้องพยายามสร้างบรรยากาศทางสังคมจริยธรรมให้เกิดขึ้น ผู้เรียนได้มีบทบาทในการเรียนรู้อย่างเต็มที่โดยผู้เรียนจะนำตนเองและควบคุมตนเองในการเรียนรู้ บทบาทของครูจะเป็นผู้ให้ความร่วมมือ อำนวยความสะดวกและช่วยเหลือผู้เรียนในการเรียนรู้ การประเมินผลการเรียนรู้ตามทฤษฎีนี้มีลักษณะที่ยืดหยุ่นกันไปในแต่ละบุคคล การประเมินควรใช้วิธีการที่หลากหลาย การวัดผลจะต้องใช้กิจกรรมหรืองานในบริบทจริงด้วย ซึ่งในกรณีที่จำเป็นต้องจำลองของจริงมาก็สามารถทำได้ แต่เกณฑ์ที่ใช้ควรเป็นเกณฑ์ที่ใช้ในโลกความจริงด้วย

๔) ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยการสร้างสรรค์ชิ้นงาน (Constructionism) แนวคิดของทฤษฎีนี้ คือ การเรียนรู้ที่เกิดจากการสร้างพลังความรู้ในตนเอง หากผู้เรียนมีโอกาสได้สร้างความคิดและนำความคิดของตนเองไปสร้างสรรค์ชิ้นงานโดยอาศัยสื่อและเทคโนโลยีที่เหมาะสม จะทำให้ความคิดเห็นนั้นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้คือ ครูจะต้องทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้แก่ผู้เรียน ให้คำปรึกษาชี้แนะแก่ผู้เรียน เกื้อหนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ในการประเมินผลนั้นต้องมีการประเมินทั้งทางด้านผลงานและกระบวนการซึ่งสามารถใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การประเมินตนเอง การประเมินโดยครูและเพื่อน การสังเกต การประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมงาน

๕) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Theory of Cooperative or Collaborative Learning) แนวคิดของทฤษฎีนี้ คือ การเรียนรู้เป็นกลุ่มย่อยโดยมีสมาชิกกลุ่มที่มีความสามารถแตกต่างกันประมาณ ๓ - ๖ คน ช่วยกันเรียนรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม โดยผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในลักษณะแข่งขันกัน ต่างคนต่างเรียนและร่วมมือกันหรือช่วยกันในการเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จะเน้นให้ผู้เรียนช่วยกันในการเรียนรู้ โดยมีกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนมีการพึ่งพาอาศัยกันในการเรียนรู้ มีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด มีการสัมพันธ์กัน มีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการวิเคราะห์กระบวนการของกลุ่ม และมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบงานร่วมกัน ส่วนการประเมินผลการเรียนรู้ควรมีการประเมินทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ โดยวิธีการที่หลากหลายและควรให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมิน และครูควรจัดให้ผู้เรียนมีเวลาในการวิเคราะห์การทำงานกลุ่มและพฤติกรรมของสมาชิกกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มมีโอกาสที่จะปรับปรุงส่วนบกพร่องของกลุ่ม การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้ลงมือศึกษา ค้นคว้า ปฏิบัติสัมผัส สืบค้น จนได้รับคำตอบด้วยตนเอง สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง คนเรานั้นเกิดการเรียนรู้ได้จากหลากหลายวิธีด้วยกัน ไม่ว่าจะเกิดจากการเลียนแบบ การได้ลงมือทำ การแก้ปัญหา การอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ยกตัวอย่างเช่น ครอบครัวที่ต้องไปอยู่ต่างประเทศโดยที่ลูกๆไม่สามารถพูดภาษาพื้นเมืองของประเทศนั้นได้ หรือภาษาอังกฤษได้ เมื่อเด็กไปอยู่ได้ซักพัก เด็กคนนั้นสามารถที่จะพูดภาษาพื้นเมืองได้ โดยที่พ่อหรือแม่ยังไม่พูดได้ เพราะเด็กเกิดการเรียนรู้ จากสิ่งแวดล้อมที่เค้าไปอยู่ จากประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติ ซึ่ง สิ่งเหล่านี้ เค้าจะจำได้ เข้าใจ ติดตัวเข้าไปตลอด นอกจากนั้นพรสวรรค์ของผู้เรียนมีผลต่อการเรียนรู้เช่นเดียวกัน จะเห็นว่าเด็กในห้องเดียวกันเรียนแกะสลักผลไม้ แต่ละคนจะได้ผลงานที่แตกต่างกัน บางคนสวย ปราณีต ละเอียด แต่บางคนไม่เป็นรูปร่าง ทำให้ความสามารถในการเรียนของเค้าดูจะไม่สนใจที่จะเรียนรู้ด้วยในการเรียนการสอนในเรื่องต่างๆจำเป็นจะต้องนำเอาทฤษฎีของการเรียนรู้มาใช้ประกอบการสอนไม่ใช่ยึดเอาตัวใดตัวหนึ่งมาใช้เพียงตัวเดียวแต่จะต้องนำเอามาใช้อย่างประสมประสานกันถึงจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด

๗) หลักการสำคัญของทฤษฎี Constructivism

หลักการสำคัญของทฤษฎี Constructivism คือ เชื่อว่าความรู้เป็นโครงสร้างที่บุคคลสร้างขึ้นเพื่อคลี่คลายสถานการณ์ที่เป็นปัญหาและใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาหรือสถานการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เรียนจะเป็นผู้สร้างความรู้ของตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยนำมาเชื่อมโยงกับความรู้หรือประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ ดังนั้นการเรียนรู้ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความสามารถตามความเชื่อของตนด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนสร้างโครงสร้างความรู้ใหม่หรือขยายโครงสร้างทางปัญญาของตนให้กว้างมากยิ่งขึ้น

(๑) สมมติฐานของทฤษฎี Constructivism

นักการศึกษาได้นำแนวคิดจากทฤษฎี Constructivism มาประยุกต์ใช้สร้างและพัฒนาผลงานของตนภายใต้สมมติฐานที่สำคัญดังนี้

๑) ความรู้ไม่ได้เป็นสิ่งที่มียู่ภายนอกตัวบุคคลซึ่งจะสามารถถ่ายโอนไปยังผู้เรียนได้ แต่ความรู้ถูกสร้างขึ้นโดยผู้เรียนในขณะที่ผู้เรียนพยายามสร้างความหมายของประสบการณ์ ผู้เรียนไม่ใช่ภาชนะว่างเปล่ารอคอยการเติมเต็ม แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องการค้นหาความหมาย และกระบวนการอยู่ตลอดเวลา กระบวนการสร้างความหมายของผู้เรียนเป็นการสร้างรายละเอียด และทดสอบโครงสร้างทางปัญญาจนกระทั่งพบสิ่งที่พอใจ โดยมีประสบการณ์ที่ขัดแย้งเป็นสิ่งรบกวนโครงสร้างเหล่านี้ ทำให้บุคคลต้องปรับโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหมายอยู่ตลอดเวลา กระบวนการนี้เป็น

การพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบทางสมองซึ่งเพียเจต์เรียกว่า การปรับโครงสร้างทางปัญญา (accommodation) แต่นักการศึกษาคนอื่น ๆ เรียกว่า การสร้างความรู้ใหม่ (knowledge restricting)

๒) ความรู้ที่ผู้เรียนสร้างขึ้น ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความจริงภายนอก หรือสะท้อนไปสู่โลกที่เป็นจริงเสมอไป แต่ผู้เรียนจะสร้างแบบจำลองที่สอดคล้องกับประสบการณ์ของตนเอง โดยถือว่าสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นนี้เป็นแบบจำลองที่สะท้อนถึงความเข้าใจในปัจจุบันของผู้เรียน ความไม่สอดคล้องกันระหว่างความเป็นจริงกับโครงสร้างทางปัญญาที่ผู้เรียนสร้างขึ้นนี้อาจเกิดจากข้อจำกัดของความสามารถในการสร้างความหมายของสิ่งแวดล้อมและข้อจำกัดในประสบการณ์ของผู้เรียนเอง ตัวอย่างเช่น การรับรู้ของเด็กเกี่ยวกับโลกและดวงอาทิตย์ จากประสบการณ์ทำให้เด็กเชื่อว่าโลกแบนและดวงอาทิตย์เคลื่อนไหวไปรอบ ๆ โลก เพราะเห็นว่าในตอนกลางวันดวงอาทิตย์เคลื่อนไหวไปในท้องฟ้า ในทัศนะของกลุ่มคอนสตรัคติวิสต์ถือว่าในสถานการณ์เช่นนี้ เด็กได้สร้างแบบจำลองที่สมบูรณ์ที่สุดสอดคล้องกับประสบการณ์ของเขาแล้ว

นอกจากสมมติฐาน ๒ ข้อ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว Gredler และ Robert E. Slavin เห็นว่า กลุ่ม Cognitive constructivism และกลุ่ม Social constructivism มีสมมติฐานเพิ่มเติมที่แตกต่างกัน กล่าวคือกลุ่ม Cognitive constructivism เชื่อว่าความรู้ถูกสร้างขึ้นโดยสมาชิกแต่ละคนของสังคมจากพื้นฐานทางสติปัญญาและความรู้เดิมที่ติดตัวมา ขณะที่กลุ่ม Social constructivism เชื่อว่าความรู้ถูกสร้างขึ้นโดยสมาชิกในสังคมร่วมกันโดยใช้การเจรจาปรึกษา (negotiation) เป็นเครื่องมือ มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญทำให้เกิดการเรียนรู้

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าทฤษฎี Constructivism เป็นทฤษฎีที่มีรากฐานมาจากทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของ Piaget (Jean Piaget's Cognitive Development Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการทางปัญญาของบุคคลโดยเน้นที่การพัฒนาของการคิดเชิงเหตุผลที่มีกระบวนการสร้างอย่างต่อเนื่องเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและทฤษฎีประวัติศาสตร์สังคม Vygotsky C Lev S. Vygotsky's Socialhistorical) ที่เน้นบทบาทของภาษาและการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการสร้างความรู้ ส่งผลให้มีสมมติฐานเกี่ยวกับการเรียนรู้ และการสร้างผลงานออกมาแตกต่างกัน และอีกประการหนึ่งคือ แนวคิดและหลักการสำคัญของทฤษฎี Constructivism เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่ผู้เรียนสร้างขึ้นด้วยตนเอง สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในห้วงกงามขึ้นได้เสมอ โดยอาศัยกระบวนการพัฒนาโครงสร้างทางปัญญาภายในของบุคคล และการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีโอกาสได้รับข้อมูลประสบการณ์ใหม่ ๆ เข้ามาและใช้กระบวนการทางสติปัญญาของตนคิดกลั่นกรองข้อมูลด้วยตนเอง ซึ่งส่งผลให้มีความรู้ความเข้าใจและการคงความรู้นั้นไว้ (Retention) เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

๘) หลักการสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้

การเรียนรู้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของผู้เรียนงานที่สำคัญของครูก็คือช่วยนักเรียนแต่ละคนให้เกิดการเรียนรู้หรือมีความรู้และทักษะตามที่หลักสูตรได้วางไว้ ครูมีหน้าที่จัดประสบการณ์ในห้องเรียน เพื่อจะช่วยให้นักเรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ของบทเรียน ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับกระบวนการการเรียนรู้จึงเป็นรากฐานของการสอนที่มีประสิทธิภาพ นักจิตวิทยาได้พยายามทำการวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ของทั้งสัตว์และมนุษย์ และได้ค้นพบหลักการที่ใช้ประยุกต์ เพื่อการเรียนรู้ในโรงเรียนได้ ทฤษฎีการเรียนรู้มีหลายทฤษฎีแต่จะขอนำมากกล่าวเพียง ๓ ทฤษฎี

คือ ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioral Theories) ทฤษฎีพุทธิปัญญานิยม (Cognitive theories) และ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมแนวพุทธิปัญญา Social Cognitive Learning)

นักจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมศึกษาพฤติกรรมที่จะสามารถสังเกตภายนอกได้ และเน้นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ส่วนนักจิตวิทยาประเภพุทธิปัญญานิยมเน้นความสำคัญของ ผู้เรียนและศึกษาว่าเวลาที่การเรียนรู้เกิดขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างในตัวบุคคล ส่วนนักจิตวิทยาการเรียนรู้ทางสังคมพุทธิปัญญา มีความเห็นว่าทั้งสิ่งแวดล้อมและตัวผู้เรียนมีความสำคัญเท่าๆกัน คือ การเรียนรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพล ต่อกันและกัน

(๑) ทฤษฎีการเรียนรู้พฤติกรรมนิยม นักจิตวิทยาที่ยึดถือทางพฤติกรรมนิยม แบ่งพฤติกรรมของมนุษย์ออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑) พฤติกรรมเรสปอนเดนต์ (Respondent Behavior) หมายถึง พฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยสิ่งเร้าเมื่อมีสิ่งเร้าพฤติกรรมตอบสนองก็จะเกิดขึ้น ซึ่งสามารถสังเกตได้

๒) พฤติกรรมโอเปอเรนต์ (Operant Behavior) เป็นพฤติกรรมที่ บุคคลหรือสัตว์แสดงพฤติกรรมตอบสนองออกมา (Emitted) โดยปราศจากสิ่งเร้าที่แน่นอน และ พฤติกรรมนี้มีผลต่อสิ่งแวดล้อม ทฤษฎีที่อธิบายกระบวนการเรียนรู้ประเภทแรก หรือ Respondent Behavior เรียกว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ระบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical Conditioning Theory) ส่วนทฤษฎีการเรียนรู้ที่ใช้อธิบาย Operant Behavior เรียกว่า Operant Conditioning Theory พื้นฐานความคิด (Assumption) ของทฤษฎีพฤติกรรมนิยมคือ

- พฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นโดยการเรียนรู้และสามารถสังเกตได้
- พฤติกรรมแต่ละชนิดเป็นผลรวมของการเรียนรู้ที่เป็นอิสระหลายอย่าง
- แรงเสริม (Reinforcement) ช่วยทำให้พฤติกรรมเกิดขึ้นได้

๒) ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธิปัญญานิยม Constructivism

ทฤษฎี Constructivism มีหลักการที่สำคัญว่า ในการเรียนรู้ผู้เรียน จะต้องเป็นผู้กระทำ (active) และสร้างความรู้ ซึ่งจิตวิทยา Constructivists มีความเห็นในเรื่อง การเรียนรู้หรือการสร้างความรู้แบ่งออกเป็น ๒ ทฤษฎี คือ

(๑) Cognitive Constructivism หมายถึงทฤษฎีการเรียนรู้ พุทธิปัญญานิยมที่มีรากฐานมาจากทฤษฎีพัฒนาการของพือาเจต์ ทฤษฎีนี้ถือว่าผู้เขียนเป็นผู้กระทำ (active) และเป็นผู้สร้างความรู้ขึ้นในใจเอง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีบทบาทในการก่อให้เกิด ความไม่สมดุลทางพุทธิปัญญาขึ้นเป็นเหตุให้ผู้เรียนปรับความเข้าใจเดิมที่มีอยู่ให้เข้ากับข้อมูลข่าวสาร ใหม่จนกระทั่งเกิดความสมดุลทางพุทธิปัญญา หรือเกิดความรู้ใหม่ขึ้น

(๒) Social Constructivism เป็นทฤษฎีที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎี พัฒนาการของวิกอทสกี ซึ่งถือว่าผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น (ผู้ใหญ่หรือ เพื่อน) ในขณะที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรืองานในสภาวะสังคม (Social Context) ซึ่งเป็นตัวแปร ที่สำคัญและขาดไม่ได้ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมทำให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจเดิม ให้ถูกต้องหรือซับซ้อนกว้างขวางขึ้น

๓) ทฤษฎีการเรียนรู้โดยการค้นพบของบรูเนอร์

บรูเนอร์เชื่อว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่การค้นพบการแก้ปัญหา บรูเนอร์ เรียกว่า เป็นวิธีการเรียนรู้โดยการค้นพบ (Discovery Approach) หรือนักการศึกษาบางท่านนิยมเรียกว่าการเรียนรู้ด้วยการสอบสวน (Inquiry learning) แต่นักการศึกษาบางท่านได้ให้ความแตกต่างของการเรียนรู้โดยการค้นพบและการเรียนรู้แบบการสอบสวนแตกต่างกันคือ การเรียนรู้โดยการค้นพบครูเป็นผู้จัดสิ่งแวดล้อมให้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับสิ่งที่ให้นักเรียนเรียนรู้ และวัตถุประสงค์ของบทเรียนพร้อมด้วยคำถาม โดยตั้งความคาดหวังว่านักเรียนจะเป็นผู้ค้นพบคำตอบด้วยตนเอง ส่วนการเรียนรู้ด้วยการสอบสวนมีวัตถุประสงค์ที่จะฝึกนักเรียนให้เป็นผู้ที่สามารถชี้ว่าปัญหาคืออะไร จากข้อมูลที่มีอยู่และหาวิธีว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไรโดยใช้ข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ บรูเนอร์เชื่อว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้ประมวลข้อมูลข่าวสารจากการที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสำรวจสิ่งแวดล้อม บรูเนอร์เชื่อว่าการรับรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งที่เลือกหรือสิ่งที่รับรู้ขึ้นกับความใส่ใจของผู้เรียนที่มีต่อสิ่งนั้นๆ การเรียนรู้จะเกิดจากการค้นพบ เนื่องจากผู้เรียนมีความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมสำรวจสภาพสิ่งแวดล้อมและเกิดการเรียนรู้โดยการค้นพบขึ้น แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้โดยการค้นพบคือ

(๑) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ นอกจากจะเกิดขึ้นในตัวของผู้เรียนแล้วยังจะเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมด้วย

(๒) ผู้เรียนแต่ละคนมีประสบการณ์และพื้นฐานความรู้แตกต่างกัน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่พบใหม่กับประสบการณ์และมีความหมายใหม่

(๓) พัฒนาการทางเขาวงกตปัญหาจะเห็นได้ชัดโดยที่ผู้เรียนสามารถรับสิ่งเร้าที่ให้เลือกได้หลายอย่างพร้อมๆกัน

บทที่ ๓

ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล (การจัดการศึกษาในเรือนจำของไทย)

๓.๑ สภาพปัญหาของการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำ

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า แม้ว่าภายในเรือนจำจะมีห้องเรียน ห้องสมุด และเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ที่เป็นผู้สอน รวมถึงการใช้ครูผู้สอนจากการศึกษานอกโรงเรียน ตลอดจนมีลักษณะการจัดการเรียนการสอนใกล้เคียงกับโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ ก็ตาม แต่ยังมีปัญหาอุปสรรคหลายด้านที่ทำให้เรือนจำหรือทัณฑสถานไม่สามารถจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพทัดเทียมกับสังคมภายนอก ดังนี้

- ปัญหาอาคารสถานที่ เนื่องจากเรือนจำและทัณฑสถานในปัจจุบันถูกออกแบบเน้นสำหรับการควบคุมผู้ต้องขังไม่ให้หลบหนีจึงมีพื้นที่ใช้สอยเกี่ยวกับการเรียนการสอนไม่เหมาะสม หรือพอเพียงกับจำนวนผู้ต้องขังที่สมัครเข้าเรียน

- ปัญหาการขาดแคลนครูผู้สอน ถึงแม้ว่าเรือนจำและทัณฑสถานจะพยายามขอความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยเหลือในการจัดครูสอนมาช่วยในการเรียนการสอน แต่ก็ยังไม่พอเพียง ทำให้การเปิดการเรียนการสอนไม่หลากหลายสาขาวิชา หรือตอบสนองความต้องการและตรงตามความถนัดของผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- ปัญหาบรรยากาศการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของอาคารสถานที่ พื้นที่ใช้สอยสำหรับการจัดการเรียนการสอน ส่งผลให้คุณภาพการเรียนการสอนไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่ควรจะเป็นตามระดับของสังคมภายนอก

- ปัญหาสภาพแวดล้อมทั่วไปในเรือนจำ บรรยากาศภายในเรือนจำและทัณฑสถานได้แก่ การดำรงชีวิตประจำวันในวันราชการปกติของผู้ต้องขังก็จะต้องมีการปฏิบัติตามที่เรือนจำกำหนด เช่น ตื่นเช้าจะต้องดำเนินกิจกรรมใดบ้าง ในช่วงกลางวันจะต้องดำเนินกิจกรรมอื่นๆ บ้าง ขึ้นอยู่กับการแบ่งสรรหน้าที่ให้กับผู้ต้องขัง นอกจากนั้นในตอนเย็นเมื่อขึ้นเรือนนอน บรรยากาศภายในห้องนอนไม่เอื้อต่อการทบทวนวิชาหรือศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากการเรียนในชั้นเรียน

- ปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้ต้องขัง เนื่องจากข้อจำกัดของเรือนจำที่ไม่สามารถแยกผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมคล้ายคลึงกันมาควบคุมไว้ในพื้นที่เดียวกัน ทำให้ผู้ต้องขังบางส่วนที่มีความตั้งใจที่จะเล่าเรียนศึกษาได้รับผลกระทบจากพฤติกรรมของผู้ต้องขังบางกลุ่มที่มีพฤติกรรมไม่ใส่ใจต่อกฎระเบียบของเรือนจำทั้งในเรื่องการลักลอบสิ่งของต้องห้ามเข้าไปในเรือนจำ การลักลอบเล่นการพนัน เป็นต้น

- ปัญหาผู้ต้องขังล้นเรือนจำ ในปัจจุบันจำนวนผู้ต้องขังเพิ่มขึ้นถึงหนึ่งเท่าตัวเมื่อเทียบกับความจุของเรือนจำทั่วประเทศ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของเรือนจำในทุกๆ ด้านเนื่องจากความแออัด

ปัญหาต่างๆ ตลอดจนพฤติกรรมของผู้ต้องขังบางกลุ่ม ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อกลุ่มผู้ต้องขังที่มีความตั้งใจที่จะศึกษาเล่าเรียนเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนิสัยของตนเอง และเป็นปัญหาที่เรือนจำและทัณฑสถานในปัจจุบันไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับผู้ต้องขังที่มี

ความตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียนต่ออย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลต่อประสิทธิภาพ คุณภาพ ของกระบวนการแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยผู้ต้องขังที่ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนพหุตินิสัยผู้ต้องขัง

๓.๒ การแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยผู้ต้องขังของราชทัณฑ์ไทยในปัจจุบัน

นับตั้งแต่มีแนวคิดของหลักทัณฑ์วิทยาที่เน้นการแก้ไขแทนการแก้แค้นตอบแทนการราชทัณฑ์ไทยก็ได้มีการนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเรือนจำ ซึ่งปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดการแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยผู้ต้องขังเป็นภารกิจหลักที่สำคัญเท่ากับการควบคุมไม่ให้หลบหนี

หากใช้เกณฑ์การพิจารณาพิพากษาคัดสินคดีเป็นหลักในการพิจารณาแนวทางการแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถานแล้วการพัฒนาพหุตินิสัยของผู้ต้องขัง อาจแบ่งออกได้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

(๑) การแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี แนวทางการฟื้นฟูผู้ต้องขังกลุ่มดังกล่าว เบื้องต้นเมื่อแรกถูกคุมขัง จะให้การฟื้นฟูตามผลการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ยังไม่เปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังสมัครใจที่จะเข้ารับการฟื้นฟูตามโปรแกรมต่างๆ แต่จะเป็นโปรแกรมที่เข้ากับผู้ต้องขังแรกจับ ได้แก่ โปรแกรมแรกจับ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถที่จะปรับสภาพอารมณ์ ความคิด จิตใจให้ยอมรับกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งโปรแกรมนี้อาจได้ระยะเวลาประมาณ ๑- ๒ สัปดาห์ จากนั้นก็จะมีกรจำแนกแยกย้าย ไปตามทีละกรณีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังได้มีความเห็นไว้แล้ว ได้แก่ การแยกไปตามกองงานต่างๆ เช่น โรงสุทกรรม กองงานทำความสะอาดทั่วไป กองงานรับจ้างแรงงาน (โดยความสมัครใจของผู้ต้องขัง) การเข้ารับการฟื้นฟูจิตใจด้านธรรมะ เป็นต้น ในกรณีที่ผู้ต้องขังรายใดที่คดีอยู่ระหว่างการพิจารณาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ตั้งแต่ ๖ เดือน ขึ้นไป เรือนจำอาจเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังรายนั้นสมัครที่จะเข้ากระบวนการฟื้นฟูพหุตินิสัย เช่นเดียวกันกับผู้ต้องขังที่การพิจารณาคดีถึงที่สุดแล้วได้เช่นกัน

(๒) การแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยนักโทษเด็ดขาด แนวทางการฟื้นฟูผู้ต้องขังที่คดีถึงที่สุดศาลพิพากษาจำคุก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นักโทษเด็ดขาด จะให้การฟื้นฟูตามผลการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังประกอบกับการสมัครใจ ซึ่งแบ่งออกได้ เป็น ๓ ลักษณะของการให้การแก้ไขฟื้นฟู ได้แก่

๑) การใช้อาชีวบำบัด เป็นการแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยผู้ต้องขังเพื่อยกระดับทางทักษะฝีมือให้กับผู้ต้องขังเพื่อให้ผู้ต้องขังมีทักษะฝีมือสำหรับนำไปประกอบอาชีพภายหลังพ้นโทษ ซึ่งจะทำให้ผู้ต้องขังมีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวตามอัตภาพและความถนัด โดยแบ่งการให้อาชีวบำบัดออกเป็น ๓ ระดับ คือ

- การฝึกวิชาชีพระยะสั้น เป็นการให้การฝึกอาชีพให้กับผู้ต้องขังที่เน้นให้เกิดทักษะฝีมือที่เมื่อฝึกอบรมจบหลักสูตรแล้วผู้ต้องขังจะเกิดทักษะในระดับต้นสามารถประกอบอาชีพได้เมื่อพ้นโทษและไม่ถูกจัดอยู่ในประเภทแรงงานทั่วไป หรือประเภทแรงงานไร้ฝีมือ ทำให้ผู้ต้องขังได้รับค่าสูงขึ้น เช่นการฝึกวิชาชีพช่างตัดผม ช่างแอร์บ้าน แอร์รถยนต์ ช่างซ่อมเครื่องยนต์ ช่างไฟฟ้าอาคาร ช่างเชื่อมโลหะ ช่างซ่อมนาฬิกา ช่างเสริมสวย ช่างตัดเสื้อ การทำอาหารต่างๆ การฝึกวิชาชีพระยะสั้นนี้จะเน้นแนวคิดที่จะฝึกวิชาชีพที่ผู้ต้องขังสามารถนำไปสมัครงาน หรือสามารถประกอบอาชีพอิสระเองได้โดยไม่ต้องลงทุนสูง ผู้ต้องขังที่จบหลักสูตรจะได้ใบวุฒิบัตรในระดับต่างๆ และส่วนใหญ่จะเป็นการร่วมมือ

ระหว่างเรือนจำกับหน่วยงานของรัฐที่มีภารกิจให้การยกระดับทักษะฝีมือให้กับประชาชนทั่วไป เช่น สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน การศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น

- ฝึกวิชาชีพพระดับประกาศนียบัตร ช่าง เป็นการให้การฝึกอาชีพให้กับผู้ต้องขัง ที่มีหลักสูตรตามกฎหมายของหน่วยงานของรัฐ นับตั้งแต่ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาต่างๆ

- การฝึกวิชาชีพพระดับเชิงช่าง เป็นการให้การฝึกอาชีพให้กับผู้ต้องขัง ที่เน้นทักษะฝีมือระดับชำนาญ ส่วนใหญ่จะทำการฝึกอบรมให้กับนักโทษเด็ดขาดที่มีกำหนดโทษสูง เน้นการฝึกวิชาชีพให้สามารถเป็นช่างระดับฝีมือชั้นสูง เช่นช่างไม้เฟอร์นิเจอร์ ช่างก่อสร้าง ช่างเชื่อมโลหะ ช่างซ่อมรถยนต์ ช่างวาดรูป เป็นต้น

๒) การให้การศึกษาบำบัด เป็นการแก้ไขพัฒนาพฤติกรรมผู้ต้องขัง เพื่อยกระดับทางสติปัญญา ภายใต้แนวคิดที่เชื่อว่า การศึกษาจะสามารถทำให้นุขมีพฤติกรรมที่ดี มีความเข้าใจและเคารพสิทธิของแต่ละคน เคารพกฎหมายของสังคม โดยแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ประกอบด้วย

- การศึกษาสายสามัญตั้งแต่ไม่รู้หนังสืออ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ คิดเลขไม่เป็น ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น - ตอนปลาย

- การศึกษาระดับอุดมศึกษา ตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช สามารถสมัครเรียนได้ ๒ หลักสูตร คือระดับปริญญาตรี และโครงการศึกษาต่อเนื่อง โดยใช้ระบบการเรียนการสอนทางไกลจากสื่อการสอน และศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จากมุม มสธ. จากห้องสมุดภายในเรือนจำ/ทัณฑสถาน

- การศึกษาวิชาชีพ ในสาขาวิชาชีพตามความต้องการของตลาดแรงงาน และสถานประกอบการโดยได้รับความร่วมมือจากสำนักงานการศึกษานอกโรงเรียน กรมอาชีวศึกษา

- การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการจัดการศึกษาที่หลากหลายรูปแบบ เพื่อให้ผู้ต้องขังได้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยสามารถเลือกสรรที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ภายในเรือนจำและทัณฑสถาน อาทิเช่น ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องศูนย์การเรียนรู้ หรือสมัครเข้าร่วมกิจกรรม/โครงการพัฒนาและส่งเสริมการเรียนรู้ต่าง ๆ

๓) การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการให้การแก้ไขพัฒนาพฤติกรรมผู้ต้องขังที่เน้นการแก้ไขทางด้านจิตใจ และการใช้กิจกรรมอื่น ๆ ในการฟื้นฟู เช่นการใช้ธรรมะศึกษา สำหรับผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ จะมีการเรียนการสอนนักรธรรมตรี-เอก สำหรับศาสนาอื่นเรือนจำและทัณฑสถานก็จะจัดให้ตามหลักศาสนา การใช้โปรแกรมต่างๆ เช่นโปรแกรมการแก้ไขผู้ต้องขังกระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน โปรแกรมการแก้ไขผู้ต้องขังกระทำผิดเกี่ยวกับเพศ โปรแกรมการแก้ไขการแก้ไขผู้ต้องขังกระทำผิดเกี่ยวกับความรุนแรง โปรแกรมการแก้ไขผู้ต้องขังกระทำผิดเกี่ยวกับยาเสพติด เป็นต้น รวมถึงการกีฬาและนันทนาการ เพื่อสร้างค่านิยมและเจตคติที่ดีต่อสังคม

ภายหลังประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ กรมราชทัณฑ์ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการเรียนการสอนผู้ต้องขัง ตลอดจนพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พุทธศักราช ๒๕๕๑ เพื่อให้ผู้ต้องขังได้รับความรู้ สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องแม้ขณะต้องโทษ และจะได้นำความรู้ที่ได้รับไปต่อยอดการเรียนรู้เมื่อพ้นโทษแล้ว กรมราชทัณฑ์ได้ศึกษาค้นคว้าและ

สร้างสรรค์นวัตกรรมด้านการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพเพื่อให้เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้ต้องขังแต่ละประเภทอย่างต่อเนื่อง

๓.๓ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำนักวิจัยและพัฒนาระบบงานราชทัณฑ์ ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์กลุ่มผู้ต้องขังที่ยากต่อการแก้ไข กรณีศึกษาผู้ต้องขังในเขตควบคุมพิเศษ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง ๒๖-๓๐ ปี ช่วงอายุขณะที่กระทำความผิดอยู่ ระหว่าง ๒๑-๒๕ ปี สถานภาพโสด การศึกษามัธยมศึกษาตอนต้น มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลาง ศาสนาพุทธ อาชีพก่อนต้องโทษรับจำคุกไปมากที่สุด รองลงไปคือไม่มีอาชีพ รายได้ต่อเดือน ๓,๐๐๐-๖,๐๐๐ บาท ครอบครัวมีฐานะปานกลาง ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่บิดามารดาอยู่ด้วยกัน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีสัมพันธภาพที่ดีกับมารดา มากกว่าบิดา ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ว่า ถ้ามีปัญหาในกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะปรึกษากับมารดาเท่ากับการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีแหล่งอบายมุขอยู่ใกล้เคียง ทั้งสถานเริงรมย์และยาเสพติดที่หาซื้อได้ง่าย การคบเพื่อนจะคบเพื่อนโรงเรียนเดียวกันในชุมชนเดียวกัน มีพฤติกรรมคล้ายๆ กัน ได้แก่ หนีโรงเรียน ไม่ชอบเรียนหนังสือ รวมเป็นกลุ่มกันกระทำความผิด เช่น การทะเลาะวิวาทในกลุ่มวัยรุ่นที่อยู่ต่างกลุ่ม ต่างชุมชน ต่างโรงเรียน จนรวมตัวกันประกอบอาชญากรรม หลายครั้งจนกลายเป็นพฤติกรรมที่แก้ไขยาก

การเกี่ยวข้องกับอบายมุข กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เสพสารเสพติดมีจำนวนมากที่สุด ร้อยละ ๙๑.๑๙ สารเสพติดที่ใช้มาก ๓ อันดับ คือ บุหรี่ สุรา และยาบ้า โดยเห็นว่ายาบ้าเป็นยาเสพติดที่เลิกยากเพราะคิดว่าเป็นยาวิเศษ ทำให้หายเครียด ถ้าถูกทำร้ายได้รับบาดเจ็บ หรือถูกมัดพันก็จะไม่มีความรู้สึกเจ็บ การเสพยาเสพติดจะเสพทุกวัน ซืดยาเสพติดครั้งละ ๓๐๐-๖๐๐ บาท นอกจากติดยาเสพติดแล้ว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังชอบเที่ยว สถานเริงรมย์ คือ ผับ บาร์ มากที่สุด โดยใช้เงินเที่ยวต่อครั้ง ๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท มากที่สุด อันดับรองลงไปคือใช้เงินเที่ยว ๒,๐๐๐ บาท ต่อครั้ง และการไปเที่ยวจะไปเที่ยวเป็นกลุ่มประมาณ ๒-๓ คน เป็นส่วนใหญ่

ประวัติการกระทำความผิด และการถูกจับกุม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ถูกจับครั้งแรกมากที่สุด อันดับรองลงไปคือ ครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ ตามลำดับ โดยจำนวนครั้งที่กระทำความผิดมากที่สุด คือ ๔๙ ครั้ง กำหนดโทษส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง ๑-๑๐ ปี รองลงไปคือ ๑๔-๒๐ ปี และกำหนดโทษตลอดชีวิต เป็นลำดับที่ ๓ สาเหตุการกระทำความผิดส่วนใหญ่เพื่อนชวน ตามกลุ่มเพื่อน รักเพื่อน ไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้ มีความจำเป็นต้องหาเงินใช้เสพยาเสพติดและเที่ยวสถานเริงรมย์ เมื่อกระทำความผิดไม่ถูกจับ ทำให้กระทำความผิดซ้ำจนกลายเป็นนิสัย เป็นอาชีพเลี้ยงตัวเองและครอบครัว

ในการศึกษาวิเคราะห์ ดังกล่าวได้มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

(๑) กรมราชทัณฑ์ควรปลูกฝัง จิตสำนึกเจ้าหน้าที่ทุกระดับ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้ต้องขัง ให้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ยึดข้อกฎหมายและระเบียบวินัย ปกครองผู้ต้องขังด้วยความเป็นธรรม ดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ไม่หวั่นไหวหากมีเงินมาล่อตาล่อใจ จะทำให้ผู้ต้องขังให้ความเคารพ มีความเกรงใจ เกรงกลัว และละเอียดใจในการที่จะประพฤติผิด เพราะผู้ต้องขังบอกว่า คนเกร จะไม่กลัคนเกร แต่จะกลัว คนดี

(๒) ผู้ต้องขังที่จัดอยู่ในกลุ่มที่ยากต่อการแก้ไข ส่วนใหญ่มีกำหนดโทษสูงและต้องโทษอยู่ในเรือนจำเป็นเวลานานมากๆ ซึ่งระยะเวลาเป็นตัวแปรสำคัญในการแก้ไขปรับเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมต่อการกลับไปกระทำความผิดซ้ำได้มาก ผู้ต้องขังจะมีความเข็ดหลาบต่อการที่จะ

กลับไปกระทำผิดเพราะกลัวต้องถูกจับมาต้องโทษอีก ซึ่งขณะที่ผู้ต้องขังยังไม่พ้นโทษกรมราชทัณฑ์ควรให้ความช่วยเหลือในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเยี่ยมญาติ การจัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ ให้ครอบครัวยอมรับและร่วมมือที่จะให้ออกาสและให้อภัยผู้ต้องขัง จะทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกมีกำลังใจในการกลับตนเป็นคนดี

(๓) ควรจัดโปรแกรมแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรม เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของผู้กระทำผิดให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง เชื่อมั่นในตนเอง การพัฒนาทักษะในด้านต่างๆ เช่น ทักษะการทำงาน การแก้ไขปัญหา การจัดการกับความโกรธ ความเครียด เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า สามารถสร้างคุณประโยชน์ให้กับครอบครัวและประเทศชาติได้

(๔) จัดกิจกรรมเชิดชูคนดี โดยการให้ผู้ต้องขังที่ทำความดี มีความสามารถโดดเด่นสร้างชื่อเสียงให้ตนเองและกรมราชทัณฑ์ ได้รับการเผยแพร่ชื่อเสียงด้วยการประชาสัมพันธ์ ไปยังสังคมภายนอกและในเรือนจำ/ทัณฑสถานทั่วประเทศ เพื่อให้สังคมภายนอกได้รับทราบและยอมรับให้อภัยผู้กระทำผิด ในส่วนตัวผู้ต้องขังที่ยังไม่พ้นโทษจะทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะเป็นคนดี จากการเห็นแบบอย่างของเพื่อนที่ได้รับการยกย่อง เชิดชู และสังคมภายนอกเปิดใจให้อภัยและยอมรับกลับสู่สังคม

๓.๔ โครงการนำร่องการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา

การแก้ไขพฤตินิสัยให้กับผู้ต้องขังที่ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือหลักของกรมราชทัณฑ์ที่ผ่านมา จะมีรูปแบบการจัดการเรียน การสอนแบบการศึกษาในเรือนจำสำหรับหลักสูตรวิชาชีพพระยะสั้นและระยะยาว โดยความร่วมมือของกรมการศึกษานอกโรงเรียน สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานวิทยาลัยการอาชีพ และวิทยาลัยอื่นๆในพื้นที่ที่เรือนจำตั้งอยู่นอกจากนี้ยังมีการผสมผสานการศึกษาตามอัธยาศัยมาใช้กับผู้ต้องขังในเรือนจำสำหรับการเรียนการสอนที่เป็นกลุ่มสนใจในทักษะหรือความรู้อื่น ๆ ที่ต้องการ ในส่วนการศึกษาในระดับอุดมศึกษา กรมราชทัณฑ์ได้มีข้อตกลงกับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชจัดให้มีการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ ซึ่งมีนักโทษเด็ดขาดสำเร็จการศึกษาไปแล้วจำนวนหนึ่ง และยังมี การดำเนินการต่อเนื่องในปัจจุบัน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เรือนจำจังหวัดมหาสารคามได้ขยายขอบเขตความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาต่างๆในจังหวัดมหาสารคามจนมีสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นต้น สถาบันวิชาชีพต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำจำนวนมากและมีการจัดการเรียนการสอนที่มีการปรับปรุงให้มีบรรยากาศใกล้เคียงกับการเรียนการสอนภายนอก เช่น การจัดเนื้อหา วิชาการเรียนการสอนที่หลากหลายมากขึ้น การแต่งกายของผู้ต้องขังในชั้นเรียนมีแบบฟอร์มของมหาวิทยาลัย มีการจัดอาจารย์ผู้สอนระดับอุดมศึกษาเข้าไปสอนต่อเนืองตลอดปีการศึกษาเช่นเดียวกับกับการจัดการเรียนการสอนปกติภายนอกของมหาวิทยาลัย มีการจัดพื้นที่ภายในแยกเป็นสัดส่วน เพื่อแยกผู้ต้องขังทั่วไปไม่ให้อยู่ปะปนกับผู้ต้องขังที่เป็นนักศึกษา อีกทั้งยังมีการยกระดับการเรียนการสอนถึงระดับปริญญาโท โดยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ที่จะร่วมกันส่งเสริมการศึกษาให้กับผู้ต้องขังได้ศึกษาถึงระดับปริญญาโท โดยที่มหาวิทยาลัยมหาสารคามจะเปิดสอนใน สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จะเปิดสอนในสาขารัฐประศาสนศาสตร์

จากการดำเนินงานของเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม ส่งผลให้อธิบดีกรมราชทัณฑ์(นายชาติชาย สิทธิกลม) เห็นความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนแบบเชิงคุณภาพและเต็มรูปแบบ จึงกำหนดให้เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และทัณฑสถานวัยหนุ่มกลางจังหวัดปทุมธานี เป็นเรือนจำนำร่องในการจัดรูปแบบเรือนจำการศึกษาและ มอบนโยบายกับสำนักพัฒนาพฤ

นิสัยที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรมของผู้ต้องขังโทษให้กลับคืนเป็นคนดี ไปดำเนินการออกแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการให้การศึกษาเชิงคุณภาพอย่างจริงจัง

ก) การบริหารจัดการเรือนจำการศึกษา กรณีเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม

๑) การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนจำ เรือนจำจังหวัดมหาสารคามได้รับงบประมาณไทยเข้มแข็ง จำนวน ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านบาทถ้วน) และได้ดำเนินการจัดซื้อจัดจ้างตามระเบียบพัสดุเป็นที่เรียบร้อยแล้วปรากฏว่ามีเงินเหลือจ่าย จำนวน ๖๔๖,๘๕๑ บาท (หกแสนสี่หมื่นหกพันแปดร้อยห้าสิบบาทถ้วน) และได้ทำหนังสือขออนุญาตใช้เงินส่วนที่เหลือดังกล่าวจัดทำรั้วหน้าเรือนจำ

- ด้านสถานที่ ได้ใช้แดนการศึกษาเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน บริเวณหน้าเรือนนอน ๒ ได้ใช้เป็นพื้นที่เพื่อการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอนตามที่กรมฯ สั่งการ การควบคุมผู้ต้องขังที่เป็นนักเรียนนักศึกษาในตอนกลางคืนได้ใช้เรือนนอน ๒ ในการควบคุมเป็นการเฉพาะ ซึ่งจะมีปัญหาอยู่บ้างเนื่องด้วยผู้ต้องขังมีจำนวนเกินความจุของห้องนอน

๒) การคัดเลือกผู้ต้องขังเข้าโครงการ

คัดย้ายผู้ต้องขังที่เป็นนักเรียนนักศึกษาเข้ามาสังกัดภายในแดนการศึกษาเกือบทั้งหมด ยกเว้นนักศึกษาผู้ต้องขังระดับอาชีวศึกษา เนื่องจากมีปัญหาในด้านสถานที่คับแคบ และรับย้ายผู้ต้องขังจากเรือนจำอื่น

๔) การจัดการเรียนการสอน

- รูปแบบจัดการเรียนการสอน ดำเนินการตามแบบที่กรมฯ กำหนดในลักษณะ ๓ รูปแบบ คือ กิจกรรมพื้นฐาน กิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิต กิจกรรมพัฒนาพฤตินิสัย ตารางการเรียนรู้ประจำวันได้กำหนดให้นักเรียนนักศึกษาปฏิบัติกิจกรรมตลอดทั้งวัน การออกกฏระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ อยู่ในขั้นตอนของการจัดทำ เนื่องด้วยต้องดูปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ

- การดำเนินงานเรือนจำเพื่อการศึกษาโดยการแยกผู้ต้องขังที่เป็นนักเรียนนักศึกษาออกมาโดยไม่ปะปนกับผู้ต้องขังโดยทั่วไป ดำเนินการจัดกิจกรรมตามรูปแบบที่กำหนด จากการติดตามพฤติกรรม ไม่มีการทะเลาะวิวาท การก่อเหตุร้าย หรือกระทำความผิดวินัยเรือนจำ

๕) ปัญหาอุปสรรค ในการดำเนินงาน

- ด้านสถานที่ เรือนจำจังหวัดมหาสารคามโดยเฉพาะแดนการศึกษามีสถานที่คับแคบไม่เพียงพอในการรองรับกับจำนวนนักเรียนนักศึกษา เรือนจำ มีโครงการที่จะขยายกำแพงเรือนจำ

- จำนวนผู้ต้องขังที่ไม่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาที่ปัจจุบันมีเกินความจุของเรือนจำ ได้มีการขอย้ายระบายแล้ว แต่เนื่องจากเรือนจำ/ทัณฑสถานภายในเขต ๔ เกือบทุกเรือนจำก็มีผู้ต้องขังเกินความจุเช่นกัน

- บุคลากรด้านการศึกษา ปัจจุบันบุคลากรด้านการศึกษา มีจำนวน ๕ คน ไม่เพียงพอเนื่องด้วยขอขยายของการปฏิบัติงานเพิ่มมากขึ้น

๕) แนวทางแก้ไขปัญหาเบื้องต้น กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

- ปัญหาด้านสถานที่ พิจารณาจัดสรรงบประมาณเพื่อขยายแนวกำแพง และก่อสร้างเรือนนอน อาคารอเนกประสงค์ให้เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้การแยกแดน สำหรับจัดเป็นแดนการศึกษาเป็นเอกเทศโดยเฉพาะ

- การย้ายระบายนผู้ต้องขังภายในเขตกรมราชทัณฑ์ได้มอบอำนาจให้ผู้บัญชาการเรือนจำกลางประจำเขตเป็นผู้พิจารณาย้ายเกลี่ยผู้ต้องขัง แต่เนื่องจากทุกเรือนจำ/ทัณฑสถานมีผู้ต้องขังเกินความจุผู้บัญชาการเรือนจำกลางประจำเขตก็ไม่กล้าตัดสินใจส่งการต้องส่งเรื่องเข้ามาให้กรมฯ พิจารณาซึ่งก็ไม่ตรงตามนโยบายที่กำหนดไว้ ในเรื่องนี้จะได้มีการพิจารณากำหนดแนวทางปฏิบัติให้ชัดเจนต่อไป

- บุคลากรด้านการศึกษา เรือนจำ/ทัณฑสถานที่เน้นด้านการศึกษาจะมีปัญหามาก เนื่องจากบุคลากรด้านการศึกษา กับบุคลากรที่ทำหน้าที่ควบคุมผู้ต้องขังจะมีแนวคิดที่แตกต่างกัน กรมราชทัณฑ์ได้พยายามแก้ปัญหาในเรื่องนี้ โดยเฉพาะผู้บริหารเรือนจำ/ทัณฑสถาน กรมฯ จะพิจารณาแต่งตั้งผู้มีความรู้ความสามารถเฉพาะให้ไปดำรงตำแหน่ง อย่างเช่น เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม กรมฯ มีนโยบายให้เป็นเรือนจำเพื่อการศึกษา ก็จะพิจารณาแต่งตั้งผู้บริหารที่เป็นนักการศึกษาให้ไปดำรงตำแหน่ง เรือนจำ/ทัณฑสถานที่เน้นด้านกีฬา ก็จะส่งผู้บริหารที่จัดการด้านกีฬาที่ดีไปบริหารอย่างนี้เป็นต้น

จากแนวนโยบายเรือนจำเพื่อการศึกษาที่เริ่มดำเนินการที่เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม และ ทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง กรมราชทัณฑ์มีแนวคิดที่จะขยายเรือนจำเพื่อการศึกษาไปสู่ภูมิภาคโดยการจัดตั้งเรือนจำการศึกษาประจำเขต และในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕ กรมราชทัณฑ์ได้รับการพิจารณาจัดสรรงบประมาณเพื่อการก่อสร้างเรือนจำเพื่อการศึกษาโดยเฉพาะซึ่งก็ได้กำหนดไว้แล้วว่า จะก่อสร้างที่ทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง และมีแนวคิดที่จะแบ่งแยกแดนแต่ละแดนเป็นการเฉพาะแยกกระดานการศึกษาที่ชัดเจน

ข) การบริการจัดการเรือนจำการศึกษา กรณีทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง จังหวัดปทุมธานี

๑) การจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนจำ

ทัณฑสถานวัยหนุ่มกลางได้รับการจัดสรรงบประมาณไทยเข้มแข็ง จำนวน ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หกล้านบาทถ้วน) การดำเนินการก่อสร้างและปรับปรุงอาคารสถานที่ทั้งหมดจะดำเนินการภายในแดน ๔ ที่กำหนดเป็นแดนการจัดการศึกษา จะมีการก่อสร้างภายนอกแดน ๔ คือ อาคารฝึกทักษะกีฬา

๒) การคัดเลือกผู้ต้องขังเข้าโครงการ

การจัดการศึกษาใช้แดน ๔ จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับผู้ไม่รู้หนังสือจนถึงระดับอุดมศึกษา โดยผู้ต้องขังอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องได้ย้ายออกไปจากแดน ๔ หมดแล้ว

๓) การจัดการเรียนการสอน

รูปแบบการจัดการเรียนการสอน จะใช้รูปแบบเดียวกันกับเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม จะมีเพิ่มเติมขึ้นมาในหลักสูตร การดนตรี และการกีฬา กิจกรรมประจำวัน รูปแบบเนื้อหาวิชาที่จะนำมาจัดให้กับผู้ต้องขังการดำเนินงานจัดกิจกรรมภายในแดนการศึกษา จะจัดให้นักเรียน นักศึกษามีกิจกรรมตั้งแต่ลงจากเรือนนอนไม่มีเวลาว่างโดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนทางทัณฑ

สถานจะจัดแบบชั้นเรียนโดยใช้เจ้าหน้าที่เป็นครูผู้สอน หากเป็นระดับวิชาชีพ ปวช./ปวส.อาจารย์จากสถาบันการศึกษาที่เป็นเจ้าของหลักสูตรจะส่งอาจารย์เข้ามาสอนตามตารางเรียน การเรียนการสอน

๔) ปัญหาอุปสรรค ในการดำเนินงาน

- อัตรากำลังเจ้าหน้าที่ในแผนการศึกษามีน้อย ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ จำนวน ๑๑ คน หากได้เพิ่มจะทำให้การปฏิบัติงานมีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น
- งบประมาณที่ไม่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะงบประมาณการจัดซื้อหนังสือสำหรับห้องสมุด

๓.๕ ขั้นตอนการติดตามและประเมินผลของกรมราชทัณฑ์

๑) ศึกษารายละเอียดรูปแบบการจัดตั้งศูนย์นำร่องเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้ต้องขัง

๒) ศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัย ข้อมูล ทฤษฎี รูปแบบ ระเบียบ ข้อกฎหมาย ข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางการกำหนดโครงการประเมินผลศูนย์นำร่องเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้ต้องขัง

๓) จัดประชุมหน่วยงานกรมราชทัณฑ์ ทณฑสถานวัยหนุ่มกลาง และเรือนจำจังหวัดมหาสารคามเพื่อขอรับทราบความคิดเห็น และร่วมกันกำหนดรูปแบบการประเมินผล

๔) จัดทำโครงการการประเมินผลศูนย์นำร่องเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้ต้องขัง เพื่อเสนอขออนุมัติดำเนินการจากกรมราชทัณฑ์

๕) เมื่อโครงการได้รับการอนุมัติ แจ้งเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม และทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง ให้รับทราบรายละเอียด และกำหนดวันเวลาเข้าดำเนินโครงการ

๖) ลงพื้นที่เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม และทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง เพื่อดำเนินการประเมินผลศูนย์นำร่องเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้ต้องขัง โดยกระบวนการประเมินในลักษณะการสัมภาษณ์ สังเกต และประเมินผลจากแบบประเมิน แบบสอบถาม (ปลายเปิดและปลายปิด) จากกลุ่มเป้าหมาย

๗) รวบรวม วิเคราะห์ประมวลผล และสรุปข้อมูลการประเมิน เพื่อนำมาจัดรายงานนำเสนอกรมราชทัณฑ์ และกระทรวงยุติธรรม

๓.๖ การพัฒนาพฤติกรรมนิสัยของผู้ต้องขังด้วยระบบเรือนจำการศึกษากรมราชทัณฑ์

สำนักพัฒนาพฤติกรรมนิสัย กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดกรอบการพัฒนาพฤติกรรมนิสัยผู้ต้องขัง ในเรือนจำการศึกษาสำหรับใช้กับเรือนจำจังหวัดมหาสารคามและทัณฑสถานวัยหนุ่มกลาง จังหวัดปทุมธานี ที่เป็นเรือนจำต้นแบบในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อทดลองใช้เป็นเครื่องมือหลักในการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง ประกอบด้วย

๑) โปรแกรมการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา

การพัฒนาพฤติกรรมผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษาของเรือนจำจังหวัดมหาสารคามที่เป็นเรือนจำต้นแบบได้กำหนดโปรแกรมการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขังแบ่งออกเป็น ๓ ด้าน ได้แก่

- การพัฒนาด้านพุทธพิสัย เป็นกรอบการพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่เน้นการให้การศึกษาทั้งในด้านการศึกษาทางโลกได้แก่ การให้การศึกษาระดับการศึกษาพื้นฐาน การศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ การศึกษาระดับอุดมศึกษา และการศึกษาด้านศาสนา ได้แก่ การศึกษานักธรรมตรี-เอก การศึกษาศาสนาอื่นตามที่คุณต้องขังนับถือ

- การพัฒนาด้านจิตพิสัย เป็นกรอบการพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่เน้นการให้การศึกษาด้านจิตวิทยา การใช้กระบวนการกลุ่ม การใช้โปรแกรมต่างๆในการบำบัดจิตใจที่ถูกต้องเหมาะสมกับภูมิหลังและพฤติกรรมการกระทำผิด การใช้กิจกรรมต่างๆ เช่น การถูกเสือ กิจกรรมความรู้ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง กิจกรรมวิปัสสนา กิจกรรมครอบครัวบำบัด กิจกรรมการละเล็กละน้อย การออกกำลังกาย การเล่นเกม การฝึกสมาธิ กิจกรรมการฝึกระเบียบวินัยเข้มข้น กิจกรรมนันทนาการเชิงสร้างสรรค์ บุคลิกภาพและอุปนิสัย การดำเนินชีวิตตามปรัชญาแบบพอเพียง เป็นต้น

- การพัฒนาด้านทักษะพิสัย เป็นกรอบการพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่เน้นการส่งเสริมการฝึกวิชาชีพในสาขาที่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน หรือสอดคล้องกับความสามารถของผู้ต้องขัง สามารถนำไปประกอบอาชีพอิสระได้ เช่น การวิชาชีพ SME ต่างๆ หลักการตลาด การจัดทำบัญชีร้านค้า การหาแหล่งทุน เป็นต้น

โดยกรอบการพัฒนาพฤติกรรม ๓ ประการดังกล่าวจะบรรจุเป็นกิจกรรมการดำเนินชีวิตในเรือนจำการศึกษาของผู้ต้องขังอย่างจริงจัง

๒) ตารางกิจกรรมประจำวันของผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา

- ๐๖.๐๐ น. ลงจากเรือนนอนปฏิบัติภารกิจส่วนตัว /รับประทานอาหารเช้า
- ๐๘.๐๐ น. เคารพธงชาติ
- ๐๘.๐๐ น. - ๑๒.๐๐ น. ดำเนินกิจกรรมด้านพุทธพิสัย
- ๑๒.๐๐ น. - ๑๓.๐๐ น. รับประทานอาหารเที่ยง
- ๑๓.๐๐ น. - ๑๕.๓๐ น. ดำเนินกิจกรรมด้านจิตพิสัย/ทักษะพิสัย
- ๑๕.๓๐ น. - ๑๖.๓๐ น. ปฏิบัติภารกิจส่วนตัว/รับประทานอาหารเย็น
- ๑๖.๓๐ น. - ๑๘.๐๐ น. พักผ่อนในเรือนนอน/ดูรายการบันเทิง/ปฏิบัติกิจศาสนา
- ๑๘.๐๐ น. - ๒๑.๐๐ น. ศึกษาค้นคว้า/ทำการบ้าน/ทบทวนเนื้อหาการเรียนการสอน
- ๒๑.๐๐ น.- ๐๖.๐๐ น. นอน

๓.๗ เครื่องมือการควบคุมวินัยผู้ต้องขังเรือนจำการศึกษา

เพื่อไม่ให้เรือนจำการศึกษาเสียสภาพของการเป็นสถานที่สำหรับควบคุมผู้ต้องขังไม่ให้หลบหนี นอกจากระบบการควบคุมผู้ต้องขังที่ยังต้องคงมาตรการการควบคุมเช่นเดียวกับกับเรือนจำทั่วไป แต่เพื่อเป็นการขัดเกลาและไม่ให้ผู้ต้องขังยังคงความรู้สึกกับการถูกควบคุมเช่นเดียวกับกับเรือนจำทั่วไป จึงมีการนำเครื่องมือการฝึกและสร้างวินัยให้กับผู้ต้องขังได้แก่การใช้ระบบตัดคะแนนความประพฤติมาใช้ในเรือนจำการศึกษาเป็นเครื่องมือพิเศษ โดย

(๑) กำหนดระเบียบเพื่อควบคุมความประพฤติ นักเรียน-นักศึกษา(ผู้ต้องขัง)เรือนจำการศึกษาโดยเพิ่มเติมจากระเบียบปฏิบัติตนของผู้ต้องขัง และข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง

(๒) หากนักเรียน-นักศึกษา(ผู้ต้องขัง)กระทำผิดวินัย/ข้อบังคับหรือระเบียบที่กำหนดให้เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ผู้มีหน้าที่เป็นผู้พิจารณาตัดสินความประพฤตินักเรียน-นักศึกษา(ผู้ต้องขัง) ตามควรแก่เหตุ

(๓) หากคะแนนความประพฤติของนักเรียน-นักศึกษา (ผู้ต้องขัง) ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ให้ยกเลิกสภาพการเป็นนักเรียน-นักศึกษา (ผู้ต้องขัง)และต้องถูกย้ายออกจากเรือนจำการศึกษา

๓.๘ การคัดเลือกผู้ต้องขังเข้าสู่เรือนจำการศึกษา

เนื่องจากเรือนจำจังหวัดมหาสารคามเป็นเรือนจำที่ถูกสร้างมาสำหรับภารกิจในการควบคุมผู้ต้องขังเป็นหลัก เมื่อได้ถูกกำหนดเป็นเรือนจำต้นแบบในการเป็นเรือนจำการศึกษา ในระยะแรกจึงไม่สามารถที่จะรับผู้ต้องขังที่ประสงค์จะเข้ามาอยู่เรือนจำการศึกษาจากทั่วประเทศได้ทั้งหมด จึงมีการกำหนดคุณสมบัติสำหรับการคัดเลือกไว้ดังนี้

- ๑) คัดเลือกจาก เรือนจำ/ทัณฑสถานทั่วประเทศ
- ๒) มีความสนใจและสมัครใจที่จะเข้าสู่ระบบเรือนจำการศึกษาเรียน
- ๓) เป็นนักโทษเด็ดขาดชายไม่เกิน ๒๐๐ คนทุกประเภทคดีโทษเหลือไม่เกิน ๑๕ ปี เฉพาะคดี พ.ร.บ. ยาเสพติดฯ ไม่เกิน ๑,๐๐๐ เม็ด
- ๔) ไม่เป็นผู้ร้ายรายสำคัญ

ในการศึกษาการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อพัฒนาแนวทางการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขังโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเอกสาร (Content Analysis of Written Material) ของกรมราชทัณฑ์ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเรือนจำการศึกษาทั้งในด้านนโยบาย หนังสือสั่งการ รายงานการประชุม ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

๓.๙ การบริหารจัดการเรือนจำการศึกษา

- ๑) ด้านโครงสร้าง พื้นที่ใช้สอย และอาคาร

มีการปรับปรุงพื้นที่ภายในเรือนจำ โดยเฉพาะแดนการศึกษาโดยได้รับงบประมาณจากงบไทยเข้มแข็งจากรัฐบาลในปีงบประมาณ ๒๕๕๔ จำนวน ๓,๐๐๐,๐๐๐.-บาท (สามล้านบาทถ้วน) เพื่อนำไปใช้ในการปรับปรุงพื้นที่แดนการศึกษาให้สามารถแยกผู้ต้องขังที่อยู่ในโครงการออกโดยเด็ดขาดจากผู้ต้องขังทั่วไป ในส่วนเรือนนอนมีการแยกห้องนอนไม่ให้ผู้ต้องขังในโครงการเรือนจำศึกษานอนปะปนกับผู้ต้องขังทั่วไป แต่ยังไม่สามารถที่จะปรับห้องนอนให้มีอุปกรณ์สำหรับการศึกษาทบทวนเนื้อหาการเรียนการสอนในช่วงกลางคืน ทำให้บรรยากาศที่กำหนดไว้ในโครงการลดทอนลง และมีเพียง ๑ แดน การใช้อาคารอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตภายในเรือนจำ ยังต้องใช้ปะปนกับผู้ต้องขังทั่วไป

- ๒) การคัดเลือกผู้ต้องขัง

ผู้ต้องขังที่อยู่ในโครงการ เป็นนักโทษเด็ดขาดแล้วและเป็นผู้ต้องขังที่ถูกควบคุมตัวอยู่ในเรือนจำอยู่แล้ว การย้ายระบายนังมีปัญหาคอขวด และมีข้อจำกัดโดยเฉพาะประเด็นอำนาจการควบคุมผู้ต้องขังของเรือนจำจังหวัดที่จัดเป็นเรือนจำความมั่นคงปานกลาง ทำให้ไม่สามารถรับย้ายระบายนังผู้ต้องขังที่ประสงค์จะสมัครเข้าโครงการได้ เนื่องจากผู้ต้องขังมีกำหนดโทษเหลือ

จำคุกเกินกว่าอำนาจการควบคุมของเรือนจำ ในส่วนประเภทของคดี หรือการกระทำผิดกฎหมายไม่มีการจำกัดแต่อย่างใด เน้นความสมัครใจและศักยภาพทางการเงิน ระดับการศึกษาผู้ต้องขังเป็นหลัก และไม่มีการจำกัดในเรื่องเพศ ผู้ต้องขังชายและผู้ต้องขังหญิงจะเรียนร่วมกัน เมื่อจบกิจกรรมผู้ต้องขังหญิงก็จะกลับแดนหญิงตามปกติ

๓) หลักสูตรการเรียนการสอนและผู้สอน

การใช้หลักสูตรการเรียนการสอน พบว่า ในกรณีการศึกษาขั้นพื้นฐาน ยังคงใช้หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน ครูผู้สอน จะเป็นเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ และผู้ต้องขังที่มีคุณวุฒิเป็นครูผู้ช่วยสอน การศึกษาขั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ มีทั้งหลักสูตรของการศึกษานอกโรงเรียน และหลักสูตรของสถาบันการศึกษาที่เข้าร่วมโครงการและมีการเปิดการเรียนการสอน พบว่า สาขาการเรียนการสอนจะเป็นหลักสูตรที่มีการเปิดสอนทั่วประเทศได้แก่ ช่างเขียนแบบ ช่างก่อสร้าง ช่างปุกระเบื้อง ช่างไม้ ช่างเชื่อม การศึกษาชั้นอุดมศึกษา ครูผู้สอน มีทั้งเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ และจากสถาบันเจ้าของหลักสูตร การศึกษาชั้นอุดมศึกษาพบว่า มีการเปิดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีหลายสาขา เช่น สาขานิติศาสตร์ สาขาด้านสังคมศาสตร์ สาขาด้านนาฏศิลป์ อาจารย์ผู้สอนจะเป็นอาจารย์ที่สอนให้กับนักศึกษาปกติภายนอก โดยเข้ามาสอนในเรือนจำที่แดนการศึกษา

๔) เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์

ด้านบุคลากรพบว่า บุคลากรที่ดำเนินงานในโครงการ จะเป็นเจ้าหน้าที่สังกัดฝ่ายการศึกษาเรือนจำ เดิมเป็นหลัก เจ้าหน้าที่เหล่านี้ จะมีความใกล้ชิดกับผู้ต้องขังมากกว่าเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ที่สังกัดฝ่ายอื่น และพบว่า ยังไม่มีการจัดเจ้าหน้าที่เพิ่มให้เพื่อรองรับโครงการดังกล่าว ดังนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาจะมีบทบาทที่สวนทางกับบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบ กล่าวคือเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาจะต้องรับผิดชอบดูแลและควบคุมผู้ต้องขังไม่ให้กระทำผิดวินัย หรือก่อเหตุร้ายขึ้นภายในแดน จึงเป็นบทบาทที่มีความขัดแย้งกัน สาเหตุที่เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ในแดนการศึกษาจะต้องทำหน้าที่สองบทบาทสืบเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนอัตรากำลังของกรมราชทัณฑ์ และมีความเหมือนกันกับเรือนจำอื่น ๆ ที่มีการจัดการเรียนการสอนในเรือนจำ

๓.๑๐ การประเมินผล

เนื่องจากเรือนจำการศึกษา เป็นโครงการใหม่ที่กรมราชทัณฑ์ทดลองนำร่องที่เรือนจำทั้งสองแห่ง ในช่วงเดือนสิงหาคม ๒๕๕๓ ที่ผ่านมา พบว่าการประเมินการดำเนินงานจึงอยู่ระหว่างการศึกษาข้อมูลเพื่อแสวงหาจุดอ่อน จุดแข็งเพื่อวิเคราะห์ปรับปรุง สำนักพัฒนาพฤตินิสัยมีการจัดทำโครงการติดตามและประเมินผลโครงการซึ่งอยู่ระหว่างการศึกษารวบรวมข้อมูล จึงไม่มีผลการดำเนินงานที่บรรลุเป้าหมายให้ศึกษาเปรียบเทียบ

บทที่ ๔

สรุป และข้อเสนอแนะ

๔.๑ สรุป

จากการศึกษากรอบโปรแกรมการพัฒนาพหุตินิสัยนักโทษเด็ดขาดในเรือนจำการศึกษาที่กรมราชทัณฑ์ได้วางกรอบไว้ คณะผู้ศึกษาพบว่า การพัฒนาพหุตินิสัยของผู้ต้องขังที่ผ่านมา กรมราชทัณฑ์ได้ใช้โปรแกรมการแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยในหลายรูปแบบ ทั้งในด้านการพัฒนาทักษะวิชาชีพ การให้การศึกษาระดับการศึกษา ตั้งแต่ชั้นไม่รู้หนังสือจนถึงระดับอุดมศึกษา การใช้หลักศาสนา การกีฬาและนันทนาการ และกิจกรรมบำบัดอื่นๆ เช่น กิจกรรมวาดภาพ กิจกรรมประดิษฐ์สิ่งของต่างๆ เป็นต้น แต่ผลการดำเนินการในระยะเวลาที่ผ่านมา ยังประสบปัญหาและมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งในด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร การเพิ่มจำนวนของผู้ถูกต้องขังในเรือนจำ และทัณฑสถานที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเกินความจุของเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ รวมทั้งโครงสร้างทางกายภาพของเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ ได้ถูกออกแบบเพื่อตอบสนองภารกิจของกรมราชทัณฑ์ ที่เน้นหนักไปในด้านการควบคุมมิให้ผู้ต้องขังหลบหนี มากกว่าที่จะใช้เพื่อตอบสนองในการแก้ไขเพื่อพัฒนาพหุตินิสัยให้กับผู้ต้องขัง จึงทำให้การใช้การศึกษา เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขพหุตินิสัยของผู้ต้องขังในปัจจุบัน ไม่บรรลุเป้าประสงค์ตามที่ต้องการ กรมราชทัณฑ์จึงได้กำหนดนโยบายให้มีการจัดตั้งเรือนจำการศึกษาขึ้น แต่เนื่องจากการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา ดังกล่าว เป็นรูปแบบที่มีแนวทางการบริหารจัดการด้านการเรียนการสอนแตกต่างไปจากการจัดการศึกษาในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วไปในอดีต กรมราชทัณฑ์ จึงกำหนดให้มีการดำเนินการ โดยมีการจัดโครงการนำร่องจำนวน ๒ แห่ง ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ คือที่เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม และทัณฑสถานวัยหนุ่มกลางจังหวัดปทุมธานี เพื่อให้การแก้ไขพัฒนาพหุตินิสัยมีประสิทธิภาพ ทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับผู้ต้องขัง ในการเสริมสร้างทัศนคติ บุคลิกภาพ อาชีพและองค์ความรู้ ภายหลังจากพ้นโทษ ซึ่งคณะผู้ศึกษาเห็นว่า แนวทางการจัดตั้งเรือนจำการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการศึกษานอกระบบ ที่ให้โอกาสกับผู้ที่พลาดจากการเรียนระบบศึกษาปกติ หรือผู้ที่ต้องการพัฒนาตนเอง ได้รับการเรียนรู้ โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ที่จะส่งเสริมและสนับสนุน ให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ที่กว้างขวาง และเป็นไปในอัตราที่รวดเร็ว อันจะส่งผลให้ประเทศมีศักยภาพ และขีดความสามารถในการแข่งขัน และการพัฒนาโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยมุ่งเน้นให้คนมีคุณธรรม นำความรู้อันจะเป็นสะพานทอดไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคทางการศึกษา ที่เน้นความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ครอบคลุมและทั่วถึง ซึ่งกลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นผู้พลาดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพทางสังคม อาชีพ เศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่างๆในการจัดการศึกษา และกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ ต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน อีกทั้งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง ที่ให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน สามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุข ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

เพื่อเป็นการพัฒนาแนวการแก้ไขพัฒนาพฤติกรรมนิสัยนักโทษเด็ดขาดด้วยการเน้นและให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาทั้งสายสามัญ สายอาชีวะและอุดมศึกษาแบบเข้มข้น คณะผู้ศึกษาเห็นว่า เนื่องจากการบริหารจัดการในด้านต่างๆจะมีความแตกต่างไปจากระบบการจัดการศึกษาภายในเรือนจำ และทัณฑสถานในปัจจุบัน จึงขอเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อใช้ในการแก้ไขพฤติกรรมนิสัยของผู้ต้องขังได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงการบริหารจัดการใหม่ทั้งหมด ดังนี้

๑) โครงสร้างทางกายภาพของเรือนจำการศึกษา

เรือนจำการศึกษาควรเป็นเรือนจำที่จัดอยู่ในประเภทเรือนจำความมั่นคงปานกลางเป็นเรือนจำที่มีความจุผู้ต้องขังไม่เกิน ๒,๐๐๐ คน พื้นที่รวมภายในโดยรอบกำแพงควรมีพื้นที่ใช้สอยอยู่ระหว่าง ๓๐-๔๐ ไร่ ทั้งนี้หากพื้นที่ภายในกว้างมากเกินไปจะส่งผลกระทบต่อการจัดกำลังเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานด้านการควบคุมที่ต้องเพิ่มมากขึ้น และหากพื้นที่น้อยเกินไป จะส่งผลกระทบต่อ การดำเนินกิจกรรมต่างๆได้ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแยกเรือนจำการศึกษาสำหรับนักโทษเด็ดขาดชาย และนักโทษเด็ดขาดหญิงออกจากกันโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะจะทำให้การควบคุมพฤติกรรมของนักโทษปลอดภัยยิ่งขึ้น ภายในเรือนจำควรมีอาคารใช้สอยดังนี้

(๑) อาคารเรือนนอน ในปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดความจุเรือนนอนผู้ต้องขังไว้ที่ ๑.๒ ตารางเมตรต่อผู้ต้องขัง ๑ คน เท่ากับผู้ต้องขัง ๑ คน จะมีพื้นที่สำหรับหลับนอนในเรือนนอนประมาณ ๐.๖๐ คูณ ๒.๐๐ เมตร และในข้อเท็จจริงความจุของเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศไม่พอเพียงกับปริมาณของผู้ต้องขังที่เพิ่มขึ้นและเป็นปัญหาของกรมราชทัณฑ์อย่างต่อเนื่องและ ส่งผลกระทบต่อพัฒนาพฤติกรรมนิสัยของผู้ต้องขังอย่างยิ่ง

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินชีวิตประจำวันในฐานะที่ต้องการสร้างบรรยากาศของสถานศึกษาเต็มรูปแบบ อาคารเรือนนอนของเรือนจำการศึกษาที่จะจัดตั้งขึ้นตามที่รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้แล้วนั้น จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารเรือนนอนใหม่ โดย ควรกำหนดให้พื้นที่ใช้สอยของผู้ต้องขังภายในเรือนนอน ไม่ต่ำกว่า ๓.๒ ตารางเมตร และไม่เกิน ๔.๐๐ ตารางเมตรต่อผู้ต้องขัง ๑ คน โดยในบริเวณที่นอนของผู้ต้องขังแต่ละคน ที่ข้างที่นอนจะต้องมีชั้นสำหรับใช้ทบทวนหรือทำการบ้านพร้อมลิ้นชักและโคม แสงไฟฟ้า ความจุต่อ ๑ ห้องนอนควรมีผู้ต้องขังนอนอยู่รวมกันระหว่าง ๓๐-๕๐ คน

(๒) อาคารเรียน การออกแบบอาคารสามารถใช้รูปแบบอาคารเรียนทั่วไปที่กระทรวงศึกษาธิการ สถาบันอาชีวศึกษา มหาวิทยาลัยต่างๆที่ออกแบบและใช้ในการเรียนการสอนในปัจจุบัน เพียงแต่ต้องให้มีพื้นที่ใช้สอยให้เท่ากับสังคมภายนอก จำนวนอาคารเรียน อาคารฝึกงาน ห้องสมุด อาคารประชุมรวม ห้องสัมมนาย่อย ห้องพักครู ห้องให้คำแนะนำ และให้คำปรึกษา เหล่านี้ จะต้องมีการก่อสร้างให้เพียงพอตามจำนวน หลักสูตรที่เปิดสอน ตลอดจน เครื่องมือ อุปกรณ์สนับสนุนการเรียนการสอน สามารถใช้ตามมาตรฐานของการจัดการเรียนการสอนของสังคมภายนอกได้จะเป็นผลดีต่อการบริหารจัดการ

(๓) อาคารใช้สอยทั่วไปภายในเรือนจำ นอกจากอาคารเรียนและ เนื่องจากยังคงมีสภาพเป็นเรือนจำและยังมีภารกิจด้านการควบคุมไม่ให้ผู้ต้องขังหลบหนีแต่เพื่อไม่ให้เกิดบรรยากาศของความเป็นเรือนจำโดยเฉพาะ จึงควรที่จะต้องออกแบบอาคารใช้สอยทั่วไปให้เหมาะสม

ได้แก่ ควรจัดสร้างอาคารห้องเย็บมญาติใกล้ชิดที่สามารถรองรับการเย็บมญาติใกล้ชิดแบบถึงตัวรวมทั้งหมดรอบละประมาณ ๑๐๐ คน อาคารประกอบศาสนากิจของศาสนาอื่นๆ เช่น อิสลาม คริสต์สถานพยาบาล อาคารเก็บสิ่งของใช้ส่วนตัวผู้ต้องขังพร้อมตู้เก็บสิ่งของ แยกเป็นสัดส่วน อาคารอื่นนอกนั้น สามารถใช้แบบเรือนจำทั่วไปได้ เช่น โรงจัดเลี้ยงอาหารผู้ต้องขังที่มีความจุสามารถรองรับการเข้ารับประทานอาหารของผู้ต้องได้ในคราวเดียวโดยไม่ให้เกิดกรณีต้องใช้เลี้ยงอาหาร ๒ รอบต่อหนึ่งมือที่ปรากฏตามเรือนจำหลายแห่ง เนื่องจากโรงจัดเลี้ยงอาหารคับแคบ

๔) พื้นที่โล่ง เพื่อให้มีพื้นที่สำหรับใช้ในการจัดกิจกรรมกลางแจ้ง ภายในเรือนจำจะต้องมีสนามกลางแจ้งเพียงพอในการรองรับการรวมกลุ่มของผู้ต้องขังพร้อมกันในคราวเดียว ขนาดประมาณ ๘๐ เมตร คูณ ๘๐ เมตร เช่นเดียวกับโรงจัดเลี้ยงอาหาร เพราะเรือนจำการศึกษาจะมีกิจกรรมที่ผู้ต้องขังจะต้องร่วมกิจกรรมประจำวันอย่างพร้อมเพรียงกันทั้งในที่ร่ม และกลางแจ้ง นอกเหนือจากการเข้าชั้นเรียน

๕) อาคารใช้สอยภายนอกเรือนจำ สามารถใช้รูปแบบที่กรมราชทัณฑ์ได้ออกแบบใช้อยู่ในปัจจุบันได้ เนื่องจากรูปแบบมีความเหมาะสมแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอาคารที่ทำการ บ้านพักข้าราชการเรือนจำ ห้องเย็บมญาติปกติ เป็นต้น

๒) ประเภทผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา

เรือนจำการศึกษาที่กรมราชทัณฑ์กำหนดให้มีการจัดตั้งขึ้น จัดเป็นเรือนจำที่ต้องการแก้ไขพฤติกรรมนิสัยกลุ่มผู้ต้องขังที่คดีเด็ดขาดแล้วและเป็นนักโทษเด็ดขาดชาย ดังนั้นคณะผู้ศึกษาจึงเห็นว่าควรมีการกำหนดกลุ่มนักโทษเด็ดขาดที่ควรได้รับการคัดเลือกเข้าสู่เรือนจำการศึกษา ดังนี้

- ๑) เป็นนักโทษเด็ดขาดชายไม่มีคดีอื่นๆอยู่ระหว่างพิจารณาคดีหรือต้องอายุ
- ๒) อายุระหว่าง ๑๘ ปีบริบูรณ์ ถึง ๓๕ ปี
- ๓) มีโทษคงเหลือจำคุกต่อไปไม่น้อยกว่า ๗ ปีแต่ไม่เกิน ๑๕ ปี นับตั้งแต่วันที่ยื่นเรื่องสมัครเข้าอยู่ศึกษาในเรือนจำการศึกษา
- ๔) มีวุฒิการศึกษาตามเกณฑ์ในระดับที่สามารถศึกษาต่อตามระดับที่เรือนจำการศึกษาจัด ให้มีการเรียนการสอน
- ๕) ต้องสมัครใจและทำข้อตกลงยินยอมปฏิบัติตามระเบียบ กฎ ข้อบังคับของเรือนจำการศึกษาโดยไม่มีข้อโต้แย้งใดๆและครอบครัวร่วมยินยอมด้วย
- ๖) ได้รับการจำแนกลักษณะซ้ำเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมเพื่อเสนอต่อคณะกรรมการคัดเลือกของกรมราชทัณฑ์
- ๖) ผ่านการคัดเลือกจากคณะกรรมการคัดเลือกของกรมราชทัณฑ์
- ๗) ไม่ต้องคดีที่ต้องห้ามตามหลักเกณฑ์ที่จะได้รับการพิจารณาพักการลงโทษ
- ๘) ไม่ต้องคดียาเสพติดที่ศาลตัดสินจำคุกตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไป
- ๙) ระหว่างถูกจำคุกไม่เคยถูกลงโทษทางวินัยมาก่อน
- ๑๐) ต้องมีสุขภาพจิตและสุขภาพแข็งแรงไม่เจ็บป่วยด้วยโรคติดต่อร้ายแรง

หรือเจ็บป่วยที่เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา และผ่านการตรวจรับรองจากแพทย์ที่ได้รับมอบหมาย

คุณสมบัติที่กล่าวข้างต้นถือเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นที่นักโทษเด็ดขาดที่จะได้รับการคัดเลือกให้มาศึกษาที่เรือนจำการศึกษาจะต้องมีครบทุกข้อไม่มีข้อยกเว้น

๔) โปรแกรมการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา

การใช้โปรแกรมการพัฒนาพฤตินิสัยกับผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา จำเป็นที่จะต้องมีการมีกิจกรรมที่ครอบคลุมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างสมบูรณ์ และเห็นว่าการกำหนดกิจกรรมในโปรแกรมมีความเหมาะสมแล้ว ดังนี้

(๑) กิจกรรมด้านพุทธพิสัย การให้การศึกษาระดับการศึกษาพื้นฐาน การศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ การศึกษาระดับอุดมศึกษา และการศึกษาด้านศาสนา ได้แก่ การศึกษานักธรรมตรี-เอก การศึกษาศาสนาอื่นตามผู้ต้องขังนับถือ

(๒) กิจกรรมด้านด้านจิตพิสัย เป็นกรอบการพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่เน้นการให้การปรึกษาด้านจิตวิทยา การใช้กระบวนการกลุ่ม การใช้โปรแกรมต่างๆในการบำบัดจิตใจที่ถูกต้องเหมาะสมกับภูมิหลังและพฤติกรรมการกระทำผิด การใช้กิจกรรมต่างๆเช่น การลูกเสือ กิจกรรมความรู้ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง กิจกรรมวิปัสสนา กิจกรรมครอบครัวบำบัด กิจกรรมการละเล็กละหล่อน การลักลอบเล่นการพนัน กิจกรรมการฝึกระเบียบวินัยเข้มข้น กิจกรรมนันทนาการเชิงสร้างสรรค์บุคลิกภาพและอุปนิสัย การดำเนินชีวิตตามปรัชญาแบบพอเพียง เป็นต้น

(๓) กิจกรรมด้านการพัฒนาด้านทักษะพิสัย เป็นกรอบการพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่เน้นการส่งเสริมการฝึกวิชาชีพในสาขาที่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน หรือสอดคล้องกับความถนัด ความสามารถของผู้ต้องขัง สามารถนำไปประกอบอาชีพอิสระได้ เช่น การวิชาชีพ SMEs ต่างๆ หลักการตลาด การจัดทำบัญชีร้านค้า การหาแหล่งทุน เป็นต้น

ทั้งนี้ คณะศึกษาเห็นว่า การที่โปรแกรมการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังในเรือนจำศึกษานั้น จะต้องมีการจัดตารางกิจกรรมทั้ง ๓ ด้านให้มีความสมดุลกัน จะช่วยให้โปรแกรมการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษาเกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริง ซึ่งการที่จะหาความสมดุลโปรแกรมการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา ในแต่ละกิจกรรม จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยเมื่อมีการเปิดดำเนินการของเรือนจำการศึกษาแล้วและจะต้องทำการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องจนพบความสมดุลของแต่ละกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นเรื่องปกติของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์

(๔) ตารางกิจวัตรประจำวัน การกำหนดกิจวัตรประจำวันของนักโทษเด็ดขาดในเรือนจำการศึกษาจะมีความแตกต่างกับกิจวัตรประจำวันของนักโทษทั่วไป

- กิจวัตรประจำวันปกติ

๐๕.๓๐น.- ๐๖.๐๐น. ตื่นนอน จัดเก็บที่นอน สิ่งของส่วนตัวทำความสะอาดบริเวณส่วนตัว

๐๖.๐๐น.- ๐๗.๐๐น. ลงจากเรือนนอน ตรวจนัยยอด ทำภารกิจส่วนตัว ซักเสื้อผ้า กลุ่มผู้ที่ถูกเวรทำหน้าที่ทำความสะอาดเรือนนอน บริเวณต่างๆภายในเรือนจำไปปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายให้แล้วเสร็จ ผู้ที่เป็นเวรในหน้าที่อื่นๆก็ดำเนินการให้แล้วเสร็จเช่นกัน อาทิ ผู้ตรวจความสะอาด ผู้ทำหน้าที่จัดเลี้ยง ผู้ทำหน้าที่เวรบริการ เป็นต้น

- ๐๗.๐๐น. - ๐๗.๔๕น. รับประทานอาหารเช้า
- ๐๗.๔๕ น.- ๐๘.๐๐น. รวมแถวตรวจนับยอด เตรียมเคารพธงชาติ
- ๐๘.๐๐น. - ๐๘.๔๕ น. เคารพธงชาติ สวดมนต์ รับฟังการอบรมเช้าจากเจ้าหน้าที่
และผู้มีหน้าที่เป็นเวรตรวจต่างๆ รายงานผลการตรวจเพื่อให้ผู้ต้องขังร่วมรับฟังผลการปฏิบัติงานของแต่ละกลุ่ม
- ๐๘.๔๕น.-๐๙.๐๐น เดินแถวเข้าชั้นเรียน
- ๐๙.๐๐น.- ๑๒.๐๐น. เข้าชั้นเรียนตามที่ได้กำหนดไว้ (เป็นช่วงเวลาของการพัฒนา
พฤตินิสัยด้านพุทธพิสัย)
- ๑๒.๐๐น.-๑๒.๔๕น. รับประทานอาหารเที่ยง
- ๑๒.๔๕น- ๑๓.๐๐น. ตรวจนับยอด เดินแถวเข้าชั้นเรียน
- ๑๓.๐๐น.-๑๕.๐๐ น. เข้าชั้นเรียนตามที่ได้กำหนดไว้ (เป็นช่วงเวลาของการพัฒนา
พฤตินิสัยด้านพุทธพิสัยหรือทักษะพิสัย ซึ่งขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของเรือนจำและเนื้อหาการเรียน
การสอน)
- ๑๕.๐๐ น.-๑๖.๐๐ น ปฏิบัติภารกิจส่วนตัว อาบน้ำ กลุ่มผู้ที่ถูกเวรทำหน้าที่ทำ
ความสะอาดบริเวณต่างๆภายในเรือนจำไปปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายให้แล้วเสร็จ ผู้ที่เป็นเวรในหน้าที่
อื่นๆก็ดำเนินการให้แล้วเสร็จเช่นกัน อาทิ ผู้ตรวจความสะอาด ผู้ทำหน้าที่จัดเลี้ยง ผู้ทำหน้าที่เวรบริการ
 เป็นต้น
- ๑๖.๐๐ น- ๑๗.๐๐ น. ตรวจนับยอด เดินแถวขึ้นเรือนนอน
- ๑๗.๐๐ น- ๑๘.๓๐ น. ดูเคเบิลทีวีที่เป็นเนื้อหาบันเทิง
- ๑๘.๓๐ น- ๒๐.๑๐ น. ทบทวนเนื้อหาวิชา หรือทำการบ้าน (ในช่วงนี้เจ้าหน้าที่จะทำการ
ปิดเคเบิลทีวี)
- ๒๐.๑๐ น.-๒๐.๕๐ น.ดูเคเบิลทีวีที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกด้านจิตใจ
เป็นเนื้อหาที่สถานีโทรทัศน์เผยแพร่ เช่นรายการคนเก่งหัวใจแกร่ง รายการคนค้นคน รายการตอบ
ปัญหากฎหมาย รายการธรรมะต่างๆ เป็นต้น (เป็นช่วงเวลาของการพัฒนาพฤตินิสัยด้านจิตพิสัย)
- ๒๐.๕๐ น- ๒๑.๐๐ น. เตรียมตัวและสวดมนต์เข้านอน
- กิจวัตรประจำวันหยุดราชการเสาร์-อาทิตย์**
- ๐๕.๓๐น.- ๐๖.๐๐น. ตื่นนอน จัดเก็บที่นอน สิ่งของส่วนตัวทำความสะอาด
บริเวณส่วนตัว
- ๐๖.๐๐น.- ๐๗.๐๐น. ลงจากเรือนนอน ตรวจนับยอด ทำภารกิจส่วนตัว ซักเสื้อผ้า
กลุ่มผู้ที่ถูกเวรทำหน้าที่ทำความสะอาดเรือนนอน บริเวณต่างๆภายในเรือนจำไปปฏิบัติตามที่ได้รับ
มอบหมายให้แล้วเสร็จ ผู้ที่เป็นเวรในหน้าที่อื่นๆก็ดำเนินการให้แล้วเสร็จเช่นกัน อาทิ ผู้ตรวจความ
สะอาด ผู้ทำหน้าที่จัดเลี้ยง ผู้ทำหน้าที่เวรบริการ เป็นต้น
- ๐๗.๐๐น. - ๐๗.๔๕น รับประทานอาหารเช้า

- ๐๗.๔๕ น.- ๐๘.๐๐น. รวมแถวตรวจนับยอด เตรียมเคารพธงชาติ
- ๐๘.๐๐น. - ๐๘.๔๕ น. เคารพธงชาติ สวดมนตร์ รับฟังการอบรมเข้าจากเจ้าหน้าที่และผู้มีหน้าที่เป็นเวรตรวจต่างๆ รายงานผลการตรวจเพื่อให้ผู้ต้องขังร่วมรับฟังผลการปฏิบัติงานของแต่ละกลุ่ม
- ๐๘.๔๕น.-๐๙.๐๐น. เดินแถวเข้าชั้นเรียนกลุ่มสาระ
- ๐๙.๐๐น.- ๑๒.๐๐น. เข้ากลุ่มสาระกิจกรรมต่างๆตามที่เรือนจำได้จัดให้มี เช่น กลุ่มสาระปฏิบัติธรรมและวิปัสสนา กลุ่มสาระดนตรี กลุ่มสาระการฝึกวิชาชีพระยะสั้น กลุ่มสาระวาดรูป กลุ่มสาระลูกเสือ เป็นต้น กลุ่มสาระเหล่านี้ ผู้ต้องขังทุกคนจะต้องหมุนเวียนกันเข้ากลุ่มสาระให้ครบทุกสาระและจะมีการทดสอบวัดผลการฝึกอบรมหากผู้ต้องขังใดไม่ผ่านการวัดผลก็จะต้องเข้ารับการฝึกอบรมซ้ำอีก (เป็นช่วงเวลาของการพัฒนาพฤตินิสัยด้านจิตพิสัยและทักษะพิสัย)
- ๑๒.๐๐น.-๑๒.๔๕น. รับประทานอาหารเที่ยง
- ๑๒.๔๕ น- ๑๓.๐๐น. ตรวจนับยอด เดินแถวเข้ากลุ่มสาระกิจกรรมต่างๆ
- ๑๓.๐๐น.-๑๕.๐๐ น. เข้ากลุ่มสาระกิจกรรมต่างๆต่อ (เป็นช่วงเวลาของการพัฒนาพฤตินิสัยด้านจิตพิสัยและทักษะพิสัย)
- ๑๕.๐๐ น.-๑๖.๐๐ น. ปฏิบัติภารกิจส่วนตัว อาบน้ำ กลุ่มผู้ที่ถูกเวรทำหน้าที่ทำความสะอาดบริเวณต่างๆภายในเรือนจำไปปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายให้แล้วเสร็จ ผู้ที่เป็นเวรในหน้าที่อื่นๆก็ดำเนินการให้แล้วเสร็จเช่นกัน อาทิ ผู้ตรวจความสะอาด ผู้ทำหน้าที่จัดเลี้ยง ผู้ทำหน้าที่เวรบริการ เป็นต้น
- ๑๖.๐๐ น- ๑๗.๐๐ น. ตรวจนับยอด เดินแถวขึ้นเรือนนอน
- ๑๗.๐๐ น- ๑๘.๓๐ น. ดูเคเบิลทีวีที่เป็นเนื้อหาบันเทิง
- ๑๘.๓๐ น- ๒๐.๑๐ น. ทบทวนเนื้อวิชา หรือทำการบ้าน(ในช่วงนี้เจ้าหน้าที่จะทำการปิดเคเบิลทีวี)
- ๒๐.๑๐ น.-๒๐.๕๐ น. ดูเคเบิลทีวีที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกด้านจิตใจ เป็นเนื้อหาที่สถานีโทรทัศน์เผยแพร่ เช่นรายการคนเก่งหัวใจแกร่ง รายการคนค้นคน รายการตอบปัญหากฎหมาย รายการธรรมะต่างๆ เป็นต้น (เป็นช่วงเวลาของการพัฒนาพฤตินิสัยด้านจิตพิสัย)
- ๒๐.๕๐ น- ๒๑.๐๐ น. เตรียมตัวและสวดมนต์ เข้านอน

๕) ระบบการเยี่ยมญาติ

การเยี่ยมญาติของผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษาจำเป็นที่จะต้องมีความแตกต่างจากระบบการเยี่ยมญาติของผู้ต้องขังในเรือนจำทั่วไป เนื่องจากการได้รับการเยี่ยมญาติเป็นเครื่องมือสำคัญชนิดหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ต้องขังในเรือนจำในการที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในกฎระเบียบของเรือนจำเพื่อที่จะรักษาไว้ซึ่งสิทธิในการที่จะได้รับการเยี่ยมญาติทั้งแบบปกติและแบบใกล้ชิด เนื่องจากเรือนจำการศึกษาเป็นเรือนจำที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือหลักในการแก้ไขพัฒนาจิตใจของผู้ต้องขังกลุ่มเป้าหมายอย่างเข้มข้น ดังนั้น การปรับระบบการเยี่ยมญาติให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการ จึงเป็น

เรื่องสำคัญ และคณะศึกษาเห็นว่าควรมีการปรับระบบการเยี่ยมญาติของผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา ดังนี้

(๑) การเยี่ยมญาติปกติ เป็นการเยี่ยมญาติปกติทั่วไปที่ผู้ต้องขังจะได้รับตามระเบียบที่กรมราชทัณฑ์กำหนดไว้ แต่วันที่จะให้ผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษาจะต้องถูกกำหนดในวันหยุดราชการเสาร์-อาทิตย์และวันหยุดนักขัตฤกษ์ และวิธีการแจ้งเยี่ยมของญาติจะต้องมีการแจ้งล่วงหน้าพร้อมระบุวันเวลาที่เข้าเยี่ยม เพื่อที่จะให้เจ้าหน้าที่เรือนจำได้คำนวณจำนวนผู้ต้องขังที่จะได้รับการเยี่ยมในแต่ละวันมีจำนวนที่เหมาะสมกับห้องเยี่ยมไม่ล้นห้องเยี่ยมและบรรยากาศการเยี่ยมไม่เร่งรัด โดยเวลาที่จะเยี่ยมควรแบ่งเป็นรอบ และแต่ละรอบเยี่ยมควรมีเวลาการเยี่ยมไม่น้อยกว่า ๓๐ นาที

(๒) การเยี่ยมญาติใกล้ชิด สำหรับเรือนจำการศึกษาก็ควรที่จะกำหนดวันในการเยี่ยมเช่นเดียวกับการเยี่ยมญาติปกติ เพียงแต่ระยะเวลาการเยี่ยมญาติใกล้ชิดควรมีระยะเวลาในแต่ละรอบ จำนวน ๑ ชั่วโมง และมีการกำหนดระเบียบการเยี่ยมญาติใกล้ชิดแตกต่างไปจากการเยี่ยมญาติใกล้ชิดสำหรับเรือนจำทั่วไป ที่จะให้ผู้ต้องขังที่อยู่ในหลักเกณฑ์จะได้รับโอกาสเยี่ยมญาติใกล้ชิดเพียงปีละ ๑ ครั้ง สำหรับเรือนจำการศึกษาอาจเพิ่มจำนวนครั้งในการได้รับโอกาสเยี่ยมญาติใกล้ชิดเป็น ปีละ ๓ ครั้ง และกำหนดญาติผู้ที่จะได้รับอนุญาตให้เข้าเยี่ยมผู้ต้องขังเฉพาะ บิดา มารดา พี่น้องร่วมสายโลหิต ลุง ป้า น้า อา โดยสายโลหิต ภรรยาที่จดทะเบียนสมรส หรือมีบุตร ไม่นับญาติให้บุคคลอื่นเข้าเยี่ยมเพื่อป้องกันปัญหาการเกิดความรู้สึกทางจิตใจ โดยเฉพาะกลุ่มเพื่อน

(๓) การเยี่ยมญาติใกล้ชิดเพื่อรับคำปรึกษา (ครอบครัวบำบัด) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับผู้ต้องขังที่มีสภาพจิตใจไม่มั่นคง หรือมีพฤติกรรมที่ส่อไปในทางที่จะเกิดความล้มเหลวในการพัฒนาพฤติกรรมเสีย แต่ยังไม่ถึงระดับที่ฝ่าฝืนระเบียบของเรือนจำการศึกษาที่ต้องถึงขั้นย้ายออกจากเรือนจำการศึกษาไป เพื่อให้ครอบครัวได้มีส่วนร่วมในการปรับพฤติกรรม ซึ่งจะเกิดประโยชน์ทั้งครอบครัวและตัวผู้ต้องขังเอง การเยี่ยมแบบครอบครัวบำบัดจะไม่มีกำหนดวันเวลา ขึ้นอยู่กับความเห็นของนักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ที่เสนอความคิดเห็นว่าจะต้องใช้กระบวนการครอบครัวบำบัดเข้ามาใช้กับผู้ต้องขังรายนั้นๆ

๖) ระบบการลงโทษทางวินัยผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา

ในการปกครองผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถาน ให้อยู่ในระเบียบวินัยไม่สร้างปัญหาให้กับผู้ต้องขังอื่นๆ จะอาศัยข้อบังคับที่กำหนดข้อวินัยและบทลงโทษผู้ต้องขังที่ฝ่าฝืน ที่กำหนดโดยกฎกระทรวง ภายใต้ พ.ร.บ.ราชทัณฑ์ พ.ศ.๒๔๗๕ และแก้ไขเพิ่มเติม แต่สำหรับเรือนจำการศึกษา คณะศึกษาเห็นว่า จำเป็นที่จะต้องมีการปรับระบบการลงโทษทางวินัยให้มีความเหมาะสมกับแนวความคิดและวัตถุประสงค์ของเรือนจำการศึกษา โดยการใช้ระบบตัดคะแนนความประพฤติที่เรือนจำกลางอุดรธานี นำมาใช้กับผู้ต้องขัง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นระบบที่ถูกนำมาใช้กับผู้ต้องขังสำหรับการกระทำผิดระเบียบวินัยเล็กน้อย ทำให้ผู้ต้องขังได้มีโอกาสแก้ไขปรับปรุงตนเอง เพราะถ้าหากใช้ข้อบังคับที่กำหนดข้อวินัยและบทลงโทษผู้ต้องขังที่ฝ่าฝืน ที่กำหนดโดยกฎกระทรวง ภายใต้ พ.ร.บ.ราชทัณฑ์ พ.ศ. ๒๔๗๕ และแก้ไขเพิ่มเติม กับความผิดที่ไม่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของเรือนจำ ต่อการควบคุมผู้ต้องขัง จะทำให้ผู้ต้องขังสูญเสียสิทธิประโยชน์บางประการและยังส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจที่อาจทำให้ผู้ต้องขังบางคนประพฤติตนนอกกฎ นอกระเบียบอยู่เสมอ และระบบการตัดคะแนนความประพฤตินี้ยังเป็นเครื่องมือการควบคุมระเบียบวินัยเชิงสร้างสรรค์และสร้างแรงจูงใจในการประพฤติตนให้อยู่ในระเบียบวินัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓) ระบบการหมุนเวียนผู้ต้องขังเมื่อจบโปรแกรมในเรือนจำการศึกษา

การพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา จะมีผู้ต้องขังที่สำเร็จการศึกษาที่ต้องการแต่ยังเหลือโทษที่จะต้องจำต่อไป ปัญหานี้จะต้องมีการวางระบบและมีกระบวนการที่ถูกต้อง จึงจะทำให้ผู้ต้องขังกลุ่มดังกล่าวไม่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนภายหลังจบการศึกษาและจบโปรแกรมการพัฒนาพฤตินิสัยในเรือนจำการศึกษาแต่ยังต้องจำคุกต่อไป คณะผู้ศึกษาเห็นว่าควรจะมีระบบการเปลี่ยนถ่ายผู้ต้องขังโดยการใช้ทัณฑสถานเปิดที่มีอยู่เป็นเรือนจำรองรับผู้ต้องขังกลุ่มดังกล่าว และต้องกำหนดให้ชัดเจนว่า ทัณฑสถานเปิดแห่งใดจะใช้เป็นเรือนจำรองรับ เพราะจะต้องมีการวางรูปแบบการพัฒนาพฤตินิสัยที่สอดคล้องและใกล้เคียงกับเรือนจำการศึกษาและต้องไม่มีผู้ต้องขังจากเรือนจำทั่วไปย้ายมาอยู่รวมกันกับผู้ต้องขังที่มาจากเรือนจำการศึกษาและ ไม่ควรย้ายผู้ต้องขังที่มาจากเรือนจำการศึกษาไปอยู่ในเรือนจำทั่วไป เพราะจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาพฤตินิสัยที่ได้รับจากเรือนจำการศึกษา

๔) ระบบการบริหารงานเรือนจำการศึกษา

เนื่องจากเรือนจำการศึกษา จัดเป็นเรือนจำพิเศษที่มีการดำเนินงานที่เน้นการสร้างบรรยากาศทางการพัฒนาพฤตินิสัยและคลายบรรยากาศการควบคุมที่เคร่งครัด และปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญประการหนึ่งคือ การพิจารณาคัดเลือกเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์นับตั้งแต่ผู้ที่ทำหน้าที่ผู้บัญชาการเรือนจำ เจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ควบคุมผู้ต้องขัง เจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ใช้กิจกรรมการพัฒนาพฤตินิสัยในแต่ละกิจกรรม และเจ้าหน้าที่ด้านอื่น จำเป็นอย่างยิ่งที่กรมราชทัณฑ์จะต้องให้ความสำคัญ ทั้งในเรื่องของการกำหนดคุณลักษณะทางด้านการศึกษา วุฒิภาวะ ทักษะ ทศนคติ สัดส่วนแต่ละประเภทต่อจำนวนผู้ต้องขัง เพื่อทำหน้าที่ครูผู้สอน, นักกิจกรรมบำบัด นักจิตวิทยา นักแนะแนวการศึกษา นักสังคมสงเคราะห์ นักการศึกษา นักฝึกวิชาชีพ อนุศาสนาจารย์ ตลอดจนกำหนดแนวทางการคัดเลือกให้ได้บุคลากรที่มีความเหมาะสมกับการบริหารจัดการในเรือนจำการศึกษา จึงจะทำให้การดำเนินงานในเรือนจำศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕) การประเมินผล

ในการประเมินผลการดำเนินงานของเรือนจำการศึกษา คณะผู้ศึกษาเห็นว่า ควรมีการประเมินผลการดำเนินงานในเรือนจำการศึกษา ดังนี้

(๑) การประเมินผลด้านการเรียนการสอน สำหรับการประเมินผลด้านการเรียนการสอน การสอบ การออกข้อสอบ หรือการใช้ระบบสอบวัดผลของสถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (สทศ.) ควรใช้รูปแบบการประเมินผลการเรียนการสอนเช่นเดียวกันกับการประเมินสถานศึกษาและประเมินโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา(สมศ.) เพื่อให้การเรียนการสอนมีมาตรฐานเทียบเท่าสังคมภายนอก ในขณะที่เดียวกันเรือนจำการศึกษาเองควรมีระบบการวัดผลการศึกษาที่ได้มาตรฐานเป็นของตนเอง เช่นการจัดทำคลังข้อสอบที่ผ่านการรับรองของนักวิชาการศึกษา การจัดการสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาต้องดำเนินการอย่างเข้มงวด

(๒) การประเมินผลการพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขัง การประเมินผลการพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษา ควรมีการออกแบบกระบวนการประเมินผลอย่างเป็นระบบและจริงจังโดยให้นักวิชาการด้านต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบกระบวนการประเมินผล การพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังในเรือนจำการศึกษาเพื่อให้สามารถประเมินพฤติกรรมได้ครอบคลุม ควรมีการประเมินผลในระดับกิจกรรมเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนของการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังว่าเกิดผล

สัมฤทธิ์มายน้อยเพียงใด มีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุง หรือเพิ่มเติมกิจกรรมใดให้กับผู้ต้องขังทั้งระหว่างอยู่ในเรือนจำและหลังพ้นโทษ

๙) ข้อจำกัดและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในมุมมองของผู้ศึกษา

เนื่องจากแนวคิดการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เป็นโครงการใหม่ ที่กรมราชทัณฑ์ ทดลองนำร่องที่เรือนจำทั้งสองแห่ง ดังนั้นการวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุป จึงมีข้อจำกัดในการศึกษาข้อมูล เพื่อแสวงหาจุดอ่อนหรือจุดแข็ง เพื่อนำมาปรับปรุงพัฒนา จึงเห็นควรที่ สำนักพัฒนาพฤตินิสัย กรมราชทัณฑ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรง จัดทำโครงการติดตามและประเมินผล เพื่อนำมาพัฒนาหรือแก้ไขปรับปรุงอย่างไรก็ดี คณะผู้ศึกษาเห็นว่า การอบรมแก้ไขพฤตินิสัยผู้ต้องขัง เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้ต้องขังสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้ โดยไม่กระทำผิดขึ้นอีก การแก้ไขปรับปรุงบุคลิกภาพที่เสียไปของผู้ต้องขัง ให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของสังคมเมื่อพ้นโทษ โดยการให้ทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในสังคม การให้การศึกษาถือเป็นการให้ความสำคัญของความเป็นมนุษย์ และมองมนุษย์ว่ามีคุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการและมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตน หากมนุษย์มีอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเอง ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

บทที่ ๕

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการดำเนินการ

คณะผู้ศึกษาเห็นว่าการกรมราชทัณฑ์จะสามารถดำเนินการให้มีเรือนจำการศึกษาได้นั้น จำเป็นที่จะต้องกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนและผลักดัน เพื่อให้มีการจัดสร้างเรือนจำการศึกษาขึ้น และถือเป็นวาระสำคัญ สำหรับภารกิจการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยโดยเฉพาะ ซึ่งคณะผู้ศึกษามี ข้อเสนอแนะเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างจริงจัง ดังนี้

๕.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

กรมราชทัณฑ์ต้องกำหนดเป้าหมายในการผลักดันให้มีการดำเนินการจัดตั้งเรือนจำการศึกษาให้ เกิดขึ้นอย่างน้อยหนึ่งแห่งเพื่อเป็นโครงการนำร่อง โดยผลักดันให้เป็นนโยบายระดับรัฐบาล และเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องทั้งในเชิงนโยบายและในเชิงการปฏิบัติ เมื่อรัฐบาลให้การสนับสนุนการจัดตั้งเรือนจำ การศึกษาแล้ว กรมราชทัณฑ์จะต้องกำหนดโครงการจัดตั้งเรือนจำการศึกษาในแผนยุทธศาสตร์ และ กำหนดเป็นคำรับรองการปฏิบัติราชการไว้ในแผนยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการต่อรัฐมนตรี กระทรวงยุติธรรม จึงจะส่งผลให้เกิดนโยบายต่อเนื่อง

๕.๒ ข้อเสนอแนะในการดำเนินการ

๕.๒.๑. จัดให้มีการเสนอแนวคิดการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา ในที่ประชุมผู้บริหารของ กรมราชทัณฑ์ โดยเสนอถึงแนวคิด เหตุผล ความจำเป็นในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อให้เกิด แนวคิดรวบยอด

๕.๒.๒. กำหนดให้หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบเป็นเจ้าภาพหลักในการดำเนินการ แสวงหาข้อมูลเบื้องต้น เพื่อเป็นข้อมูลให้กับผู้บริหารของกรมราชทัณฑ์ ในการที่จะผลักดันให้เกิดเป็น นโยบายในระดับกรมราชทัณฑ์

๕.๒.๓. ให้มีการเสนอแนวคิดการจัดตั้งเรือนจำการศึกษาต่อสาธารณะโดยมีแผนใน การเสนอแนวคิดต่อสาธารณะออกเป็น ๒ระยะคือ

- ระยะที่๑ การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นสภาพปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการแก้ไขพัฒนา พฤตินิสัยผู้ต้องขังโดยเฉพาะการใช้การศึกษาเป็นเครื่องในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัย จำนวนผู้ต้องขังที่ เป็นกลุ่มเป้าหมาย สำรวจโปรแกรมการแก้ไขพฤตินิสัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนที่เรือนจำ ทั่วประเทศดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อในการประกอบการเผยแพร่แนวความคิดต่อสาธารณะ จากนั้นรับฟังความเห็นที่สังคมสะท้อนกลับ เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงกระแสตอบรับต่อแนวคิดดังกล่าว สาเหตุที่ที่ต้องมีการเสนอแนวคิดเบื้องต้นต่อสาธารณะ ก็เพื่อ ให้ผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงยุติธรรม และคณะรัฐบาลมีข้อมูลการตัดสินใจเชิงนโยบายได้เพียงพอ และที่สำคัญเป็นแนวทางการกำหนด นโยบายที่สอดคล้องต่อความต้องการของสังคมอย่างแท้จริง เป็นการยกระดับนโยบายในระดับกรม ให้ เป็นนโยบายระดับชาติ

- ระยะที่๒ ประมวลผล ข้อมูล ข้อคิดเห็น ความต้องการของสาธารณะจัดทำเป็นแผน ยุทธศาสตร์เสนอ ต่อผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงยุติธรรม เพื่อให้ความเห็นชอบและนำไปสู่การ ผลักดันเพื่อรัฐบาลให้การสนับสนุนด้านนโยบายและงบประมาณต่อไป

๕.๒.๔.ภายหลังจากได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา กรมราชทัณฑ์จะต้องกำหนดโครงการจัดตั้งเรือนจำการศึกษาในแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการประจำปี โดยมีเป้าหมายระดับความสำเร็จในแต่ละช่วงอย่างชัดเจน

๕.๒.๕.กำหนดให้มีคณะกรรมการดำเนินการจัดตั้งเรือนจำการศึกษา เพื่อรับผิดชอบในการติดตามการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย

๕.๒.๖.กำหนดให้มีคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อรับผิดชอบในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานโครงการเรือนจำการศึกษา เพื่อเสนอแนวทางปรับปรุงแก้ไข ปัญหาอุปสรรค ตลอดจนการสร้างรูปแบบเรือนจำการศึกษาที่สมบูรณ์สามารถเป็นเครื่องมือในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังที่มีประสิทธิและคุณภาพอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- จรรยาพร ธรณินทร์. ๒๕๕๐. แนวโน้มการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยยุคใหม่. เอกสารสรุปการบรรยาย.
- คมกฤษ จันทรขจร. 2551.การพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ปริญญาโท(การศึกษาผู้ใหญ่) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ. (2544). การศึกษาตามอัธยาศัย.วารสารการศึกษานอกโรงเรียน, ปีที่ 4,ฉ.4 (เมษายน).
- ดร.ณ โสทธิพันธ์.2539.การสืบสวนสอบสวนคดีอาญา.กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ดำรงค์ ชลกุล.2543. คู่มือการเรียนด้วยตนเองเรื่องจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน.กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด.
- ทรงศรี ศรีทุมมา.2542. การรื้อปรับระบบโครงสร้างองค์การ:ศึกษาระดับปริญญาโทการศึกษานอกโรงเรียน (มหาชน) สำนักงานใหญ่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(รัฐศาสตร์). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นัทธี จิตสว่าง.-----.หลักทัณฑ์วิทยา.-----
- ประเสริฐ เมฆมณี.2522.หลักทัณฑ์วิทยา.กรุงเทพฯ:บริษัทพิชการพิมพ์ จำกัด.
- ประเสริฐ เมฆมณี.2522.หลักทัณฑ์วิทยา.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ราชทัณฑ์
- วสันต์ สิงคเสลิต.2544. การสร้างวินัยผู้ต้องขังด้วยระบบการตัดคะแนนความประพฤติ:กรณีศึกษาเรือนจำกลางอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี.การศึกษาคอิสระ(Independent Study)
- สนอง โลหิตวิเศษ และสุนทร สุนันท์ชัย.2548.การศึกษาตลอดชีวิต.กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมบูรณ์ ประสพเนตร.2544.คู่มือการปฏิบัติงานเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้าพนักงานเรือนจำ.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์ราชทัณฑ์.
- สุโขทัย ธรรมมาธิราช. 2544.จิตวิทยาครอบครัวและครอบครัวศึกษา. นนทบุรี :โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สำนักวิจัยและพัฒนาระบบงานราชทัณฑ์.๒๕๕๐. การศึกษาวิเคราะห์กลุ่มผู้ต้องขังที่ยากต่อการแก้ไขกรณีศึกษาผู้ต้องขังในเขตควบคุมพิเศษ. รายงานการวิจัย.
- อาชญญา รัตน์อุบล.2542.การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน.กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประวัติผู้เขียน กลุ่ม นกหัวขวาน

- ๑.) นายวสันต์ สิงคเสลิต เลขประจำตัว ๒๐๐๓
ตำแหน่ง ผู้ตรวจราชการกรมราชทัณฑ์
ที่ทำงาน สำนักผู้ตรวจราชการกรมราชทัณฑ์ จ.นนทบุรี
- ๒.) นางจันทร์ชม จินตยานนท์ เลขประจำตัว ๒๐๐๙
ตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพ
ที่ทำงาน กรมคุ้มครองสิทธิและ เสรีภาพ กทม.
- ๓.) นายประยงค์ ปรียาจิตต์ เลขประจำตัว ๒๐๑๔
ตำแหน่ง รองเลขาธิการคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ
ที่ทำงาน สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ
จ.นนทบุรี
- ๔.) นางอัมพวัน ยุวกาญจน์ เลขประจำตัว ๒๐๒๓
ตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญด้านคดีปกครอง
ที่ทำงาน สำนักงานศาลปกครอง กทม.
- ๕.) พลตำรวจตรี ชัชวาลย์ วชิรปानीกุล เลขประจำตัว ๒๐๒๕
ตำแหน่ง ผู้บังคับการศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค ๕
ที่ทำงาน ศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค ๕ จ.ลำปาง
- ๖.) นาวาอากาศเอก สมภพ อัมรินทร์รัตน์ เลขประจำตัว ๒๐๓๑
ตำแหน่ง นายทหารปฏิบัติการประจำกรมยุทธการทหารอากาศ ปฏิบัติหน้าที่
ราชการในสำนักงานประธาน คณะที่ปรึกษากองทัพอากาศ
ที่ทำงาน กองทัพอากาศ กระทรวงกลาโหม กทม.
- ๗.) นายณรงค์ บุญโญ เลขประจำตัว ๒๐๓๖
ตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านการพัฒนาระบบราชการ
ที่ทำงาน สำนักพัฒนาระเบียบราชการส่วนภูมิภาค และความสัมพันธ์กับองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ กทม.
- ๘.) นายอภิชาติ โตดิลกเวชช์ เลขประจำตัว ๒๐๓๗
ตำแหน่ง รองผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสาคร
ที่ทำงาน ศาลากลางจังหวัดสมุทรสาคร จ.สมุทรสาคร
- ๙.) ว่าที่พันตรี สมบัติ วงศ์กำแหง เลขประจำตัว ๒๐๔๑
ตำแหน่ง อุปนายกฝ่ายบริหาร สภานายความ
ที่ทำงาน สภานายความ กทม.
- ๑๐.) นางรัตนวรางค์ วินทกร เลขประจำตัว ๒๐๔๗
ตำแหน่ง กรรมการผู้จัดการ บริษัท สมาร์ท อินเทอร์เน็ต จำกัด
ที่ทำงาน บริษัท สมาร์ท อินเทอร์เน็ต จำกัด กทม.